

MILITAIRE SPECTATOR

De Taliban in Uruzgan

- Kazerneconcupinaat KNIL
- De rel van Delft
- Stemmen over Afghanistan
- Levensverhalen rondom missies
- Professionaliteit en teamvorming

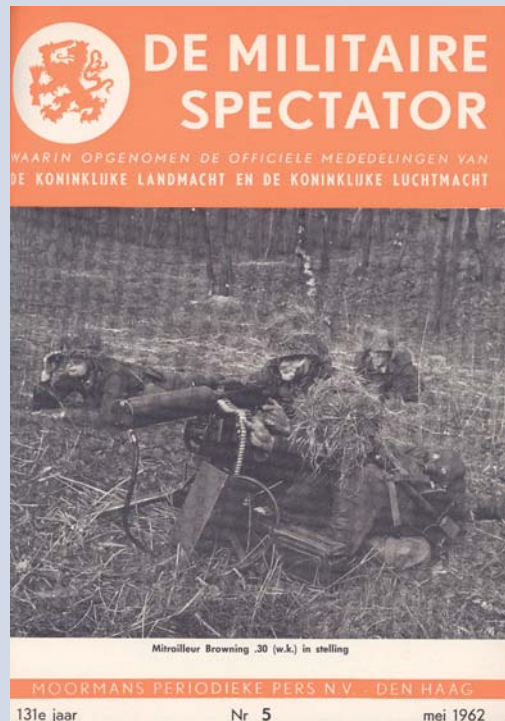
Alle artikelen uit de *Militaire Spectator* op DVD

Ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de *Militaire Spectator* zijn alle jaargangen van het militair-wetenschappelijk tijdschrift gedigitaliseerd.

Alle artikelen, editorials, boekrecensies en columns zijn bijeengebracht op zes DVD's. De printbare PDF-bestanden op de DVD's zijn te doorzoeken met trefwoorden. Bij de DVD's hoort een boekje met zoektips.

Lezers van de *Militaire Spectator* kunnen de DVD-box bestellen door 17,50 euro over te maken naar bankrekeningnummer 514338997 ten name van *Militaire Spectator* in Den Haag.

Graag vermelden 'bestelling DVD-box' en uw naam, adres en postcode.

De Militaire Spectator is sinds 1832 het militair-wetenschappelijk tijdschrift voor en over de Nederlandse krijgsmacht. Het maakt relevante kennis, wetenschappelijke inzichten, ontwikkelingen en praktijkervaringen toegankelijk en slaat zo een brug tussen theorie en praktijk. De Militaire Spectator stimuleert de gedachtevorming over onderwerpen die de krijgsmacht raken en draagt zodoende bij aan de ontwikkeling van de krijgswetenschap in de breedste zin van het woord. Op deze wijze geeft het tijdschrift inhoud aan zijn missie: het bijdragen aan de professionalisering van het defensiepersoneel en het verhogen van het kennisniveau van overige geïnteresseerden. Daarmee bevordert de Militaire Spectator ook de dialoog tussen krijgsmacht, wetenschap en samenleving.

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl

Secretaris en ledenadministratie

luitenant-kolonel Henk Sonius
T 070 -318 6930
E hc.sonius.01@mindef.nl

Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

De Militaire Spectator wordt ook verstuurd
op basis van rang/schaal. Adreswijzigingen
doorgeven bij de eigen personeelsdienst.

REDACTIE

brigade-generaal cav b.d. prof. em.
J.M.J. Bosch (hoofdredacteur)
T 071 - 542 18 30
E jmjbosch@xs4all.nl
kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker
luitenant-kolonel KLu S.M. Babusch bc
kapitein ter zee P. van den Berg
commodore KLu drs. G.M. Bergsma
drs. P. Donker
kolonel MJD mr. dr. P.A.L. Ducheine
drs. P.H. Kamphuis
kolonel KMar dr. J.A.J. Leijtens
kolonel MPSD drs. F. Matser
brigade-generaal TS ir. R.G. Tieskens
luitenant-kolonel Marns drs.
A.J.E. Wagemaker MA
kapitein-luitenant ter zee mr. N.A. Woudstra

BUREAU REDACTIE

mw. drs. A. Kool
drs. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 - 316 51 20 of
070 - 316 51 95
F 070 - 316 51 99
E redactiemilitairespectator@mindef.nl

LIDMAATSCHAP

binnenland € 22,50
studenten € 15,00
buitenland € 27,50

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij Giethoorn Ten Brink
ISSN 0026-3869

Nadruk verboden

Coverfoto: Ondervraging van een Afghaan
na de vondst van materiaal dat geschikt is
voor het maken van IED's
(Foto AVDD, G. van Es)

MILITAIRE SPECTATOR

124 Het kazerneconcupinaat in het KNIL

P.M.H. Groen

In voormalig Nederlands-Indië bestond een opmerkelijk kazerne-
concupinaat, maar over de vrouwen in kwestie is nog weinig bekend.

135 Stemmen over Afghanistan en de risico's van het vak

J.S. van der Meulen

Onderzoek naar de invloed van de publieke opinie op militaire missies
zoals die in Uruzgan vereist een interdisciplinaire benadering.

146 Stille kracht

L.W.A. Hetebrij (redactie)

Interview in een serie levensverhalen rondom missies en oorlogssituaties.

150 Hoe ontwikkel je een professionele militaire organisatie?

J. Reijling

Samenwerking en teamvorming tussen diverse professionele groepen
binnen Defensie is zeker niet meer vanzelfsprekend en verdient
bijzondere aandacht.

158 De rel van Delft

J.S. Smit

Met het spelen van een swingmars op de taptoe van Delft vond de Lucht-
macht kapel in 1961 de schakel tussen burgermaatschappij en leger.

168 De Taliban in Uruzgan

R.E.H. Coenen

Door continue aanwezigheid in de leefgemeenschappen in Uruzgan
kan de TFU de druk op Taliban-commandanten verder verhogen
totdat deze bezwijken.

En verder:

Editoriaal	122
Meningen van anderen	176
Tegenwicht	178
Andere ogen	180
Boeken	181
Summaries	

Legitimiteit van militair optreden

Het tijdperk George W. Bush wordt getypeerd door twee ongekende en onorthodoxe terreuraanslagen én twee oorlogen. Het is aan anderen een oordeel uit te spreken over (het beleid van) de vorige regering van de Verenigde Staten. Dat ligt anders als het gaat om opvattingen of gedachten die aan de krijgswetenschap gerelateerd zijn, en om die reden juist aandacht verdienen.

President Barack Obama nam in zijn inaugurele rede duidelijk afstand van het beleid van zijn voorganger die, nota bene, op enkele meters afstand moest toehoren. Sprekend over defensie wees Obama de ‘valse keuze tussen veiligheid en idealen’ af. ‘Our Founding Fathers, faced with perils we can scarcely imagine, drafted a charter to assure the rule of law and the rights of man, a charter expanded by the blood of generations. Those ideals still light the world, and we will not give them up for expedience’s sake’, aldus de president.

Anders gezegd: de nieuwe Amerikaanse regering stelt zich op het standpunt dat veiligheid ook mogelijk is met behoud voor een aantal fundamentele principes, zoals respect voor mensenrechten en de rechtsorde. Zelfs als, of vooral wanneer, een natie in gevaar is en de veiligheid van de staat en zijn bevolking in het geding is, moet de legitimiteit van het overheidshandelen gegarandeerd zijn.

Legitimiteit van overheidshandelen is een grondbeginsel van westerse democratische rechtsstaten. Als afgeleide daarvan kent ook de Nederlandse krijgsmacht grondbeginselen.

Zij fungeren als ‘fundamentele regels voor het gebruik van militaire middelen op strategisch, operationeel en tactisch niveau van optreden’.¹ Legitimiteit van militair optreden wordt in een aantal Nederlandse doctrinepublicaties expliciet als grondbeginsel aangeduid. Legitimiteit heeft een juridische en een sociale component. De juridische component bestaat uit een rechtsgrondslag voor de inzet en respect voor de vigerende rechtsregels tijdens de inzet. Militair optreden dient plaats te vinden met inachtneming van regels van nationaal en internationaal recht naar ‘letter’ en ‘geest’, aldus LDP-1.² De sociale component betreft het draagvlak voor de uitvoering van de militaire operatie. Legitimiteit en daarmee ook het behoud van draagvlak kan worden beïnvloed door ontwikkelingen op het gevechtsveld. Zo tasten bijvoorbeeld schendingen van rechtsregels (excessen of oorlogsmisdrijven) de legitimiteit van operaties aan.

Samenvattend: de fundamentele regel van legitimiteit van militair (tactisch, operationeel en strategisch) optreden vereist draagvlak, een rechtsgrondslag en respect voor rechtsregels. Het is vanuit dit perspectief de moeite waard de twee oorlogen uit de periode Bush jr. onder de loep te nemen. Deze oorlogen maken in de Amerikaanse optiek onderdeel uit van de zogeheten *War on Terror*.

De legitimiteit van de Amerikaanse militaire reactie op ‘9/11’, *Operation Enduring Freedom*, was evident. Er was (logischerwijs) draagvlak in het zwaar aangeslagen en verontwaardigde *homeland*. Minstens zo belangrijk was het feit dat de Verenigde Staten op wereldwijde steun en begrip voor zijn reactie kon rekenen.

1 *Nederlandse Defensie Doctrine* (2005) blz. 55.

2 *Militaire Doctrine, Landmachtdoctrinepublicatie 1* (1996) blz. 94.

Bovendien twijfelde slechts een enkele staat openlijk aan de rechtsgrondslag van *Enduring Freedom*.

De eerst legitieme barstjes verschenen met de geheimzinnigheid rond de gevangenne en behandeling van de zogenoemde *unlawful combatants*, strijders van al-Qaida en de Taliban. Aantijgingen over CIA-vluchten, geheime gevangenschappen en *extraordinary rendition* volgden later. Barstjes werden scheuren, en wie zich goed verdiept in Guantanamo Bay, neemt kennis van het eroderende effect van het nu afgewezen beleid. Juridische barstjes, scheuren en zwarte gaten, die wereldwijd tot verlies aan maatschappelijk en politiek draagvlak voor het construct van de *War on Terror* hebben geleid.

Het gebrek aan legitimiteit van *Operation Iraqi Freedom* versterkte het eroderende effect. Het brede internationale draagvlak dat *Enduring Freedom* typeerde, ontbrak vanaf de aanvang van de operatie. Honderdduizenden demonstreerden in en buiten de Verenigde Staten tegen de missie. En met het oplopen van de verliezen kalfde ook de nationale steun langzaam af. Maar bovenal stond de rechtsgrondslag en dus de rechtmatigheid van het Amerikaanse optreden ter discussie. Hoewel de *War on Terror* naar Irak werd uitgebreid, concludeerde de Amerikaanse commissie die de al-Qaida-aanslagen van 2001 onderzocht dat ieder verband tussen Irak en '9/11' ontbrak. Of zelfverdediging aan de orde was en een beroep kon worden gedaan op oude VN-resoluties, werd bekritiseerd. Abu Ghraib was een pijnlijke smet op het al geschonden blazoën.

Voor krijgswetenschappers zijn de oorlogen object van onderzoek. Doctrinaire onderwerpen zoals de grondbeginselen van militair optreden, waaronder legitimiteit, maken deel uit van dit object.

Obama's inaugurele rede bevat een bevestiging van de fundamentele waarde van legitimiteit. Zijn aangekondigde sluiting van Guantanamo Bay en zijn intrekking van de vijftien – door voormalig defensie-minister Rumsfeld geautoriseerde – 'liberale' ondervragingstechnieken, tonen aan dat het de Verenigde Staten – ook

De Nederlandse Defensie Doctrine erkent legitimiteit als grondbeginsel slechts impliciet

in militaire operaties en oorlogen – weer menens is met respect voor rechtsregels en de mensenrechten. Oftewel: dat legitimiteit een grondbeginsel is dat niet mag wijken voor het streven naar veiligheid.

Legitimiteit (draagvlak, rechtsgrondslag en respect voor rechtsregels) wordt in onze Nederlandse Defensie Doctrine slechts impliciet als grondbeginsel erkend. Vreemd genoeg ontbeert dit centrale beginsel een expliciete vermelding in deze doctrine. Het zou goed zijn dit in een tweede druk te corrigeren, zodat duidelijk is dat veiligheid en legitimiteit elkaar niet uit mogen sluiten. ■

Dit artikel is een bewerking van een lezing die op 25 januari 2009 werd gehouden op de themadag 'De njai, oermoeder van vele Indo-Europeanen'. De themadag werd georganiseerd door de Stichting Klein Bronbeek en de Stichting Indisch Erfgoed in Apeldoorn in samenwerking met het Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen en museum Bronbeek.

Aan de rand van de tangsi

Het kazerneconcubinaat in het KNIL

De legerleiding in het voormalige Nederlands-Indië stond het de lagere Europese militairen in het koloniale leger toe om openlijk met een inheemse vrouw samen te leven binnen de kazernemuren. Deze njai werd binnen de zogeheten tangsi niet zozeer getolereerd als wel gekoesterd. Dit kazerneconcubinaat is opmerkelijk. Waarom werd de njai belangrijk gevonden en waarom hield dit concept zo lang stand? En wat was eigenlijk haar positie binnen de kazernesamenleving?

Prof. dr. P.M.H. Groen*

In mei 2008 werd op de jaarlijkse *pasar malam* in Den Haag afgerekend met een taboe. In een van de paviljoens was een tentoonstelling ingericht over de *njai*, de inheemse vrouw die in de negentiende en begin twintigste eeuw in het voormalig Nederlands-Indië ongehuwd samenwoonde met Europese, meest Nederlandse mannen. Zonder schroom en met enige trots werd hier verteld over 'de oermoeder van vele Indo-Europeanen'. Tegelijk met de tentoonstelling verscheen de zeer toegankelijke studie van Reggie Baay, *De njai. Het concubinaat in Nederlands-Indië*.¹ Daarin doet hij uit de doeken dat deze samenlevingsvorm niet alleen in zwang was in de burgersamenleving, maar ook bij militairen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL).

Openlijk kazerneconcubinaat

Lange tijd was het volstrekt geaccepteerd dat de Europese 'mindere' militair (onderofficieren,

FOTO NIMH

* De auteur is als senior wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Tevens is zij bijzonder hoogleraar militaire geschiedenis aan de Universiteit Leiden.

korporaals en soldaten) in de Indische kazerne, de *tangsi*, samenleefde met een inheemse vrouw. Al vanaf 1836 sanctioneerde de legerleiding het kazerneconcubinaat en pas in 1928 verbood ze het. Rond 1900 deelde maar liefst één op de vijf lagere Europese militairen zijn kazernebestaan met een *njai*.²

Dat de legerleiding in Nederlands-Indië toestond dat de lagere Europese militairen in het koloniale leger openlijk met een inheemse vrouw samenleefden binnen de kazernemuren, sterker nog, dat ze het kazerneconcubinaat zo lang koesterde, is bijzonder. Natuurlijk, vanaf de zestiende eeuw knoopten militairen in alle Europese koloniën relaties aan met inheemse vrouwen, variërend van huwelijk tot prostitutie.

Maar in Brits-Indië bijvoorbeeld, was het concubinaat bij Britse militairen vóór 1860 al op zijn retour en daarna uitdrukkelijk verboden.³ Onder de Franse troepen in de Aziatische koloniën was het tot de Eerste Wereldoorlog wel

gebruikelijker, maar die relatie kreeg vorm buiten de kazerne en werd zeker niet geïnstitutionaliseerd.⁴ Het openlijke kazerneconcubinaat voor de lagere Europese militairen, dat het KNIL bijna een eeuw lang kende, was dus in vergelijking met andere Europese koloniën opmerkelijk, zonet uniek.

Dat roept onvermijdelijk de vraag op waarom het KNIL de *njai* in zijn gelederen opnam en het kazerneconcubinaat zo laat afschafte; vragen die in de historiografie tot nu toe weinig systematisch zijn beantwoord.⁵ Daarnaast zal ik de positie van de *njai* binnen de kazernesamenleving bespreken: was zij louter slachtoffer of bood het leven binnen de Indische kazerne haar ook voordelen?

Bepaalde 'natuurlijke neigingen'

Het antwoord op de vraag waarom het Indische leger de *njai* in zijn gelederen opnam, moeten we zoeken in de koloniale maatschappelijke context en een aantal specifiek koloniaal-

militaire argumenten. Volgens de negentiende eeuwse Europese koloniale moraal was seksuele onthouding voor mannen ongezond, zeker in de tropen. Aan de eisen van moeder natuur moest worden voldaan op straffe van 'onanie en pederastie'.⁶

Maar daarmee is het kazerneconcubinaat natuurlijk nog niet verklaard. Schepelingen van de Koninklijke Marine kenden deze zogenaamde natuurlijke neigingen ook, maar waren in Nederlands-Indië aangewezen op prostituees. Een *njai* bleef daar een onbekend fenomeen.

Dat laatste brengt ons dichter bij de verklaring van het Indische kazerneconcubinaat.

De vrouwenloods van het Eerste Bataljon Infanterie te Magelang, circa 1910

De Koninklijke Marine was en bleef een Nederlandse instelling. Daarentegen was het Indische leger een belangrijk onderdeel van de Indische samenleving. Het had zijn eigen korps beroeps-officieren, met een gemiddelde sterkte tussen 1855 en 1910 van zo'n 1.300 man,⁷ bijna allen Europeaan, dat een heel beroepsleven in de kolonie sleet. Circa een kwart van hen was ook geboren in Indië.⁸

De lagere rangen waren in die decennia voor 60-65 procent gevuld met inheemse, meest Javaanse militairen. De 35-40 procent Europese militairen in die jaren, gemiddeld circa 12.500 man, waren grotendeels nieuwkomers, maar velen dienden meer dan één termijn van zes jaar.⁹

Oude patronen

In de koloniale samenleving waar dit leger dus deel van uitmaakte, was het concubinaat tot ver in de negentiende eeuw een veel voorkomend en geaccepteerd verschijnsel. Van hoog tot laag leefden Europeanen – burgers en militairen – samen met een inheemse vrouw. Die praktijk was gegroeid onder de Verenigde Oost-Indische Compagnie, de VOC. De schaarse aan Europese vrouwen, de poreuze raciale scheidslijnen en sociale verschillen zorgden ervoor dat de VOC-samenleving een 'gemengd' (*mesties*) karakter kreeg, met speciale relatiepatronen tussen de seksen.

Grosso modo gold dat de VOC-top huwde met een van de schaarse Europese vrouwen of een vrouw uit de Indische bovenlaag. Tot die bruid zich aandiende, leefde een hoge VOC-ambtenaar samen met een inheemse vrouw. Ook veel lagere VOC-dienaren deden dat, al trouwden sommigen ook wel met een Indische of inheemse vrouw. Maar VOC-soldaten die behoorden tot de onderste sociale laag, werden niet geacht te trouwen. Wel werd gedoogd dat zij samenleefden met inheemse vrouwen.¹⁰

Raciale verhoudingen

Dit patroon veranderde niet wezenlijk toen vanaf 1816 de nieuwe koloniale staat Nederlands-Indië vorm kreeg. Het concubinaat bleef tot diep in de negentiende eeuw een geaccep-

teerde praktijk, ook bij hogere vertegenwoordigers van het koloniale gezag zoals bestuursambtenaren en officieren. In 1886 was bijvoorbeeld krap de helft van alle officieren getrouwd en leefde menig een nog samen met een inheemse vrouw. Als belangrijkste oorzaak gold nog steeds het tekort aan geschikt geachte huwelijkskandidaten voor een officier, te weten een Europese of Indische vrouw. Die moest bovendien tot 1870 ook nog bemiddeld zijn, wilde een lagere officier met haar mogen trouwen, zodat het paar de officiersstand kon ophouden.¹¹

Dat de Nederlands-Indische overheid het concubinaat bij haar vertegenwoordigers tolereerde, sprak niet vanzelf. In Brits-Indië was dat inmiddels bijvoorbeeld ondenkbaar. Daar ontwikkelde de overheid in de loop van de negentiende eeuw een ideologie van *rule by prestige*. Om haar gezag te schragen zette zij de zogenaamde superioriteit van het blanke, Britse ras en de raciale scheidslijnen steeds sterker aan. Interraciale relaties, huwelijk of concubinaat, waren daarom voor Britse gezagsdragers taboe.¹²

In Nederlands-Indië maakte de koloniale overheid rond 1850 weliswaar ook een fundamentele juridisch-maatschappelijke tweedeling tussen 'inlanders' en 'Europeanen', maar de bijbehorende raciale grenzen bleven in de Indische praktijk nog diffuus en poreus. In het concubinaat tussen een Europese man en inheemse vrouw zag men vooralsnog een bevestiging van de koloniale orde.¹³

Geen gewilde partij

Het kazernconcubinaat was echter niet alleen een zaak van beschikbare huwelijkspartners en raciale verhoudingen, maar ook van klasse of, in militaire termen, van rang. We zagen dat al bij de lage officier die tot 1870 alleen een rijke bruid mocht trouwen. Voor de Europese *rank and file* was een huwelijk met welke vrouw dan ook tot de Eerste Wereldoorlog slechts zelden weggelegd. In de jaren 1890-1910 was maar 4 procent van hen gehuwd, overigens in 1890 bijna allemaal met Europese of Indische vrouwen.¹⁴

Een reden voor dit lage cijfer is dat de ‘mindere’ militair in Europese kring meer dan ooit een paria was en dus bepaald geen gewilde partij. Tekenend is het verhaal dat een beetje dame haar zakdoek voor haar neus hield als Jan Soldaat haar op straat passeerde.¹⁵ Maar de belangrijkste reden was dat een lagere militair niet mocht trouwen zonder toestemming van zijn commandant. En deze mocht per bataljon maar een handjevol gehuwden aanstellen. Bovendien moest een gegadigde genoeg verdienen om een gezin te kunnen onderhouden. Met een soldij van nog geen rijksdaalder per week was een soldaat kansloos. In praktijk was een huwelijk alleen weggelegd voor een onderofficier.¹⁶

Dit beperkende huwelijksbeleid was ingegeven door zuinigheid. Gehuwde militairen hadden meer soldij en eigen woonruimte nodig, hun kinderen moesten geschoold en hun weduwen verzorgd. Daarentegen verplichtte een verbintenis tussen een militair en een njai de overheid nergens toe. Dat gold overigens ook voor Jan Soldaat, die mogelijk ook daarom de voorkeur gaf aan een njai.

Interessant is hier een blik op het negentiende eeuwse Nederland. Ook daar gold bij gekazerneerde onderdelen een dergelijk beperkend huwelijksbeleid voor lagere militairen.¹⁷ Maar dat leidde er niet toe dat op de Veluwe of in Limburg het kazerneconcubinaat floreerde. Dat maakt duidelijk dat dit fenomeen toch primair een kwestie was van Indische zeden en minder van klasse, van huwelijksbarrières verbonden aan de rang.¹⁸ Zolang de njai in de Indische maatschappij in den brede werd gedoogd, was er voor haar een plaats in de tangsi als goedkoop huwelijksalternatief voor Jan Soldaat.

Javaanse zeden

Maar ter verklaring van het kazerneconcubinaat moeten we verder kijken dan de sociaal-culturele eigenaardigheden van de koloniale samenleving. Ook de Javaanse cultuur was van invloed. In de negentiende eeuwse Javaanse maatschappij was het huwelijk zeer gebruikelijk, maar mannen konden simpel scheiden, polygamie was geaccepteerd en meisjes konden al op jonge leeftijd worden uitgehuwelijkt.¹⁹

FOTO BRONBEEK

Vrouwenloods op Java, circa 1925

Ter rechtvaardiging van het samenleven met een inheemse vrouw beriepen Europese mannen zich op deze ‘losse’ Javaanse zeden.²⁰ Bovendien droegen deze er toe bij dat vrouwen zich als njai aandienen. In de matrilineaire en orthodox islamitische samenleving in de Minangkabau op West-Sumatra was dat bijvoorbeeld niet het geval. Daar heersten dan ook andere normen en waarden. Daaraan moet wel worden toegevoegd dat ook de economische situatie meespeelde. Diepe armoede dreef vrouwen op Java naar de kazernes.²¹

Zeker zo belangrijk voor het kazerneconcuubinaat was dat Javaanse militairen dan misschien wel een losse huwelijksband hadden, maar zich alleen lieten rekruteren als ze hun eventuele vrouw en kinderen mochten meenemen naar de tangsi. Om de broodnodige werving van Javanen op peil te houden, stond de legerleiding dit toe. Zo woonde in 1890 bijna 40 procent van de Javaanse soldaten met een vrouw samen.²² Maar inheemse en Europese militairen van het KNIL leefden samen in één kazerne, overigens ook vrij uitzonderlijk voor een koloniaal leger. Het was vragen om disciplineproblemen als binnen die ene kazerne Javaanse militairen wél en Europese militairen niet met een vrouw mochten samenleven. De multiculturele organisatie van het Indisch leger eiste zijn tol: de njai.

Zegening voor de gevechtskracht

Er waren ook positievere argumenten die de legerleiding na 1885 vol overtuiging aanvoerde ter verdediging van het kazerneconcuubinaat. De njai bleek een probaat medicijn tegen de twee plagen die het KNIL geselden: alcoholisme en geslachtsziekten.²³ Omdat Jan Soldaat geweerd werd uit het Europese sociale leven, zocht hij zijn troost bij goedkope arak en prostituees in de buurt van de kazerne. Tussen 1885 en 1910 had bijna 50 procent van de Europese militairen een geslachtsziekte. Het leeuwendeel van hen was vrijgezel. De samenwoners waren aanzienlijk ‘oppassender’: in 1890 was nog geen 3 procent besmet.²⁴ Bovendien zorgde de njai ook voor betere voeding en wat ‘huiselijkheid’. Menigeen tekende juist bij vanwege haar en de eventuele kinderen, niet onbelangrijk

gezien de chronische tekorten aan Europese militairen. Kort en goed, volgens de legerleiding was de njai een zegening voor de gevechtskracht van de Europese militair en daarmee voor het koloniale leger.²⁵

Wie was de njai?

Een combinatie van biologische aandriften, koloniale en inheemse culturele conventies, sociale tegenstellingen, en pragmatische financiële en militaire overwegingen brachten de njai binnen de kazernemuren. Hoe zag haar leven binnen de tangsi eruit? Welke positie nam ze daar in? Wie was de njai?

Om met dat laatste te beginnen: over haar weten we nog steeds bitter weinig. Uit de twee grote onderzoeken naar het kazerneconcuubinaat die de legerleiding in 1888 en 1890 uitvoerde,²⁶ blijkt dat bijna alle vrouwen die in 1890 met Europese militairen samenleefden, ook in de buitengewesten, Javaans waren. Slechts een enkele njai was Ambonees of Indisch of Europees, afkomstig uit de ‘sociale onderklasse’. De leeftijd van de kazernevrouwen varieerde van 12 tot 35 jaar.²⁷ Sommigen waren dus erg jong, maar de gemiddelde huwelijksleeftijd voor Javaanse vrouwen was ook erg laag, 14-15 jaar.²⁸

Armoede

Een deel van de njais was opgegroeid in de tangsi, als dochter van een inheemse militair.²⁹ Maar velen kwamen van buiten, op de vlucht voor de armoede op het platteland zoals ook de landloze Javaanse mannen hun heil zochten bij het koloniale leger.³⁰

Of een Javaanse vrouw liever een Javaanse of Europese militair als partner had – als zij iets te kiezen had – valt niet uit te maken. Aan iedereen Europeaan kleefde in de kolonie nog wel enig prestige, al stond Jan Soldaat wel bekend als een onbeschaafde drinkebroer. Bovendien plaatste zij zich door het samenleven met een ongelovige, een *kafir*, buiten de Javaanse samenleving. Maar een Europeaan verdiende wel meer dan een inheems militair. Daarom ook was een njai niet ongevoelig voor het rangonderscheid. Hoe hoger de rang van

haar militair, hoe hoger zijn wedde en, niet onbelangrijk, hoe hoger ook haar status onder de soldatenvrouwen. Want de vrouwen hadden een eigen hiërarchie, gebaseerd op de positie van hun man.³¹

Een njai ontmoette haar militair dus soms binnen de kazerne of bij de kazernepoort waar zij zich wel verzamelden, of in de omgeving van de tangsi.³² Kwamen de militair en de vrouw – en haar familie – tot zaken, dan moest de vrouw vanaf 1888 een bewijs van goed gedrag van het kamponghoofd overleggen en zo nodig een medisch onderzoek doorstaan. De toestemming van de compagniescommandant was daarna een wassen neus. Nadat ze was ingeschreven in het register van de njais, kreeg ze een toegangspasje, kon ze de wacht passeren en de tangsi binnen gaan, een wereld op zichzelf.³³

De vrouwenloods

Op Java, waar vanouds de meeste militairen waren gelegerd, telde een groot garnizoen als Weltevreden in 1890 ruim 3.000 mensen, een klein garnizoen als Soerakarta maar 500. Groot of klein, de bevolking achter de omheining van de kazerne bestond gemiddeld voor een derde uit vrouwen met kinderen jonger dan 12 jaar, en bood ook nog asiel aan een bonte verzameling huisdieren. Een tangsi was een rumoerige, overvolle enclave, soms nog gevestigd in een oud VOC-fort, na 1871 meer en meer in semi-permanente nieuwbouw.

In die moderne kazernes lagen rond een exercitierrein de staf- en de legeringsgebouwen. Achteraan lagen de badkamers, overigens anno 1890 nog zonder enige aparte sanitaire voorzieningen voor de vrouwen. Daar, aan de rand van de tangsi, stond ook de vrouwenloods, waar iedere vrouw haar eigen plaats, kastje en komfoor had.³⁴ Vooraan bij de wacht stonden enkele woningen waarin die zeldzame gehuwde onderofficier woonde. Zijn ranggenoot met een njai had vaak ook nog wel een eigen woonvertrek. De overige militairen waren compagniesgewijs, en dus per 'landdaard', gehuisvest in de woonkazernes met grote slaap- en verblijfszalen, de chambrees.

FOTONIMH

Slaapzaal, compleet opgebouwd uit bamboe, in een bivak ergens in Atjeh, circa 1890

De njai sliep met haar militair op de grote slaapzaal, op een smalle houten brits, met strozak inclusief vlooiën, en een spreij. Onder de brits sliepen de kinderen. Tot 1888 sliepen vrijgezellen en samenwonende militairen door elkaar op de chambree in een 'zestigpersoons echtelijk ledikant'.³⁵ Ter wille van de zedelijkheid werden de samenwoners daarna gezamenlijk achter een schot op de chambree gelegerd. Vanaf 1912 verschenen er groene zeiltjes tussen de britsen die de chambree het aanzien gaf van een poffertjeskraam.³⁶

Dagelijks leven

Het leven van de vrouwen in de tangsi verliep met de ijzeren regelmaat van de garnizoensdienst. Om 05.00 uur werd reveille geblazen. Na het *mandiën* (baden) en ontbijt volgde voor de mannen om 06.15 het appel en dienst tot 10.30. Na een kleine maaltijd op de chambree volgde weer dienst tot 12.30, twee uur rust op de chambree, nog twee uur dienst, tot het avondmaal van 16.30 uur. Tijdens de diensturen moesten de vrouwen met hun kinderen de chambree verlaten. In de vrouwenloods maakten ze eten klaar, wisten, streken, verzorgden hun kinderen of bezochten de pasar.

's Avonds had men vrij en deed de tangsi denken aan een drukke kampong. Om 22.00 uur volgde het signaal *taptoe* en werd de gang naar de chambree weer gemaakt.³⁷ Over wat

er 's nachts op de volgepakte chambrees gebeurde, waakte het kader van de compagnie. Dat hield ook overdag toezicht op de slaapzalen en in de vrouwenloods. Maar ruzies waren onvermijdelijk, evenals overspel, of erger, kazerneprostitutie. Sommige militairen verdienden bij door hun vrouw 'uit te lenen', sommige vrouwen verdienden zelf zo bij. Andere militairen probeerden vrouwen binnen te smokkelen.³⁸

Toch wijst het lage percentage geslachtszieken onder de samenwoners in 1890 uit dat kazerneprostitutie geen grote vlucht nam. Ook deze gesloten gemeenschap had haar sociale codes. Bovendien, bij ontdekking werd de militair disciplinair gestraft, maar de vrouw werd direct uit de tangsi gezet. Er stond voor haar dus veel op het spel.³⁹

Kinderen

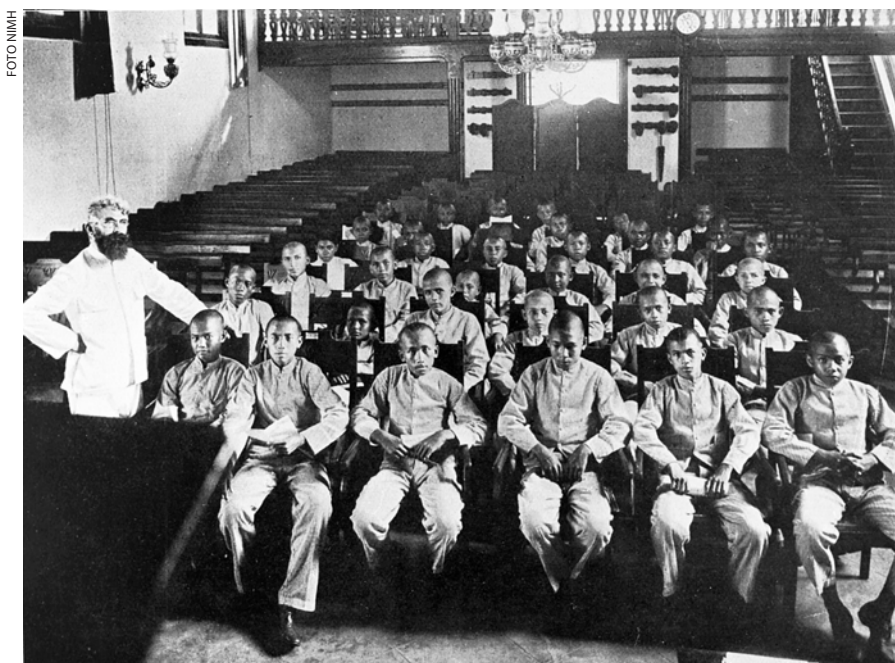
Onvermijdelijk was ook dat uit deze verbintenissen kinderen werden geboren. Hoewel, onvermijdelijk? Uit het onderzoek in 1890 blijkt dat gehuwde vrouwen bijna twee keer zoveel kinderen kregen als samenwonende vrouwen. Kennelijk poogde de njai het kindertal te beperken. Niet iedere militair had een kinderwens, en als zij haar congé kreeg, moest ze alleen het kind een toekomst zien te bieden.⁴⁰

Desalniettemin hadden in 1901 1.237 kinderen in de tangsi een Europese militair als vader. Van een derde van die kinderen had hij het vaderschap ook erkend. Daardoor kregen ze

juridisch de status van Europeaan en maakten kans op wat meer onderwijs.⁴¹ Veel zonen van Europese militairen vertrokken jong naar de Pupillenschool te Gombong en traden nadien in de voetsporen van hun vader. Dochters kregen soms onderwijs en bleven op de kazerne tot ze een man of werk vonden. Niet-erkende kinderen waren voor de wet 'inheems'. Veel onderwijs kregen ze niet en ze moesten al jong aan de slag, bijvoorbeeld als *koelie* of njai.⁴²

Afhankelijke positie

Het leven van een njai kende vaak scherpe wendingen. Ze kon van de ene op de andere dag ontslagen worden als haar militair overleed, als hij haar zat was, werd overgeplaatst of zijn contract had uitgediend. Hoe vaak een njai gemiddeld haar biezen moest pakken, weten we niet. Tussen 1870 en 1890 keerden per jaar naar schatting 100 tot 300 lagere militairen voorgoed terug naar Nederland, van wie een aantal njai en kinderen achterliet.⁴³ Dat zegt iets over de band tussen de militair en zijn njai. De soldatenbelletrie geeft de indruk dat het van zijn kant vaak bleef bij een 'afstandelijke genegenheid', zoals voor een huisdier.⁴⁴ Zijn zorgzaamheid bewees hij door haar bij vertrek naar Nederland 'over te doen' aan een andere mili-

De zendeling Johannes van der Steur bestierde een weeshuis voor kinderen van Europese militairen die naar Nederland waren vertrokken, Magelang, circa 1910

tair. Wilde die opvolger de kinderen er niet bij nemen dan moesten ze naar een weeshuis.⁴⁵

Hoe ouder de njai, hoe groter de kans dat ze als een oude jas werd afgedankt. Kwam ze niet meer aan de man dan moest ze onherroepelijk terug naar 'de kampong'. Hoe het haar daar verging, weten we niet. Misschien kon ze nog de kost verdienen als babu of naaister, maar legercommandant W. Boetje stelde in 1903 dat ze onvermijdelijk in de prostitutie belandde.⁴⁶

Het kon echter ook anders gaan. Soms bleven militairen na afloop van hun diensttijd in Indië, juist omdat vrouw en kinderen hen bonden aan de kolonie. Wat was begonnen als een praktisch arrangement, groeide uit tot een liefdevollere relatie, zoals Lin Scholte beschrijft in *Anak Kompenie*.⁴⁷ En eenmaal buiten de tangsi trouwden veel oud-militairen alsnog met hun njai, ondanks de groeiende maatschappelijke afkeuring van een 'gemengd huwelijk'.

De positie van de njai kunnen we niet anders typeren dan als rechteloos. Haar hele kazernebestaan was afhankelijk van de wensen en besluiten van 'haar' militair. Hanneke Ming, die in 1983 als eerste over het kazerneconcupinaat publiceerde, concludeerde toen al, en mijns inziens terecht: de gevechtsvaardigheid van het Indisch leger werd verzekerd over de rug van de inheemse vrouwen en hun kinderen.⁴⁸ Maar daarmee is niet alles gezegd. De njai was weliswaar rechteloos, maar niet geheel machteloos, niet louter slachtoffer. Binnen de marges van het kazernebestaan kon ze tot op zekere hoogte sturing geven aan haar eigen leven. Zij bestierde het huishouden, inclusief de financiën, wist haar man te bespelen en hield zich met de nodige vechtlust staande in de harde tangsi-samenleving. Haar bijnaam was niet voor niets mondje betis.⁴⁹

Hoe zij zelf aankeek tegen haar kazernebestaan weten we niet. Ze behoorde tot de miljoenen die, zoals Frances Gouda opmerkte, veel verleden maar weinig geschiedenis hebben.⁵⁰ Gevlucht voor de armoede, bood de tangsi haar bestaanszekerheid, voor zolang het duurde. En wat waren haar alternatieven? Het leven

FOTO NIMH

Luchtfoto uit de jaren 1920 van het infanteriekampement te Poerworedjo in Midden-Java. Rond het exercitieterrein de oude legeringsgebouwen voor de Europese en inheemse manschappen. Op de voorgrond en linksboven de nieuwbouw voor gehuwde lagere Europese militairen

van een vrouwelijke koelie op Deli was bepaald niet beter. Maar redeneerde zij ook zo?

Verzet tegen het kazerneconcupinaat

Na dit betoog over de patronen en motieven achter het Indisch kazerneconcupinaat en de positie van de njai in de kazernesamenleving, rest nog de vraag waarom ze relatief laat uit de tangsi verdween, pas definitief in 1928. Inzicht biedt het debat tussen voor- en tegenstanders van het kazerneconcupinaat, dat na 1885 op gang kwam.

Christelijke moraal

Aanvankelijk was het verzet tegen het kazerneconcupinaat primair een Nederlandse aangelegenheid en dan nog vooral van de katholieke pers en orthodox-protestante pressiegroepen, overigens van mannen én vrouwen.⁵¹ Ze predikten vanaf circa 1870 de christelijke zedenleer juist onder maatschappelijke verschoppelingen in Nederland. Ze ontfermden zich ook over de koloniale soldaat toen vanaf 1886 verhalen van klokkenluider pastoor Verbraak over de zedenverwildering in de Indische kazernes het vaderland bereikten. Confessionele partijen schaarden zich achter hun ethisch reveil.

Moderne koloniale staat

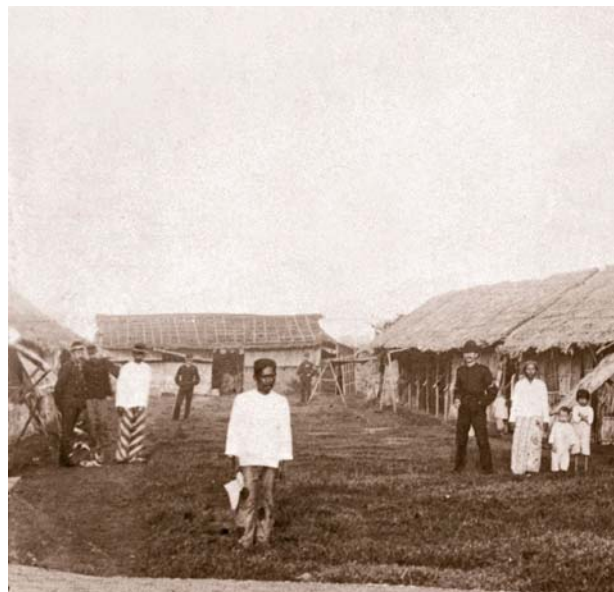
Dit christelijke zedelijkheidsoffensief stond niet op zichzelf. Het was de confessionele variant van een veel breder gedragen beschavingsstreven dat heel Europa en ook Nederland na 1870 in zijn greep kreeg. Arbeiders, soldaten en anderen aan de onderkant van de samenleving moesten worden opgevoed tot eerbare en bruikbare burgers, zo viel ook in links-liberale en socialistische kring te horen. Deze beschavingsdrang strekte zich na 1890 uit tot de koloniën en resulteerde in 1901 in de afkondiging van de zogeheten ethische politiek. De 'opheffing' van de inheemse onderdanen was Nederlands missie, een moderne koloniale staat naar westers model het einddoel.⁵²

Dit breed gedragen streven voedde in Nederland het verzet tegen het concubinaat binnen en buiten de tangsi, wat leidde tot toenemende parlementaire kritiek. Niet alleen de christelijke moraal was in het geding, maar ook het prestige van de Europeanen bij de inheemse bevolking en daarmee de geloofwaardigheid van het beschavingsideaal, zo argumenteerden men in confessionele kring. Bovendien paste het niet bij de waardigheid van de moderne koloniale staat die men in Nederland voor ogen had.⁵³ De socialisten keerden zich vooral tegen het kazerneconcubinaat omdat ze hierin de belangrijkste bron zagen voor de uitdijende Europese onderklasse in de kolonie. Een flink deel daarvan bestond uit oud-militairen en hun slecht geschoolde kinderen.⁵⁴

Europees prestige

Na 1900 nam ook in Indië het verzet tegen het kazerneconcubinaat toe. Met het ethische beleid groeide de vraag om een modern en beschaafd overheidsapparaat. Cruciaal was ook de groeiende stroom Nederlandse mannen én vrouwen naar Indië. Daardoor werd de koloniale elite Nederlander en geslotener.⁵⁵ Zeker de Nederlandse vrouwen hadden weinig op met de oude Indische zeden. Ze veroordeelden het concubinaat en droegen de Nederlandse normen uit. Dat paste ook uitstekend bij de ethische politiek met zijn zelf opgelegde beschavingstaak. Dat veronderstelde immers westerse superioriteit en vergde dat het

FOTO NIMH

prestige van de Europeaan hoog werd gehouden. De Nederlandse vrouw wilde én moest als boegbeeld dienen voor de superieur geachte westerse normen.⁵⁶ Deze groeiende nadruk op het Europese prestige voedde zo ook in Indië een scherper wordend rassenscheid.⁵⁷

Maar niet alleen Nederlandse vrouwen keerden zich in Indië tegen de njai. Ook de onderofficiersvereniging Ons Aller Belang, die sinds 1902 in Indië voet aan wal kreeg, stelde acht jaar later voorzichtig dat het concubinaat slecht was voor het prestige van haar leden.⁵⁸ En prille nationalistische organisaties zoals Jong-Java en de Sarekat Islam bekritiseerden het kort daarna als een uitwas van de westerse moraal.⁵⁹

Een 'noodzakelijk kwaad'

Toch kreeg dit groeiende verzet tegen het kazerneconcubinaat pas na 25 jaar voet aan de grond. Tot 1912 liep het stuk op het gesloten front van de Indische legerleiding, de landvoogd en de Raad van Nederlands-Indië. Alleen wat betreft het officierskorps gaf de legerleiding eerder toe. Als vertegenwoordigers van een beschaafde koloniale staat-in-wording was het officieren vanaf 1904 verboden 'in zonde' te leven.⁶⁰

Buitenpost op Atjeh, rond 1900. Op de voorgrond in donker uniform een militair arts en een tweede luitenant. Op de achtergrond een Europese sergeant met zijn vrouw en kinderen

politicus en oud-officier A.W.F. Idenburg, bracht zijn partijgenoot en minister van koloniën in de problemen toen hij wel een lastige onderwijzer ontsloeg, zogenaamd vanwege diens zondige levensstijl, maar het kazerneconcupinaat niet wilde aanpakken. Idenburg kon hun beider geloofwaardigheid alleen nog redden door de geleidelijke afschaffing van het kazerneconcupinaat aan te kondigen, te beginnen bij de onderofficieren.

Een politieke bananenschil luidde dus in 1913 het einde in van het kazerneconcupinaat, maar daarachter gingen meer structurele oorzaken schuil, zoals de afnemende overtuigingskracht van de legerleiding tegenover de groeiende ambitie om een koloniale staat naar westers model met bijpassende fatsoensnormen op te bouwen.⁶²

Achterhoedegevecht

Toch moest er eerst nog een achterhoedegevecht plaatsvinden voordat de njai geheel uit de tangsi verdween. Tijdens de Eerste Wereldoorlog groeide de onvrede onder de lagere militairen over hun leefomstandigheden, vooral vanaf eind 1917. Openlijke protesten, zoals van een detachement soldaten dat bij een grote parade in september 1918 de Internationale aanhief, brachten de overheid in het nauw.⁶³ Ze besloot in 1919 het huwelijk open te stellen voor alle Europese militairen, maar het concubinaat nog niet af te schaffen.

Het nieuwe fatsoen mocht eindelijk ook wat kosten. Het salaris ging omhoog, goedkope dienstwoningen in de zogenaamde 'frikadellenbuurten' verrezen. Het aantal gehuwde Europese lagere militairen groeide snel, tot 38 procent in 1928, het aantal samenwoners daalde navenant, tot 8 procent in dat jaar. Zonder enige ophef volgde in 1928 een algeheel verbod op het kazerneconcupinaat.⁶⁴ De njai verdween uit het zicht. Het beschavingsoffensief had getriomfeerd. ■

Voor de lagere rangen bleef de legerleiding het concubinaat echter hardnekkig verdedigen met de inmiddels bekende argumenten: de njai was een noodzakelijk kwaad gezien de eisen van moeder natuur, zij was goud waard om de gevechtskracht van het Indisch leger op peil te houden, en ze kostte de schatkist heel wat minder dan het fatsoenlijke alternatief: het huwelijk. De landvoogd en de Raad van Nederlands-Indië steunden dit betoog ten volle.

De Nederlandse regering stribbelde soms tegen, maar schikte zich wel. Uiteraard omdat ze gevoelig was voor het financiële argument, maar ook omdat ze het leger juist in deze jaren veel te hard nodig had. Voor 1893 was het leger volkomen vastgelopen in Atjeh, daarna veroverde het in hoog tempo grote delen van de archipel. Een ware veroveringskoorts stak de kop op, die ook de Indische en Nederlandse regering in haar greep kreeg. Want militaire expansie was een essentiële voorwaarde voor Nederlands beschavingsmissie. Zonder daadwerkelijke gezagsvestiging was de opbouw van een moderne koloniale staat onmogelijk.⁶¹

In 1913 was echter het expansieproces voltooid en dat maakte de argumenten van de generaals minder dwingend. Tegelijkertijd brak ook het Indische front. De landvoogd, de christelijke

- 1 Reggie Baay, *De njai. Het concubinaat in Nederlands-Indië*. Amsterdam, 2008.
- 2 Hanneke Ming, 'Barracks-concubinage in the Indies, 1887-1920', *Indonesia* 35 (1983) 65-93, aldaar 71.
- 3 K. Ballhatchet, *Race, Sex and Class under the Raj. Imperial attitudes and policies and their critics, 1793-1905* (Londen, 1980) 1-89; Hyam, R., *Empire and sexuality. The British experience* (Manchester en New York, 1992) 115-133; D.M. Peers, 'Imperial vice: sex, drink and the health of British troops in North Indian containments, 1800-1858', in D. Killingray en D. Omissi (red.), *Guardians of empire; The armed forces of the colonial powers c. 1700-1964* (Manchester en New York, 1999) 25-51, aldaar 32-35.
- 4 D. Porch, *The French Foreign Legion. A complete history of the legendary fighting force* (New York, 1992) 221, 309, 387, 507-508; P. Edwards, 'Womanizing Indochina: Fiction, Nation and Cohabitation in Colonial Cambodia, 1890-1930', in J. Clancy-Smith en F. Gouda, *Domesticating the Empire. Race, Gender and Family Life in French and Dutch Colonialism* (Charlottesville, Londen, 1998) 108-130, aldaar 117.
- 5 Naast Baay publiceerden over het kazerneconcubinaat: Ming, 'Barracks-concubinage', 65-93; Jaap de Moor, 'Van reveille tot taptoe; Het Indische leger', in: Wim Willems et al. (red.), *Uit Indië geboren; Vier eeuwen familie-geschiedenis* (Zwolle, 1997) 65-81. Van belang maar niet gepubliceerd is C.J.M. Stuiwenga, 'Sarinah en de toverfles; Europese mindere militairen in het Indisch leger: het verhaal van de 'koloniaal'. Doctoraalscriptie, Universiteit Leiden, 2001. Voor de vraag naar de afschaffing van het kazerneconcubinaat zie: P.M.H. Groen, 'Zedelijkheid en martialiteit'. Het kazerneconcubinaat in Nederlands-Indië rond 1890', in: M. Bloembergen en R. Raben (red.), *Het koloniale beschavingsoffensief. Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950* (Leiden, 2009) 25-51. Dat opstel vormde de grondslag voor dit artikel en de bijbehorende lezing.
- 6 Ming, 'Barracks-concubinage', 70; Frances Gouda, *Dutch culture overseas. Colonial practice in the Netherlands Indies, 1900-1942* (Amsterdam, 1995) 116.
- 7 *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië* (Batavia, 1917) 562 (lemma leger), berekeningen op basis van de feitelijke sterkte.
- 8 W. Klinkert en P.M.H. Groen, 'De Militaire School te Meester Cornelis', in: V. Enthoven, G. Acda en A. Bon, red., *Een saluut van 26 schoten. Liber amicorum aangeboden aan Ger Teitler* (Amsterdam, 2005) 208-233, aldaar 220: het betreft officieren opgeleid aan de KMA en de Militaire School tussen 1853 en 1896. Vergelijk U. Bosma en R. Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920* (Amsterdam, 2003) 276.
- 9 *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, 562; M. Bossenbroek, *Volk voor Indië. De werving van Europese militairen voor de Nederlandse koloniale dienst 1814-1909* (Amsterdam 1992) 285, 358. Van deze Europese militairen was maar een klein deel Indo-Europeaan, in 1890 slechts 5 procent. De Moor, 'Taptoe', 78; zie ook Bosma, *Indische Wereld*, 275-277.
- 10 Bosma, *Oude Indische wereld*, 30-39, 41, 44-47, 52; Gouda, *Dutch Culture Overseas*, 112-114.
- 11 Anoniem, 'Een paar cijfers statistiek omtrent het huwen van officieren', *Indisch Militair Tijdschrift* 1886-1, 486-490.
- 12 E.M. Collingham, *Imperial Bodies. The Physical Experience of the Raj, c. 1800-1947* (Cambridge, 2001) 117, 124, 150, 182-183.
- 13 Bosma, *Oude Indische wereld*, 159, 211-223; Gouda, *Dutch Culture Overseas*, 112-113; A.L. Stoler, 'Sexual affronts and racial frontiers. European identities and the cultural politics of exclusion in colonial Southeast Asia', in F. Cooper en A.L. Stoler (red.) *Tensions of empire. Colonial cultures in a bourgeois world* (Berkeley, 1997) 217-222; C. Fasseur, 'Hoeksteen en struikelblok. Rasonderscheid en overheidsbeleid in Nederlands-Indië', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 105 (1992) 221-225.
- 14 Ming, 'Barracks-concubinage', 71 gemiddeld 4,7 procent; Stuiwenga, 'Sarinah', 140 gemiddeld 3,3 procent; Groen, 'zedelijkheid', 33, 48.
- 15 Groen, 'zedelijkheid', 33; Bosma, *Oude Indische wereld*, 275-276; Stuiwenga, 'Sarinah', 39; Leo Lezer, *Cantinevertellingen. Humor en tragiek uit het oude K.N.I.L.* (Den Haag, 1950) 39.
- 16 Groen, 'zedelijkheid', 33; Een soldaat verdiende tot 1908 f 0,33 per dag waarvan hij f 0,16 moest afdragen voor de gezamenlijke ménage. Per dag had hij dus f 0,17 te besteden. Stuiwenga, 'Sarinah', 27.
- 17 M. van der Zee en G. Rommelse, *Het wapen onder dak. De brigadekazernes van de Koninklijke Marechaussee 1814-2008* (Amsterdam, 2009) 15-16, 36-37, 46, 48, 56-57.
- 18 Vergelijk Bosma, *Oude Indische Wereld*, 222.
- 19 Ibidem, 52, 116; E. Locher-Scholten, *Women and the Colonial State* (Amsterdam, 2000) 189; Baay, *njai*, 71-72.
- 20 Gouda, *Dutch Culture Overseas*, 112-113, 116.
- 21 Groen, 'zedelijkheid', 35; vergelijk Porch, *French Foreign Legion*, 507-508.
- 22 Groen, 'zedelijkheid', 34, 48.
- 23 Ming, 'barracks-concubinage', 83.
- 24 Voor totaalcijfer 1885-1910 zie: Stuiwenga, 'Sarinah', 141; Groen, 'Zedelijkheid', 39, 42, 51; Ming, 'Barracks-concubinage', 83-84. Ming noemt wel dezelfde trend (vrijgezellen veel meer geslachtsziekten dan samenwoners) maar haar cijfers over 1901 (?) stemmen niet overeen met die in de koloniale verslagen.
- 25 Ming, 'barracks-concubinage', 83-86; Stuiwenga, 'Sarinah', 83; Groen, 'zedelijkheid', 27-32.
- 26 Zie voor beide onderzoeken en de kwantitatieve resultaten ervan: Groen, 'zedelijkheid', 32-42, 48-51.
- 27 Baay, *njai*, 139.
- 28 Ming, 'barracks-concubinage', 73.
- 29 Groen, 'zedelijkheid', 41.
- 30 J.A. de Moor, 'The recruitment of Indonesian soldiers for the Dutch Colonial Army, c. 1700-1950', in Killingray, *Guardians of Empire*, 53-69 daar: 59-62.
- 31 Ming, 'barracks-concubinage', 68, 71, 73; Baay, *njai*, 71-72, 137-139; De Moor, 'Taptoe', 73; Groen, 'zedelijkheid', 42.
- 32 Baay, *njai*, 137-138.
- 33 Ibidem; Groen, 'zedelijkheid', 36; De Moor, 'Taptoe', 73; Stuiwenga, 'Sarinah', 84.
- 34 De Moor, 'Taptoe', 71-72; Stuiwenga, 'Sarinah', 24.
- 35 Stuiwenga, 'Sarinah', 24.
- 36 Ibidem, 85.
- 37 Ibidem, 25; De Moor, 'Taptoe', 72-73.
- 38 De Moor, 'Taptoe', 74-76; Groen, 'zedelijkheid', 39; Stuiwenga, 'Sarinah', 87.
- 39 Groen, 'zedelijkheid', 39; Stuiwenga, 'Sarinah', 87.
- 40 Groen, 'zedelijkheid', 40, 51.
- 41 Ming, 'barracks-concubinage', 76.
- 42 Ibidem, 74-79; De Moor, 'Taptoe', 76-77; Bosma, *Oude Indische wereld*, 239-243; Stuiwenga, 'Sarinah', 95-98; Groen, 'zedelijkheid', 41.
- 43 Bossenbroek, *Volk voor Indië*, 364, zie ook 157: sinds 1844 keerde 100 man per jaar terug en van 1865 tot 1869 75 procent, circa 200 man per jaar; Ming, 'barrack-concubinage', 72; Baay, *njai*, 163; De Moor, 'Taptoe', 74.
- 44 Stuiwenga, 'Sarinah', 86, 87; Ming, 'barrack-concubinage', 89, 90; Gouda, *Dutch Culture Overseas*, 116.
- 45 Groen, 'zedelijkheid', 41; De Moor, 'Taptoe', 74; Stuiwenga, 'Sarinah', 90-91.
- 46 Baay, *njai*, 139-141; Ming, 'barracks-concubinage', 72.
- 47 Lin Scholte, *Anak Kompenie*. Den Haag, 1965.
- 48 Ming, 'barracks-concubinage', 93; Gouda, *Dutch Culture Overseas*, 112-117; vergelijk het positievere oordeel van De Moor, 'Taptoe', 73 en Stuiwenga, 'Sarinah', 89, 136.
- 49 Ming, 'barracks-concubinage', 90; Stuiwenga, 'Sarinah', 86, 89, 136; De Moor, 'Taptoe', 73. Betis is afgeleid van *pedis*, scherp.
- 50 Gouda, *Dutch Culture Overseas*, 117, ontleend aan G.J. Resink.
- 51 Zie voor de Vrouwenbond en de Vereniging ter bevordering van de zedelijkheid: Judith Reinsma, 'Ondeugden, kwade gewoonten en slechte neigingen', MA-scriptie geschiedenis, UvA, 2007.
- 52 Bossenbroek, *Volk voor Indië*, 210-214; E. Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten. Vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel 1877-1942* (Utrecht, 1981) 23, 176-194, 204-205; Groen, 'zedelijkheid', 25.
- 53 Stuiwenga, 'Sarinah', 58; Groen, 'zedelijkheid', 43.
- 54 Bosma, *Oude Indische wereld*, 237, 249, 285, 300, 301.
- 55 Ibidem, 13, 29, 304, 328-329; Locher-Scholten, *Colonial State*, 121-124.
- 56 Gouda, *Dutch Culture Overseas*, 7-8, 114; F. Gouda, 'De vrouw in Nederlands-Indië. Van mestiezencultuur naar Europese cultuur', *Indische Letteren*, XX-1 (maart 2005) 6, 8; Locher-Scholten, *Colonial State*, 18-19, 121, 122, 145, 146.
- 57 Gouda, *Dutch Culture Overseas*, 164; Gouda, 'De vrouw', 8, 9; Zie ook Bosma, *Oude Indische wereld*, 278, 285-288, 300, 304.
- 58 Stuiwenga, 'Sarinah', 128-129.
- 59 Locher-Scholten, *Colonial State*, 191.
- 60 Groen, 'zedelijkheid' 43; Ming, 'barracks-concubinage', 82; Stuiwenga, 'Sarinah', 120, 124.
- 61 Groen, 'zedelijkheid', 43.
- 62 Ibidem, 43-45.
- 63 Kees van Dijk, *The Netherlands Indies and the Great War, 1914-1918* (Leiden, 2007) 558-572, 585, 586.
- 64 Groen, 'zedelijkheid', 45; Stuiwenga, 'Sarinah', 130-131, 140.

De tekst die u hieronder aantreft is de door de auteur licht geredigeerde en van noten voorziene versie van de inaugurele rede die hij op 10 oktober 2008 uitsprak in het Groot Auditorium van de Universiteit Leiden. De auteur aanvaardde toen de benoeming tot bijzonder hoogleraar militair-maatschappelijke studies. Deze leerstoel is, namens de KVMO, gevestigd aan het Departement Politieke Wetenschap van genoemde universiteit.

De redactie wenst professor Van der Meulen, die als universitair hoofddocent verbonden is aan de NLDA, van harte geluk met deze benoeming. Zij spreekt de wens uit dat hij in Breda, in Leiden en elders zal blijven bijdragen aan de zo belangrijke dialoog tussen krijgsmacht en maatschappij.

Stemmen over Afghanistan en de risico's van het vak

De Taliban is niet de enige in Afghanistan actieve partij die onderkent dat de publieke opinie waarschijnlijk de achilleshiel van de internationale gemeenschap is. In dit kader spelen twee kwesties. De eerste is de gewenste rol van de publieke opinie in Nederland bij de besluitvorming rond uitzendingen. De tweede is hoe de samenleving en de krijgsmacht omgaan met de gevolgen van geweld en in het bijzonder met het sneuvelen van eigen militairen. Gaat het daarbij om risico's van het vak of misschien toch niet helemaal?

Prof. dr. J.S. van der Meulen*

Precies vier maanden geleden, op 10 juni 2008, stond op dit spreekgestoelte de president van Afghanistan, Hamid Karzai. Hij bedankte Nederland voor de inspanningen ten behoeve van veiligheid en wederopbouw en memoereerde de Nederlandse militairen die daarbij het leven verloren. Met overrompelend charisma sprak hij over de hoopvolle ontwikkelingen in zijn land – zonder een geheim te maken van de enorme problemen. Dat zoveel landen met uiteenlopende politieke en culturele achter-

gronden helpen bij dit experiment in *nation building*, mochten we zien als een bewijs dat beschavingen helemaal niet hoeven te botsen maar juist heel goed kunnen samenwerken. Vanzelfsprekend kreeg de president na afloop een staande ovatie.¹

'Een fatsoenlijke man, met enkele liberale instincten en veel persoonlijke moed', zo typeerde *The Economist* Karzai aan de vooravond van zijn bezoek aan Europa.² Maar over de bestuurskracht van de regering in Kabul was het Britse weekblad erg kritisch. Immers, zonder die bestuurskracht mislukt niet alleen *nation building*, maar ontvalt uiteindelijk ook de zin aan vorderingen op militair gebied. Niet dat die laatste zo veelbelovend zijn. Vooral in het zuiden en oosten van Afghanistan dreigt immers een patstelling. De huidige inzet van NAVO-troepen, in het kader van de *International Security Assistance Force* (ISAF), kan die niet doorbreken en komt bovendien onder toenemende druk te staan van het thuisfront: 'De gestage tol aan slachtoffers onder de NAVO-

* De auteur is universitair hoofddocent aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA en bijzonder hoogleraar militair-maatschappelijke studies aan het Departement Politieke Wetenschap van de Universiteit Leiden. Deze leerstoel is ingesteld door de Koninklijke Vereniging van Marine Officieren.

1 Karzai bezocht Nederland aan de vooravond van een internationale donorconferentie in Parijs. Hij werd ontvangen door koningin Beatrix en sprak met ministers en parlementariërs. *NRC Handelsblad* (7 juni 2008) nam een streng interview met hem van *Der Spiegel* over: 'Onfrisse deals zijn noodzaak. President Karzai van Afghanistan verweert zich tegen westerse kritiek'. In een interview met *Netwerk* (9 juni 2008) reageerde Karzai onder meer op een videoboodschap van de ouders van een gesneuvelde militair.

2 'How the "good war" could fail' in: *The Economist*, 24 mei 2008. De volledige zin over Karzai luidde: 'A decent man with some liberal instincts and a lot of personal courage was just what the doctor ordered in 2001'. Het commentaar in *The Economist* ging vergezeld van een 'briefing' over Afghanistan: 'A war of money as well as bullets'.

militairen, verpest de (publieke) opinie in landen die troepen leveren. De steun voor de goede oorlog zal verder ineenschrompelen tenzij de kiezers in het Westen zien dat ze iets nuttigs terugkrijgen voor hun levens en hun geld'. Aldus *The Economist* – en het ontbreekt, zo lijkt het, niet aan illustraties. Toen op 18 augustus tien Franse militairen sneuvelen in gevechten met de Taliban, leidde dat in Frankrijk tot 'razernij en verslagenheid'. President Sarkozy vloog ogenblikkelijk naar Afghanistan terwijl *Le Monde* hem opriep uit te leggen 'waarom Franse soldaten sterven op 6000 kilometer van Parijs'.³ De ophef werd nog veel groter toen *Paris Match* verklaringen van de Taliban publiceerde, alsmede foto's van strijders met buitgemaakte Franse wapens en uitrustingstukken. De Taliban, zo meende de Franse minister van defensie Hervé Morin, heeft 'begrepen dat de publieke opinie waarschijnlijk de achilleshiel is van de internationale gemeenschap'.⁴

Volgens peilingen zouden de meeste Fransen de missie het liefst beëindigen.⁵ Al langer heeft het er de schijn van dat ook in andere betrokken landen een flink deel van de burgers 'hun' militairen bij voorkeur wil terugtrekken. Dat geldt bijvoorbeeld voor Duitsland, voor Canada en waarschijnlijk ook voor Nederland.⁶ Regeringen gaan daar niet op in, kunnen dat in feite ook niet, althans niet onmiddellijk. Wel kan de indruk bestaan dat in sommige gevallen (Canada en Nederland bijvoorbeeld) het besluit om op termijn de bijdrage aan ISAF te beëindigen, deels is genomen met een scheef oog naar de publieke opinie. En in andere gevallen (denk aan Duitsland) worden de grenzen van de inzet duidelijk genoeg getrokken met een scherp oog naar de publieke opinie.

Het is hoe dan ook opmerkelijk dat voor een militaire missie die als belangrijk, zwaar en gevaarlijk wordt gepresenteerd, op het eerste gezicht in geen enkel land een breed draagvlak tot stand is gekomen. Het roept de vraag op waar dat in zit, maar ook hoe ernstig dat is. Wat voor wissel trekt het op de verhouding tussen politiek en publiek? En vervolgens, wat zegt de geringe populariteit van 'Afghanistan' over de ontvankelijkheid en steun voor de uitzending en inzet van militairen in het algemeen? Tot op welke hoogte kunnen Europeanen en Canadezen nog billijken dat hun legers betrokken raken bij oorlogsachtige operaties van onvoorspelbare duur – inderdaad, met een gestage tol aan slachtoffers, niet alleen onder de eigen soldaten, maar ook, en doorgaans in veel grotere aantallen, onder lokale burgers en tegenstanders? Hoe post-militair is ons soort samenleving geworden?

Al deze vragen raken aan militair-maatschappelijke omstandigheden en ontwikkelingen en horen bij uitstek tot het werkveld van deze bijzondere leerstoel. Ik wil er vanmiddag enkele uit naar voren halen en ik doe dat in twee gedeelten.

Eerst verdiep ik me in de publieke opinie over Afghanistan zoals die zich in Nederland laat kennen. Ik geef er een ruwe schets van en analyseer daarna in hoeverre de opvattingen van de Nederlandse bevolking in de politieke besluitvorming over de uitzending van militairen worden meegewogen. Hoe wenselijk of noodzakelijk is dat eigenlijk in een (parlementaire) democratie? Ik doe een bescheiden aanbeveling ter verbetering van dat proces. In het tweede deel van mijn verhaal ga ik dieper in op de vraag hoe onze samenleving omgaat met de gevolgen van militaire geweldstoepassing – in het bijzonder het sneuvelen van eigen soldaten. Welke factoren zijn van invloed op de acceptatie daarvan? Ik stip een aantal bevindingen aan uit de sociaal-wetenschappelijke literatuur en werk toe naar een analyse van de plaats van de krijgsmacht in de huidige samenleving en de positie van beroepsmilitairen. Want uiteindelijk zijn het de risico's van hun vak – of misschien toch niet helemaal?

3 Aldus een bericht in *Trouw*, 21 augustus 2008. 'Razernij en verslagenheid', was de kop boven het bericht.

4 *NRC Handelsblad*, 5 september 2008.

5 *NRC Handelsblad*, 18 september 2008. Er is een 'lichte meerderheid' die weg wil.

6 Volgens een peiling in opdracht van de *ARD* en *Die Welt* zou tweederde van de Duitsers zo snel mogelijk weg willen (*NRC Handelsblad*, 3 augustus 2008). Canada verloor al meer dan honderd militairen in Afghanistan. In het voorjaar van 2007 vond de publieke opinie dat met meer dan vijftig doden een te hoge prijs werd betaald, en wilde de meerderheid dat de troepen zo snel mogelijk zouden worden teruggetrokken. Maar in feite vond men dat al in de zomer van 2006, bij minder dan 25 gesneuvelde. Zie onderzoek in opdracht van de *Globe and Mail*, door de Strategic Counsel: www.thestrategiccounsel.com.

Protest tegen de verlenging van de missie in Uruzgan, 2007

Publieke opinie

De *goede oorlog*, in de terminologie van *The Economist*, daar waren we aanvankelijk erg voor. In het najaar van 2001 steunde de publieke opinie in veel westerse landen tamelijk massaal de Amerikaanse aanval op Afghanistan, op het regime van de Taliban en op het netwerk van al-Qaida. In een peiling van *Gallup International* stemde driekwart van de Nederlanders in met het militaire optreden van de Verenigde Staten. Dat was evenveel als in Frankrijk en iets meer dan in Duitsland, waar tweederde van de bevolking de Amerikanen steunde. De meeste Nederlanders, Duitsers en Fransen gingen er bovendien mee akkoord dat eigen militairen zouden worden ingezet – net als de Britten en de Denen. De Spanjaarden en de Turken waren tegen. De Belgen waren verdeeld – over meedoen althans.⁷

In beginsel had het tot collectieve militaire inzet kunnen komen. Immers, de NAVO stelde formeel vast dat op '9/11' alle lidstaten waren aangevallen. Maar de VS besteedde de strijd op de grond liever uit aan lokale krijgsheren/bondgenoten. Zelf opereerden de Amerikanen vooral vanuit de lucht, een daverende echo van Kosovo eigenlijk, maar dan met veel zwaardere bommen. Aan de door de Verenigde Naties gemandateerde vredesmacht ISAF, die na het verdrijven van de Taliban werd ingezet, namen

wel veel andere landen deel, waaronder Nederland. Ook dat had de instemming van een grote meerderheid van de bevolking. Dat bleef zo gedurende die eerste paar jaar, ook toen Nederlandse en Duitse militairen, van februari tot augustus 2003, gezamenlijk het commando voerden over ISAF.⁸

Vroeg in die periode begon de *slechte oorlog* van Amerika tegen Irak. Die riep wereldwijd veel verzet op, in de peilingen en op straat.

Ook de meeste Nederlanders waren tegen de gewelddadige afzetting van Saddam Hoessein, in ieder geval als dat zonder de uitdrukkelijke goedkeuring van de Veiligheidsraad zou gebeuren. Voor deelname aan de *Stabilisation Force Iraq (SFIR)*, een opbouwmissie, was vervolgens wel weer draagvlak. Gaandeweg echter nam de discussie ook daarover toe en groeiden de twijfel en de tegenstand. Vermoedelijk gebeurde dat niet in hoofdzaak als gevolg van incidenten en tegenslagen in eigen kring, waaronder het sneuvelen van twee Nederlandse militairen. Het kwam eerder door de sterk verslechterende veiligheids-situatie in Irak in het algemeen, in combinatie met schandalen als dat rond Abu Ghraib. De *War on Terror* raakte meer en meer in diskrediet en de internationale reputatie van de Verenigde Staten werd sterk aangetast.⁹ Onder dit gesternte bleek het een stuk moeilijker om publieke steun te verwerven voor een nieuwe missie in het zuiden van Afghanistan, die zich ergens in de vroege zomer van 2005 als mogelijkheid aandiende. Hoewel Nederlandse militairen in de tussentijd op verschillende manieren actief waren gebleven – zowel binnen ISAF als in het kader van de operatie

7 Benjamin E. Goldsmith, Yusaku Horiuchi, Takashi Inoguchi, 'American Foreign Policy and Global Opinion. Who supported the war in Afghanistan?' in: *Journal of Conflict Resolution*, June 2005, blz. 408-429.

8 Philip Everts, *De Nederlanders en de wereld. Publieke opinies na de Koude Oorlog* (Assen, Van Gorcum, 2008) blz. 162, 163.

9 Idem, blz. 230-243 (Oorlog tegen Irak); blz. 202-220 (Imago VS).

Enduring Freedom – was de vanzelfsprekende steun van vier jaar eerder verdampt. Aldus werd het een omstreden uitzending, waarvoor geen echte meerderheid uitkristalliseerde. Vanaf het begin had dat zeker ook iets te maken met een ontbrekend gevoel van urgentie in relatie tot de eigen veiligheid. Het idee dat de kans op terroristische aanslagen in Nederland zou kunnen verminderen door mee te doen aan de strijd in Afghanistan, sloeg niet echt aan bij het grote publiek.¹⁰

Daarnaast nam gaandeweg de missie het vertrouwen af dat succesvol zou kunnen worden bijgedragen aan de wederopbouw van Afghanistan. En in feite was dat het enige motief waarvoor de publieke opinie wél warm wilde lopen. Mocht het helpen dan vindt men het, als ik het onderzoek goed lees, gerechtvaardigd als dat vechten en risico's nemen inhoudt. Tot nu toe is er in ieder geval geen blijvend effect aantoonbaar van het sneuvelen van Nederlandse militairen op de mate van steun. In de media valt regelmatig te horen of te lezen dat het draagvlak voor deze missie onder de Nederlandse bevolking, daardoor (nog) verder is afgebrokkeld. Dat klopt dus niet. Dat wil niet zeggen dat er geen punt kan komen dat een dergelijk effect wel zichtbaar wordt. Het betekent evenmin dat het omkomen van militairen geen druk zou leggen op het publieke en het politieke debat. Ik ga in het tweede deel van mijn oratie aan de hand van de literatuur uitvoeriger in op deze kwestie. Want die is cruciaal en raakt op een bepaalde manier de kern van militair-maatschappelijke ontwikkelingen.

Ik kondigde al aan dat ik een ruwe schets zou geven van de publieke opinie over Afghanistan. Natuurlijk valt er zowel in de breedte als in de diepte veel meer over te zeggen, te analyseren,

te interpreteren. Dat levert per definitie een geschakeerder en gelaagder beeld op. We moeten ook niet overdrijven: het is echt niet zo dat Nederland en masse alleen maar mordicus tegen is. Als de vragen het toestaan, verraden de antwoorden misschien wel meer twijfel dan tegenstand. Maar een overtuigde en overtuigende meerderheid die vóór is, laat zich hoe dan ook niet betrappen. Bovendien werd de verlenging van de missie tot 2010 in alle enquêtes daarover ondubbelzinnig afgewezen.¹¹ Al met al vormt dat niet alleen een frappant verschil met de stemming in de herfst van 2001. Het contrasteert ook met het draagvlak voor alle eerdere missies waaraan Nederlandse militairen deelnamen vanaf begin jaren negentig. En dat brengt mij bij de vraag: hoe ernstig is het, dergelijke relatief beperkte publieke steun? Wat betekent deze controverse in de driehoek bevolking-politici-militairen? Zou het een verstandige afspraak kunnen zijn er niet te zwaar aan te tillen? Of zou het beter zijn er juist veel meer een punt van te maken?

Politieke besluitvorming

Op 2 februari 2006 besloten regering en Tweede Kamer ten langen leste militaire eenheden naar het zuiden van Afghanistan te sturen. Kort daarna bracht de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) een advies uit over 'maatschappij en krijgsmacht'. Daarin zette de AIV kritische kanttekeningen bij het smalle publieke draagvlak voor deze missie. Volgens peilingen rond het politieke slotdebat was er op dat moment net geen absolute meerderheid van voorstanders. Naar de opvatting van de AIV was het juist wenselijk dat bij 'riskante operaties', zoals die in Uruzgan, een 'grote meerderheid' van de bevolking erachter stond. De raad vond dan ook dat de regering tekort geschoten was in het overtuigen van de publieke opinie. Bij het uitdragen van het belang van de missie had de regering meer politiek leiderschap moeten tonen.¹²

Nu beoordeelde de AIV zelf omvangrijke publieke steun als wenselijk, maar tegelijkertijd ook weer niet als per se noodzakelijk. Het is immers heel wel denkbaar en verdedigbaar,

10 De Uruzgan-monitor in opdracht van het ministerie van Defensie volgt vanaf de zomer van 2006 de publieke opinie van maand tot maand. Collega-onderzoeker Amber Vos en ikzelf hebben in een tweetal artikelen de resultaten tot dusver geanalyseerd, ook in relatie tot de uitkomsten van andere peilingen. Zie: J.S. van der Meulen en A. Vos, 'Kwetsbaar draagvlak: de publieke opinie over Uruzgan' in: *Carré*, 2007, nr. 6, blz. 21-23; idem, 'De publieke opinie over Uruzgan' in: *Militaire Spectator* (177) (2008) nr. 7/8, blz. 393-402.

11 Zie Van der Meulen en Vos, 2008.

12 *Maatschappij en Krijgsmacht* (Den Haag, Adviesraad Internationale Vraagstukken, april 2006).

juist ook in een democratie, en zeker met betrekking tot veiligheids- en defensiebeleid, dat besluiten worden genomen waarvoor niet van meet of aan steun is. Voor de AIV is draagvlak in de samenleving ook geen 'primaire invalshoek' om inzet van de krijgsmacht te beoordelen. Niettemin, op den duur zou bredere steun toch tot stand moeten komen: 'De openbare mening kan niet duurzaam en alleen tegen een politieke prijs worden veronachtzaamd'.¹³

In haar reactie op het advies van de AIV, eind augustus 2006, betoogde de regering dat het winnen van de bevolking voor een missie pas echt op gang kan komen wanneer het besluit tot uitzending is genomen. Er werd bovendien gewezen op toename van de steun tussen eind december 2005 en februari 2006. In ieder geval lag een 'speciaal communicatieplan' klaar voor het uitdragen van de missie. Immers, 'goede informatievoorziening over de operatie is essentieel voor het maatschappelijke draagvlak'.¹⁴ Dat laatste is vast wel waar, maar het maakt publieke steun geen onderdeel van de politieke afweging die wordt gemaakt. Wat dat betreft leken AIV en regering het toch wel eens te zijn: draagvlak in de samenleving is geen primaire invalshoek bij de besluitvorming.

Dat is het wel enige tijd geweest, in ieder geval op papier. Daarvoor gaan we terug naar het eerste Toetsingskader, dat in juni 1995 het licht zag. Dat was en is een lijst met criteria om de zin, het belang en de uitvoerbaarheid van militaire missies te beoordelen. De betrokken ministers, Van Mierlo van Buitenlandse Zaken en Voorhoeve van Defensie, omschreven het doel van het toetsingskader destijds niet alleen als 'structureren van het overleg tussen regering en parlement'. Er werd aan toegevoegd dat als uitvloeisel daarvan 'de steun voor de politieke besluitvorming onder de burgers (kan) worden verbreed'. Die laatste overweging echode minstens twee keer door het Toetsingskader zelf. 'Voor deelname aan een internationale operatie moet voldoende draagvlak bestaan

in het parlement en in de samenleving'. Dat was één keer. 'Het besluit militairen in te zetten voor gevaarlijke missies, waarbij niet uitgesloten is dat er gewonden en doden vallen, moet breed gedragen worden'. Dat was nog een keer, en opnieuw in de gebiedende wijs: draagvlak als noodzaak dus. De beide passages stonden wel wat rommelig uit elkaar, tussen allerlei andere criteria in, maar toch, het publieke draagvlak voor militaire operaties was geborgd als officiële toetssteen.¹⁵

FOTO ANP, R. FLEURBAUJ

De regering ziet het als haar eigen taak parlement en burgers te overtuigen van de juistheid van een militaire missie

Niet voor heel lang, zo bleek, want het herziene Toetsingskader, dat in 2001 verscheen, verwees er niet meer uitdrukkelijk en rechtstreeks naar.¹⁶ In antwoord op Kamervragen daarover benadrukte de regering dat zij nog steeds hechtte aan 'solide steun in het parlement en in de maatschappij'. Zij zag het echter bij uitstek als haar eigen taak om het parlement en de burgers te overtuigen van de juistheid van een uitzending. Als sluitstuk daarvan moest

13 Idem, blz. 15.

14 AIV-Advies *Maatschappij en Krijgsmacht*. Brief van de minister van Defensie aan de Voorzitters van de Tweede en de Eerste Kamer der Staten-Generaal, 23 augustus 2006.

15 'Toetsingskader voor uitzending van militaire eenheden ten behoeve van internationale operaties', Notitie van ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie ten behoeve van de Tweede Kamer, juni 1995.

16 Toetsingskader 2001. Brief van de ministers van Buitenlandse zaken en Defensie aan de Tweede Kamer, 13 juli 2001.

dan samen met het parlement worden bepaald 'of het politieke en maatschappelijke draagvlak voor deelneming aan een operatie toereikend is'.¹⁷ In deze redenering is het dus nog niet zo dat de regering haar overtuigingskracht pas inzet wanneer de besluitvorming al is afgerond – en zij het stokje heeft doorgegeven aan 'informatievoorziening'. Niettemin, alleen nog maar vervat in een antwoord op een Kamervraag, ging het met de politieke status van publieke steun voor militaire missies onmiskenbaar bergafwaarts.

Terug naar het eerste toetsingskader, terug naar draagvlak als noodzaak

Wat de precieze reden is geweest om 'maatschappelijk draagvlak' uit het herziene toetsingskader te schrappen heb ik nooit echt begrepen. Misschien was het eerder een gevolg van bureaucratische processen dan van goed doordachte inhoudelijke overwegingen, in het spoor van de politieke en bestuurlijke evaluaties in de tweede helft van de jaren negentig.¹⁸ Maar de manier waarop dit specifieke punt verder kon worden afgekaart zegt wel iets over het gewicht dat er in Den Haag aan wordt toegekend. In het krachtenspel tussen regering en parlement over militaire uitzendingen is 'de publieke opinie' niet echt van de partij – niet meer althans, niet officieel, niet expliciet. In de Tweede Kamer rust er zelfs een soort taboe op, zo blijkt uit een onderzoek van Christina Koop en Joop van Holsteyn.¹⁹ Met het Irak-debat in 2003 als centrale casus ontdekten zij dat de volksvertegenwoordigers zelden of nooit met

zoveel woorden naar de publieke opinie verwijzen. Bewust niet, vertelden Tweede-Kamerleden desgevraagd aan de onderzoekers, want wie of wat is dat eigenlijk, de publieke opinie en hoe ondraaglijk licht kunnen peilingen zijn? Ik vat nu even heel kort in mijn eigen woorden enkele bevindingen samen – het artikel is veel rijker.

De ironie wil dat, uitgerekend in het geval van Irak, de regering bij monde van de toen demissionaire minister-president Balkenende, haar standpunt wél mede grondvestte op het 'ontbreken van draagvlak voor actieve militaire steun van Nederland aan acties tegen Saddam'. En daarbij dacht de premier zowel aan het 'gevoelen in de samenleving' als aan het 'draagvlak in het parlement'.²⁰ Hoogstwaarschijnlijk ging het vooral om dat laatste en diende de Nederlandse bevolking als retorische hulp-troep, louter voor deze gelegenheid gemobiliseerd. Want als het gevoelen in de samenleving werkelijk op consequente wijze een 'primaire invalshoek' zou zijn, dan was bijna drie jaar later het besluit om naar Uruzgan te gaan mogelijk niet genomen. Tot verlenging van de missie had het in ieder geval niet kunnen komen. Nu pleit ik er niet voor om de publieke opinie de sleutelrol toe te kennen bij de beslissing om al dan niet militairen uit te zenden. Zowel principiële-democratisch als praktisch-bestuurlijk is dat een onbegaanbare weg. Maar waar ik wel voor wil pleiten is een serieuze, tijdige en transparante oriëntatie binnen het politieke proces – inclusief het podium van de Tweede Kamer – op wat mensen, burgers, kiezers, belastingbetalers vinden in dit verband. Op hun meningen, sentimenten en houdingen met betrekking tot de inzet van de krijgsmacht. Goed onderzoek naar de publieke opinie geeft daarvoor valide en betrouwbare aanknopingspunten, maar slordige peilingen doen wat mij betreft ook mee. Die zijn op hun manier een factor in het publieke debat, zoals experts, commentatoren, columnisten, en allerlei soorten zaakwaarnemers dat binnen hun genres en vanuit hun belangen ook zijn.

Kortom, terug naar het eerste toetsingskader, naar draagvlak als noodzaak. Naar het besef

17 Beantwoording Kamervragen door regering. Tweede Kamer 2001-2002, 23591.

18 De redenering erachter werd onlangs nog eens aldus verwoord: 'Maatschappelijk draagvlak, dikwijls in verband gebracht met de uitkomsten van publieke-opinieonderzoeken, is in het herziene Toetsingskader uit de lijst van aandachtspunten verdwenen omdat de regering geacht wordt de burgers zelf te kunnen overtuigen van het nut van deelneming aan een operatie'. (Strategische Kennis Agenda van het ministerie van Defensie, november 2008, blz. 26). Met de mogelijkheid dat het niet zou lukken om de burgers te overtuigen, zoals bij Uruzgan, werd kennelijk geen rekening gehouden. Waarschijnlijker is dat er gewoon niet zwaar aan wordt getild.

19 Christina Koop en Joop van Holsteyn, 'Burke leeft en woont in Nederland. Over volksvertegenwoordigers en de invloed van de publieke opinie' in: *Res Publica*, 2008, nr. 3, blz. 59-82.

20 Korte verklaring van de minister-president na de Ministerraad, 17 maart 2003.

en de erkenning dat het marginaliseren en verwaarlozen van de openbare mening vroeg of laat inderdaad een politieke prijs heeft. Waar het om gaat is dat het gewicht, of zo men wil de hindermacht van de publieke opinie, zich op dit terrein hoe dan ook doet gelden. Linksom of rechtsom, vroeg of laat, begrenst de publieke opinie de politieke reikwijdte en indirect ook de operationele armslag rondom militaire operaties. En het is heel wel denkbaar, zoals Koen Koch betoogde, dat de publieke opinie op lange termijn ook strategische opties beperkt: 'Waarom zouden de kiezers blijvend de kosten van een expeditieaire krijgsmacht willen dragen, waarvan ze de inzet in voorkomende gevallen verwerpen?'²¹ 'Kosten' slaat in dit citaat op geld, maar over 'levens' kraakte Koch ook een harde noot. Hij vroeg zich af of de burgers, die zo gekant zijn tegen Uruzgan, zich eigenlijk niet behoorlijk 'cynisch' en 'onverschillig' tonen ten opzichte van het 'toenemend aantal gesneuvelden'. En dat dan onder het motto: 'Het zijn beroepsmilitairen, risico van het vak dus, ze wisten waar ze aan begonnen'. In de ruwe schets die ik gaf van de publieke opinie stelde ik vast dat in het onderzoek tot nu toe geen blijvend effect is gebleken van het sneuvelen van militairen. Maar ik aarzel om dat aan onverschilligheid of cynisme toe te schrijven. Er zijn wel aanwijzingen uit het onderzoek te halen dat het in de perceptie van de burgers inderdaad om beroepsrisico's gaat. Maar is dat op zich niet logisch en alleszins gerechtvaardigd? Die vraag brengt mij bij het tweede deel van mijn verhaal, waarin ik het wil hebben over *tolerance for casualties*, zoals dat in de internationale literatuur heet. In het Nederlands wordt wel 'sneueltolerantie' gebruikt – geen fraai begrip, maar ik kan er niet echt om heen.

Sneueltolerantie

Zoals ik in mijn inleiding aankondigde benut ik in dit tweede deel enkele sociaal-wetenschappelijke inzichten die licht werpen op de vragen die we hier willen beantwoorden. Die inzichten behoren tot het werkveld van *armed forces and society* zoals zich dat na de Tweede Wereldoorlog heeft ontwikkeld, eerst in de Verenigde Staten, daarna in Europa. Samen met de poli-

tieke wetenschap heeft de mij zo dierbare sociologie altijd een centrale rol gespeeld binnen dit werkveld. Maar het is zonneklaar dat binnen andere disciplines, internationale betrekkingen en militaire geschiedenis bijvoorbeeld, de 'wisselwerking tussen maatschappij en krijgsmacht' net zo goed in beeld komt. Dat is ook meer en meer merkbaar in publicaties en op conferenties.²² Ik hoop bij het onderwijs in het kader van deze leerstoel deze interdisciplinaire benadering zo vruchtbaar mogelijk te benutten. Dat even bij wijze van kleine geloofsbelijdenis.

Eén van de grote voortrekkers in de internationale wetenschappelijke gemeenschap die zich over *armed forces and society* ontfermde was in de jaren zestig en zeventig de Nederlandse socioloog J.A.A. van Doorn.²³ In januari 2008, enkele maanden voor zijn overlijden, publiceerde Van Doorn een essay in *NRC Handelsblad* dat als kop meekreeg: 'In de fuik van een gewelddadig avontuur met neokoloniale ambities'.²⁴ Dat essay ging over Uruzgan, over

Bij het onderwijs in het kader van deze leerstoel gaat het om een interdisciplinaire benadering

Afghanistan, over de derde ronde in de strijd om Azië. De eerste ronde waren de dekolonisatie-oorlogen, de tweede de extreem gewelddadige uitwassen van de Koude Oorlog in Vietnam en Afghanistan, die op het op conto van respectievelijk de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie gingen. En nu, aldus Van Doorn, heeft zich een westers offensief in de islamitische wereld ontrold dat opnieuw tegen het historische tij ingaat en alleen maar contra-productief zal blijken. Of het dat nu wil of niet, Nederland maakt deel uit van dat offensief en bevindt zich als gevolg daarvan in Uruzgan

21 Koen Koch, 'Afghanistan: draagvlak achter de horizon' in: *Internationale Spectator*, juni 2008, blz. 3, 4.

22 Het toonaangevende netwerk van wetenschappers in dit verband is het *Inter University Seminar on Armed Forces and Society*. Het tijdschrift dat daar bij hoort is *Armed Forces & Society*.

23 Zie voor een in memoriam *Armed Forces & Society*, januari 2009, blz. 212, 213.

24 *NRC Handelsblad*, 18 januari 2008.

inmiddels in een fuik – waar het militair noch politiek succesvol uit kan komen.

Met zijn historisch-sociologisch overzicht en zijn kennis van binnenuit en van onderop van militaire geweldstoepassing, vertolkte Van Doorn een zeldzaam gezaghebbende en ook verontrustende stem. Dat wil niet zeggen dat er geen tegenspraak mogelijk is: trapt deze analyse tot op zekere hoogte zelf niet in een retorische fuik, die wat zich in de wereld afspeelt groter en samenhangender maakt dan het misschien in werkelijkheid is? Maar het gaat mij nu om iets anders, al had dat wel even deze aanloop en context nodig. In de opmaat van zijn essay trekt Van Doorn een parallel tussen Uruzgan en de strijd in Nederlands-Indië tussen 1945 en 1949, waar ‘ons hetzelfde overkwam, zij het in een honderdvoudige uitvergroting’. Hij schrijft dan: ‘Om de vergelijking met Uruzgan nog even voort te zetten: het is hoogst onwaarschijnlijk dat een verdere verslechtering van de veiligheidstoestand daar, en zeker een oplopen van militaire verliezen, door het huidige Nederlandse publiek even stoïcijns zal worden aanvaard als destijds werd gedaan. Afgezien van het feit dat Indië tenslotte ons belangrijkste rijkdeel was, waarvan het verlies als catastrofaal werd beschouwd – terwijl Uruzgan ons niets zegt – is de stemming onder het hedendaagse publiek aanzienlijk meer kortaangebonden en het prestige van de autoriteiten vele malen geringer’.

Deze passage is even puntig als trefzeker en hij bevat de variabelen die er bij uitstek toe lijken te doen in dit verband. De publieke acceptatie van verliezen tijdens militaire operaties wordt aan de ene kant in verband gebracht met wat

er bij een bepaald conflict op het spel staat. Aan de andere kant is de mate en wijze van acceptatie gekoppeld aan bredere politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. De veronderstelling dat men zich destijds meer stoïcijns betoonde, klinkt aannemelijk, al zou ik hem vooral in collectieve zin willen opvatten. Dus niet in relatie tot het particuliere verdriet van nabestaanden, vaders, moeders, echtgenotes. Overigens kan, is mijn indruk, vanuit beide perspectieven, zowel het collectieve als het individuele, nog het nodige historisch-sociolo-

FOTO AVDD, G. VAN ES

In de samenleving leeft het idee dat we het sneuvelen van militairen tegenwoordig heel anders accepteren dan vroeger

gische onderzoek worden verricht. Niet alleen in verband met de politionele acties in Nederlands-Indië, maar ook met de meidagen van 1940. Hoe ging dat destijds precies in de Nederlandse samenleving, het vertellen en het verwerken van al dat verlies en al dat verdriet? Hoe was dat door de krijgsmacht georganiseerd en wat voor rol speelden andere autoriteiten en de media daarin, landelijk en lokaal?²⁵

Het idee dat het sneuvelen van militairen ‘tegenwoordig’ in (veel) mindere mate en op (heel) andere wijze wordt geaccepteerd dan vroeger, heeft zich hoe dan ook genesteld in het zelfbeeld van onze samenleving. De media zijn er vol van en het jongleren met *body bags* – ik zeg het met opzet oneerbiedig – behoort tot het ijzeren repertoire van de journalistiek. *Wachten op de eerste dode*, zoals een kranten-

²⁵ Eén van de toehoorders bij mijn oratie wees mij op de rol van de kerken. Zelf viel mij in krantenknipsels uit de meidagen van 1940 de officiële rol van het Rode Kruis op als aanspreekpunt voor familieleden van militairen.

kop voorafgaand aan Uruzgan luidde en vervolgens speculeren bij hoeveel slachtoffers het incasseringsvermogen van publiek en politiek het begeeft.²⁶ Dat is meer constatering dan verwijt. Zoals meestal zijn de media ook hier zelf in sterke mate medespelers in een verhaal dat ze ogenschijnlijk als buitenstaanders registreren.

Verklaringen

Je zou dat overigens ook de sociale wetenschappers voor de voeten kunnen werpen – mijzelf inbegrepen – die onderzoeken hoe het nu precies zit met ‘slachtoffertolerantie’.²⁷ Niettemin, hoe zit het nu precies? Veel studies, merendeels Amerikaanse, zijn gebaseerd op de analyse van data uit publieke-opinieonderzoek. De centrale vraag is meestal in hoeverre de steun voor een militaire operatie samenhangt met het verwachte risico ervan, dan wel met het daadwerkelijk sneuvelen van soldaten. Eenvoudig gezegd: neemt de steun af naarmate het aantal doden stijgt? Het antwoord van de Amerikaanse politoloog John Mueller, de meest toonaangevende onderzoeker op dit terrein, luidt: ja, een dergelijke verband doet zich voor, in ieder geval na verloop van tijd, maar wel schoksgewijs. Mueller bestudeerde de publieke steun voor alle Amerikaanse oorlogen en oorlogjes vanaf Korea tot en met Irak en stelde daarbij ook vast dat het omslagpunt steeds sneller komt. Dat wil zeggen, het moment waarop de meerderheid van de publieke opinie een oorlog niet langer steunt wordt bereikt bij een steeds lager aantal gesneuvelden.²⁸ Dat is op te vatten als een bewijs voor Van Doorns kortaangebonden publiek.

Andere onderzoekers hebben deze bevindingen genuanceerd en in sommige opzichten betwist. Een sterke tegenwerping is dat het verband tussen steun en slachtoffers niet rechtstreeks loopt. Met name het toegekende belang aan een militaire operatie en het verwachte succes ervan worden onderkend als interveniërende variabelen, dus als factoren die zowel van invloed kunnen zijn op de mate van steun als op de acceptatie van slachtoffers.²⁹ Maar er zijn ook publieke-opiniestudies die suggereren dat

burgers vaak helemaal niet zo’n ingewikkelde kosten-baten analyse maken en zich in feite vooral laten leiden door de mate van politieke consensus.³⁰ Met politieke overtuigingskracht als interveniërende variabele waag ik nog maar eens een hypothese. Deze veelheid aan empirisch onderzoek, met inmiddels toch ook wel de nodige aanwas van buiten de VS, heeft zonder twijfel veel te bieden, niet alleen aan wetenschappers. Maar natuurlijk komt wel de vraag op waaruit bepaalde kenmerken van dit publieke opinieklimate te verklaren zijn. Als het klopt dat de collectieve pijndrempel van de samenleving op langere termijn lager is geworden – het eerder intrekken van steun bij een kleiner aantal gesneuvelden – wat zit daar dan aan ontwikkelingen achter? De theorie van John Mueller zelf suggereert de onweerstaanbare opmars van *war aversion*, van de afkeer voor oorlog dus, als een vanzelfsprekende habitus die mensen zich in de moderne geschiedenis eigen hebben gemaakt. Als gevolg daarvan verdwijnt ‘oorlog’ ook langzaam maar zeker als verschijnsel, als instituut, meer en meer ongewenst, meer en meer irrelevant. Politiek geweld blijft zeker bestaan, aldus Mueller, maar het wordt vooral het domein van boeven (*thugs*) in de ruimste zin van het woord. Dat vraagt als regel niet om militaire interventie maar om een politieke respons, als opmaat tot en onderdeel van *good governance*.³¹

26 Vanaf de zomer van 2005, toen deze missie zich aandienende, werd hij steevast als ‘(zeer) gevaarlijk’ en ‘(zeer) riskant’ betiteld, in vrijwel ieder krantenstuk dat erover ging. De kop *Wachten op de eerste dode* stond boven een reportage in *de Volkskrant* (14 maart 2006) over de gevaren in Afghanistan, zoals met name door de Amerikanen ervaren.

27 Samen met prof. dr. Sjo Soeters redigeerde ik een *special issue* van *Armed Forces & Society* getiteld *Considering Casualties*. Daarin schreven we ook een artikel over Nederland: ‘Dutch Courage: the Politics of Acceptable Risks’, Summer 2005, blz. 537-558. Naast onder meer een aantal andere landenbijdragen bevat het nummer ook een verhelderend overzichtsartikel van Hugh Smith, ‘What Costs Will Democracies Bear? A Review of Popular Theories of Casualty Aversion’, blz. 487-512.

28 John Mueller, ‘The Iraq Syndrome’ in: *Foreign Affairs*, November/December 2005. In dit artikel spitst Mueller de bevindingen toe die hij eerder uitvoerig boekstaafde met betrekking tot alle oorlogen vanaf Korea. Zie voor bijbehorende tabellen in powerpoint, met voortdurende updates, Muellers website: <http://psweb.sbs.ohio-state.edu/faculty/jmueller/>.

29 Christopher Gelpi, Peter D. Feaver en Jason Reifler, ‘Success Matters. Casualty Sensitivity and the War in Iraq’ in: *International Security*, Winter 2005/06, blz. 7-46.

30 Adam J. Berinsky, ‘Assuming the Costs of War: Events, Elites and American Public Support for Military Conflict’ in: *The Journal of Politics*, November 2007, blz. 975-997.

31 John Mueller, *The Remnants of War* (Ithaca, Cornell University Press, 2004).

Een deels verwant, maar deels ook verschillend perspectief op de ‘nieuwe westerse manier van oorlog’ komen we tegen in het werk van de Britse socioloog Martin Shaw.³² Het centrale mechanisme daarin typeert hij als *risk transfer*, risico-overdracht dus, maar je zou in generieke zin misschien nog beter kunnen spreken van risicobeheersing. Die staat, aldus Shaw, bij alle huidige westerse oorlogen voorop: politieke, economische, militaire risico’s, alles en iedereen is erop gericht om die te beheersen, te

tigenlegers door beroepskrijgsmachten. Eigenaardig, omdat dat in Shaws eerdere werk wel een centrale rol speelt in de totstandkoming van wat hij de *post-military society* heeft genoemd, de *post-militaire samenleving*.³³ Hoe dan ook, ik denk dat professionalisering in dit verband bij uitstek te beschouwen is als een vorm van risico-overdracht en risicobeheersing. Een beetje grof en globaal gezegd: met beroepskrijgsmachten wordt een stuk voorzichtiger omgesprongen dan met dienstplichtigenlegers. Het massale sneuvelen in de wereldoorlogen en de koloniale oorlogen van de twintigste eeuw kwam toch vooral voor rekening van laatstgenoemden. Ik weet wel, dat heeft veel te maken met wat er op het spel stond, althans wat men dacht dat er op het spel stond en wat men denkt dat er op het spel staat. Het is het verschil, zeg maar, tussen Nederlands-Indië en Urugzan. Maar dat laat het gewicht van deze markante ontwikkeling onverlet en het is zelfs enigszins verleidelijk hier een brug te slaan naar de historische opmars van Muellers ‘afkeer van oorlog’. Het is heel goed berekenbaar dat het één het ander versterkt, dat het institutionele mechanisme en het culturele complex in elkaar haken.

Het is ook iets nuchterder te benaderen. Rupert Smith, de Britse generaal, onderscheidt in zijn veelgeprezen boek *The Utility of Force* een zestal kenmerken van hedendaagse militaire operaties. Eén ervan benoemt hij als *we fight to preserve the force*, we vechten om de krijgsmacht te behouden.³⁴ Militaire doelen worden niet langer gerealiseerd tot iedere prijs, alles en iedereen riskerend. Dat kan ook helemaal niet zegt Smith, want daarvoor zijn de militairen veel te duur en veel te schaars. Bedrijfseconomisch is het volstrekt onverantwoord om personeel in grote aantallen te verliezen. Dat geldt overigens ook voor materieel, waarvan de vervanging kostbaar en tijdrovend is. Het is niet dat we nog een oorlogseconomie hebben. Kortom, ook krappe defensiebudgetten en krappe arbeidsmarkten dwingen tot de beheersing en, in sommige opzichten, tot de overdracht van risico’s. Uitbesteding en privatisering van bepaalde functiegebieden en voorzieningen past daar waarschijnlijk in.

Het politieke proces en het democratisch debat stellen de rechtvaardiging van de risico’s van missies vast

minimaliseren, over te dragen, af te wentelen. Daarbij inbegrepen zijn wat je zou kunnen noemen ‘narratieve risico’s’ – die met name moeten worden beheerst door de media te bespelen. Een fundamenteel onderdeel van dit complexe mechanisme is de beheersing van geweld en het minimaliseren van de gevolgen ervan, allereerst voor de eigen militairen, maar ook voor burgers in conflictgebieden. Tussen die beide ambities kan spanning bestaan, bijvoorbeeld omdat bepaalde soorten wapens de risico’s voor de soldaten verkleinen, maar voor de burgers juist vergroten. Dat is dan inderdaad een typisch voorbeeld van risico-overdracht, die de ideologie van de westerse oorlog als betreurenswaardig, maar als soms onvermijdelijk en dus gerechtvaardigd beschouwt. *Small massacres*, kleine bloedbaden, moeten kunnen, constateert Shaw niet zonder afschuw.

Eigenaardig genoeg ziet Shaw één cruciaal onderdeel van zijn risico-overdracht regime over het hoofd: het vervangen van dienstplich-

32 Martin Shaw, *The New Western Way of War. Risk-Transfer War and its Crisis in Iraq* (Cambridge, Polity Press, 2005).

33 Martin Shaw, *Post-Military Society. Militarism, Demilitarization and War at the End of the Twentieth Century* (Cambridge, Polity Press, 1991).

34 General Rupert Smith, *The Utility of Force. The Art of War in the Modern World* (New York, Vintage Books, 2008; eerste druk 2005). Speciaal over *fighting to preserve the force*: blz. 294-299. Toepassing van die regel op de casus UNPROFOR, waarvan Smith in 1995 commandant was, op blz. 357-362.

Er zit nog wel een navrante kant aan deze analyse. Het is niet alleen zo dat (veel) minder militairen hoeven/mogen/moeten sneuvelen vanwege strategische, politieke, culturele, economische en operationele ontwikkelingen. Meer en meer soldaten overleven oorlog en oorlogsachtige operaties vanwege spectaculaire geneeskundige én logistieke ontwikkelingen. Maar wel vaak met zeer ingrijpende levenslange fysieke en/of psychische beschadigingen. Niet alleen de emotionele kosten voor de slachtoffers en hun omgeving zijn groot.

De economische (zorg)kosten, in de ruime zin van het woord, kunnen voor de samenleving op lange termijn enorm zijn. Aldus Joseph Stiglitz en Linda Bilmes, in *The Three Trillion Dollar War*, waarin ze de kosten van de oorlog in Irak doorrekenen.³⁵ Wie hier cynisch wil zijn stelt vast dat een gesneuvelde soldaat per saldo voor de samenleving misschien toch goedkoper is dan een soldaat die zwaar en blijvend gewond overleeft. Het maakt het begrip 'slachtoffer-tolerantie' nog dubieuzer.

Tot slot

In het eerste deel van deze oratie heb ik stilgestaan bij de publieke opinie over Uruzgan en de politieke weerklank daarvan. Ik heb willen pleiten voor een sterkere investering in maatschappelijk draagvlak. Dat is ook belangrijk, zou ik aan het eind van dit tweede deel willen beklemtonen, met het oog op de positie en de beleving van militairen. Jazeker, het zijn beroeps en aan hun beroep zijn risico's verbonden. De rechtvaardiging van die risico's wordt echter vastgesteld en verwoord in het politieke proces en in het democratisch debat. Dat maakt er ten diepste niet hun, maar onze risico's van.

FOTO AVDD, R. FRIGGE

De grootste dienst aan militairen is het creëren van draagvlak voor hun missie onder de bevolking

Mijn stellige indruk is dat onder politiek verantwoordelijken in Nederland de aandacht, het respect en de zorg voor militairen groot en gemeend zijn. Maar militairen is bijna geen grotere dienst te bewijzen dan de samenleving, de bevolking, het publiek, te overtuigen en te doordringen van de zin en het belang van een militaire missie. Als de kans daarop – om wat voor reden dan ook – klein is, zou dat een overweging moeten zijn in de politieke besluitvorming. Niet per se doorslaggevend, wel zonder meer zwaarwegend. ■

35 Joseph E. Stiglitz, Linda J. Bilmes, *The Three Trillion Dollar War. The True Costs of the Iraq Conflict* (New York, W.W. Norton & Company, 2008).

In dit nummer vindt de lezer het eerste interview in een reeks levensverhalen rondom missies en oorlogssituaties. De *Militaire Spectator* heeft eerder aandacht besteed aan het thema 'veteranen' en zal dat ook blijven doen. Deze serie interviews laat echter zien dat het niet alleen de veteranen zelf zijn die terugkijken of moeten leven met de gevolgen van hun inzet, maar dat ook partners en kinderen soms diep geraakt kunnen worden. Voor onderstaande inleiding bij de serie tekent luitenant-kolonel L.W.A. Hetebrij. Hij dient als humanistisch raadsman bij de krijgsmacht. Hetebrij en stagiaire Martine Hulsman namen de interviews af.

De redactie heeft er voor gekozen geen illustraties te gebruiken. De woorden spreken voor zich.
De hoofdredacteur

De mens groeit met de pijn die hij toelaat

Levensverhalen rondom missies en oorlogssituaties

Het zijn niet alleen de veteranen zelf die terugkijken op hun uitzending of moeten leven met de gevolgen van hun inzet. Ook partners en kinderen worden hierin betrokken. Soms gewild, maar vaak ongewild. In *Stille kracht*, het verhaal waarmee een reeks interviews in deze *Militaire Spectator* opent, vertelt Gerda hoe zij langzamerhand tot de ontdekking komt dat er iets met haar man, een Libanon-veteraan, aan de hand is. Van PTSS (Post Traumatische Stress Stoornis) heeft ze nog nooit gehoord. Nu terugkijkend schetst zij een verbijsterend verslag over de gevolgen van deze beroepsziekte voor het hele gezin.

Niet alleen als partner ondervind je de gevolgen van een missie of een oorlogssituatie, ook als dochter kun je een kind van de rekening zijn. Titia beschrijft in het tweede verhaal, *Verzet*, de invloed van haar getraumatiseerde vader op het gezin. De verschrikkingen uit het verleden beheersen het leven van deze veteraan en verzetsman uit de Tweede Wereldoorlog. Voor de kinderen was hij daardoor een harde, afstandelijke man geworden, niet in staat om liefde te geven. Dat had desastreuze gevolgen. In de overige interviews komt de invloed van de missie op de veteraan zelf aan de orde. De verhalen laten zien dat door persoonlijke lotgevallen of onder druk van omstandigheden en gebeurtenissen de zingeving in het geding kan zijn. Daarbij kan het gevoel van samen-

hang, betekenis en controle over het leven op het spel staan. Jan kijkt in *De uitdaging* terug op zijn uitzendingen rond voormalig Joegoslavië en Afghanistan en in bredere zin op zijn hele carrière als F-16-vlieger. Hij maakt de balans op en geeft aan waar hij nu staat in het leven. Ook de in Afghanistan zwaargewond geraakte Roy maakt in *Gewond, maar niet verslagen* de balans op. Peter, in *De specialist*, en Victor, in *De generalist*, zijn actief-dienende militairen die hun verhaal vertellen.

In de serie komt ook een voormalig tegenstander aan het woord. De Serviër Mladen vertelt in *Anderen helpen* hoe hij betrokken raakte bij de oorlogen in zijn land. Ondanks zijn verwondingen en het verlies van zijn broer is hij niet verbitterd. Hij vindt een nieuw doel in het werken met veteranen. In het interview klinkt een begin van hoop door, maar het maakt ook duidelijk hoe verscheurd de regio nog is. Verzoening is de enige mogelijkheid om een volgend conflict te voorkomen. Eigenlijk geldt dat voor alle geïnterviewden: verzoening met je partner, je vader, je handicap, met je voormalige tegenstanders, met de samenleving en met het verleden. Dit is niet gemakkelijk. Verzoening is vaak een pijnlijk proces, maar het heeft de belofte in zich om te groeien in wie je bent of wilt zijn.

Bart Hetebrij
Humanistisch raadsman
Koninklijke Landmacht

Stille kracht

Gerda – 46 jaar, echtgenote Libanon-veteraan*

Verkering met een vredessoldaat

Tot mijn tiende levensjaar was ons gezin compleet. Mijn moeder overleed in het kraambed van het vierde kind. Ik weet niet meer precies hoe ik met dat verdriet ben omgegaan, hoe ik dat een plaats gegeven heb. Sterker nog, of ik het wel een plaats gegeven heb. Veel later, toen ik al getrouwd was en zelf kinderen kreeg, heb ik nog veel aan mijn moeder gedacht en ook gevoeld hoe ik haar gemist heb. Het is toch vaak je moeder die je troost bij verdriet.

Ik zag wel aan mijn vader dat hij het verlies van zijn vrouw niet aankon. Wij als kinderen vingen hem op. Bij wie anders kon hij zijn verdriet kwijt? Hij stortte zich op het werk. Als kruidenier in een dorpsgemeenschap moest er hard gewerkt worden. Het was sappelen. We konden het ons niet permitteren een klant te verliezen. Doorgaan was het devies. Als één na oudste kind werkte ik na schooltijd hard mee in de zaak. In het weekend kookte ik als tienjarig meisje voor het hele gezin. Ik gun niemand zo'n situatie. Ik had liever gehad dat mijn moeder nog leefde. Het is niet anders. Ik ben hierdoor wel erg vroeg zelfstandig geworden.

Op mijn zeventiende ging ik het huis uit om een opleiding voor ziekenverzorgende te volgen. Ik had al verkering met Ruud. Tijdens mijn opleiding werd Ruud opgeroepen om zijn dienstplicht te vervullen. In september 1979 vertrok hij als vredessoldaat naar Libanon. We schreven elkaar veel brieven. Al die brieven, een heel pak, hebben we nog. Als zeventienjarig meisje voelde ik niet de impact van wat hij schreef. In dat opzicht was ik wat naïef. Als hij schreef dat de kogels om zijn oren floten, riep dat geen angst bij me op. Hij was toch mijn stoere vent. Achteraf gezien zaten er toch al wat hulp-

kreten in zijn brieven. Maar ik zelf was met hele andere dingen bezig. Ik ontdekte Amsterdam, het uitgaan, lol maken. Maar het was meer dan alleen plezier maken. Ik kwam tot bloei. Er ging een wereld voor mij open.

De wereld van Ruud

Dit stond in schril contrast met de wereld van Ruud. Hij maakte wel veel mee, maar het speelde zich af in een heel duidelijk begrensde omgeving. Hij werd elke ochtend wakker met dezelfde mensen en hetzelfde uitzicht. De maaltijd was het dagelijkse hoogtepunt en het ontvangen van post een terugkerend feest. Als hij met verlof thuis was, gingen we niet uit. Hij zat maar wat op de grond voor zich uit te staren, tot zichzelf te komen. Hij had dagen nodig om enigszins bij te komen. In maart 1980 kwam hij uit Libanon terug. Ik dacht dat hij gelijk in mijn wereld zou stappen, maar we kenden elkaars wereld niet meer. Er was onbegrip. Dat was ook al tot uiting gekomen in het onderlinge briefcontact. Ik ging bijvoorbeeld niet in op zijn verhaal, als hij weer eens in een brief zat te schelden op de PLO of de milities van Haddad. Ik begreep de context ook niet. We zaten echt op verschillende planeten.

Toen ik een keer zat te huilen omdat we steeds verder van elkaar leken af te staan, zei mijn broertje van zeven: 'Hij heeft er toch zelf voor gekozen'. Met die opmerking wilde hij me in bescherming nemen of troosten. Later heb ik van anderen nog heel vaak dezelfde opmerking moeten horen. Wat ze er mee bereikten was dat ik in de verdediging schoot. Er was maar één iemand die echt in Ruuds uitzending geïnteresseerd was. Mijn tante volgde het nieuws over Libanon, knipte krantenartikelen

* Interview: Bart Hetebrij.

uit, stelde mij vragen en toonde oprecht begrip voor ons. Van haar heb ik veel steun gehad. Een verademing vergeleken met het beperkte blikveld van de overige familieleden. Ook later had ik vaak het gevoel dat ik Ruuds keuze voor het militaire beroep moest verdedigen, zelfs bij mijn eigen vader. Hij zag niets in militaire oplossingen als het ging om de grote wereldproblemen. Vanuit mijn opvoeding heb ik dus zelf geen affiniteit met defensie en alles wat daarbij hoort. Daardoor had ik soms het gevoel dat ik me in twee werelden moest wringen, die van Ruud en die van de overigen.

Militair in hart en nieren

Ruud was door de uitzending veranderd. Hij was geen jong broekie meer, maar een volwassen vent die initiatieven nam en zelfstandig in het leven stond. We waren meer gelijkwaardig geworden. In die zin is de uitzending voor Ruud een waterscheiding geweest. Zoals bij mij het overlijden van mijn moeder een hoge drukketel naar volwassenheid is geweest. De levens van Ruud voor en na de uitzending leken wel twee geheel verschillende. Zijn ouders waren niet in staat dat verschil te overbruggen. Thuis wonen was geen optie meer voor Ruud. In 1981 kochten we ons eerste huis. Ik rondde de opleiding ziekenverzorging af en Ruud bleef in dienst als kortverband vrijwilliger. In 1986 werd onze eerste dochter geboren en een jaar later verliet Ruud de dienst. Achteraf denk ik weleens dat het verlaten van de dienst geen goede zet van hem is geweest. Hij was een militair in hart en nieren. Als kind verzamelde hij al militaria. Voor die hobby had hij een eigen kamer, maar een deel van de verzameling was ook terug te vinden in de rest van ons huis. Ik merkte dat Ruud zich in twee verschillende werelden bewoog. Op het werk vond ik hem gemaakt, niet zichzelf. Pas met vrienden onder elkaar was hij echt zichzelf. Zijn beste vrienden waren militair of ex-militair. Het bloed kroop waar het niet gaan kon. Hij meldde zich aan bij de Natres en stortte zich op de triatlonsport. Ruud houdt niet van half werk. Hij gaat er helemaal voor bij alles wat hij doet. In 1992, na de geboorte van onze derde dochter, kon hij die inzet niet meer geven. Hij had een

knieblessure opgelopen en moest rust houden. Om de rust af te dwingen was het been in gips gezet. Als het niet goedschiks kon dan maar kwaadschiks. Bijna gelijktijdig reorganiseerde het bedrijf waar Ruud werkte. Alles zat tegen. De onrust groeide. Ik vond dat hij wat actiever op zoek moest naar ander werk. Hij had daar geen zin in. Het had ook geen nut. Maar voor mij hoort een man aan het werk te zijn. Dat gaf onderling wel spanningen. Pas na negen maanden kreeg hij een nieuwe baan. Als servicemonteur zat hij vaak in het buitenland. Het was de uitdaging die hij nodig had. Weggaan was geen probleem, maar thuiskomen was elke keer opnieuw wennen. Hij was dan onrustig. Elke keer had hij weer moeite om zijn plaats in het gezin te vinden. Hij is altijd zoekende geweest. Misschien is het ook wel proberen te ontsnappen aan iets. Maar aan wat? Zijn gevoel? Of zijn gedachten?

Enquête en reünie

In 2002 was er een grote enquête onder Libanon-veteranen. De vragenlijst was een goede aanleiding om samen die periode weer eens op te halen. De brieven kwamen van zolder. Niet lang daarna werd er een grote reünie in Havelte georganiseerd. Voor Ruud was het teleurstellend dat hij tussen al die mensen maar één bekende tegenkwam. De vertoonde filmbeelden hebben op hem toch wel indruk gemaakt. Ik vond het ook leuk, maar had geen idee wat voor impact deze gebeurtenis op Ruud zou hebben. In het begin merkte ik nog niet veel aan hem, behalve dat hij wat meer begon te drinken en tot diep in de nacht oorlogsfilms zat te kijken. Niet veel later zag ik hem achteruit gaan, maar ik wist helemaal niet wat de aanleiding hiervoor was.

Ik heb de beginsymptomen nooit gezien. Dat vind ik wel jammer. Het overkwam ons gewoon. Pas toen hij last kreeg van nachtmerries gingen mijn ogen open. Ook andere dingen begonnen me nu op te vallen. Hij zette bijvoorbeeld al jaren niet de vuilcontainer buiten aan de weg. Dat deed ik altijd. Toen ik hem daar op aansprak, bleek dat hij bij donker bang was de poort in te gaan om de container op te halen.

Ik heb nooit geweten dat hij zo angstig was, voor mij was hij altijd de stoere man. Toen hij zei dat hij ook altijd zicht op de deur hield, herkende ik dat. Ook dat hij zo lang mogelijk opbleef had een reden. Hij was in verband met de nachtmerries bang om te gaan slapen. Dat soort dingen wist ik helemaal niet, die hoor je pas later, terwijl wij altijd heel open naar elkaar zijn. Maar het is ook wel weer logisch. Hij wilde voor alles dat stoere imago ophouden. Op een gegeven moment ging dat niet meer. Pas toen vertelde hij over zijn gijzeling en schijnexecutie door de PLO. Hij zat als een dood vogeltje op de bank. Geknakt. Ik vond dat verschrikkelijk voor hem. Ook onze jongste dochter had er heel veel moeite mee om haar vader zo depressief te zien. Hij trainde haar voetbalteam en ineens kon hij dat niet meer. Daar heeft zij veel verdriet van gehad.

Samen naar Libanon

Toen zijn we samen voor zes dagen naar Libanon gegaan. Ik vond het geweldig om alles te zien waar hij geweest was. We hebben zijn patrouilles gelopen en gezien waar hij gegijzeld was. We hebben er samen echt van genoten. Maar eenmaal thuis kwam alles in een stroomversnelling. Achteraf gezien was het misschien toch geen goede zet geweest. Hij was gebroken en helemaal geknakt. Dit was zo afschuwelijk. Hij kon alleen maar huilen. Ik voelde me zo machteloos. De reis had een hele andere impact op hem dan op mij. We hadden ons vooraf helemaal niet gerealiseerd dat zoiets kon gebeuren. Ruud ging in therapie. Dat was een hele stap: aan je kinderen, familie, vrienden en collega's vertellen dat je hulp nodig hebt. Voor zijn gevoel is hij van zijn voetstuk gevallen.

Soms was er een partnerdag. Ik mocht mee om andere partners te ontmoeten en van me af te praten of om andere verhalen te horen. Ruud heeft daar veel aan gehad, maar ik had helemaal geen zin om in die groepen mijn verhaal te doen. Ons leven gaat thuis ook door. Ik hoef de ellende van anderen niet te horen. Het kostte me al moeite genoeg om het gezin staande te houden. Nog steeds kost het me moeite om Ruud te begrenzen in zijn hobby, in

zijn informatiehonger naar alles over Libanon. Hij lijkt soms zo dwangmatig daarin en tegelijk ook stuurloos. Ik gun hem zijn hobby's wel, maar ik moet er voor waken dat hij niet de hele avond op zijn eigen kamer zit en ook dat hij niet altijd moet proberen om anderen te helpen. Hij kan zich daar zo in verliezen. Het blijft voor mij lastig om de touwtjes in handen te houden. Ik moet twee levens leiden, het PTSS-leven en het gewone sociale leven.

Samen verder

Ruud is in februari gestopt met de therapie, maar afgelopen april was het weer helemaal mis. De depressiviteit was in volle hevigheid terug. Nooit eerder had ik overwogen de relatie te beëindigen. Zelfs niet toen ik in Amsterdam woonde en mijn wereld zo anders was dan die van Ruud en ook toen Ruud voor het eerst een depressie kreeg heb ik niet getwijfeld aan onze gevoelens voor elkaar. Onze liefde stond vast. Er was altijd een diepgevoelde verbondenheid. Maar nu kon ik het niet meer aan, niet nog een keer. Ik was er helemaal klaar mee. Hij moest van mij of opnieuw in therapie of alleen verder. De volgende dag heeft hij hulp gezocht. Ik begrijp nu waarom mensen in zo'n situatie uit elkaar gaan. We zijn er nog niet met Ruud. Ik weet ook niet of er een eindpunt komt, maar het is wel herkenbaarder en hanteerbaarder geworden. Hij zal altijd antidepressiva moeten blijven gebruiken. Er zal ook wel weer eens een terugslag komen, maar we weten dan wat het is en wat we er mee moeten doen.

Werk is altijd mijn uitlaatklep geweest. Daar laadde ik mij op voor thuis, daar haalde ik mijn kracht vandaan. Ik dacht altijd dat ik op Ruud steunde en meegaand was, maar ik heb ontdekt dat ik ook tot steun kan zijn en grenzen kan stellen. Dat meisje van vroeger met die grote zelfstandigheid en zorgzaamheid, dat ben ik nog steeds. ■

Hoe ontwikkel je een professionele militaire organisatie?

Teamvorming (vinden) die van levensbelang is

Wat maakt dat een organisatie een professionele organisatie is? En wat betekent dat voor de bedrijfsvoering en de organisatie? Op basis van definities van Weggeman en Mintzberg moet worden geconstateerd dat binnen Defensie diverse professionele groepen bestaan die moeten worden ontwikkeld en die moeten samenwerken. ‘Mindfulness’ zou een daarbij een sleutelbegrip kunnen zijn. Samenwerking en teamvorming tussen diverse professionele groepen verdient bijzondere aandacht en is zeker niet meer vanzelfsprekend.

*Kolonel drs. J. Reijling**

Diverse publicaties, waaronder de *Militaire Spectator*, stellen dat belangrijke delen van de defensieorganisatie kunnen worden gekenmerkt als een ‘professionele organisatie’. De vraag is echter wat deze kwalificatie in de praktijk nu werkelijk inhoudt. En wat zijn de consequenties daarvan voor de bedrijfsvoering en de organisatie? In dit artikel ga ik in op deze kernvraag.

Professionals

Weggeman (1992: 33) beschrijft een professionele organisatie als een organisatie waarin het primaire proces voornamelijk door *professionals* wordt uitgevoerd. Deze professional heeft de taak om relatief zelfstandig en creatief zijn capaciteit en expertise aan te wenden om de organisatiedoelen te realiseren. Het management (vaak in samenspraak met de professional) geeft aan *wat* er moet gebeuren en de professional geeft zelf vorm aan *hoe* dat moet gebeuren.

Valkuilen

Weggeman (1992: 111-112) gaat ook in op de valkuilen van een professionele organisatie en stelt onder meer dat de individuele ontwikkeling en vrijheid van de professional coördinatieproblemen met zich mee kan brengen. Ook Defensie kent vele professionele groepen die allen op hun eigen wijze een bijdrage leveren aan de inzet en instandhouding van onze wapensystemen.

Het is dan ook interessant om na te gaan of de coördinatieproblemen die Weggeman schetst ook binnen Defensie voorkomen en hoe ze worden aangepakt. Van belang is daarbij niet alleen zicht te krijgen op de individuele ontwikkeling van professionals binnen Defensie, maar ook op de wijze waarop ze onderling samenwerken. Daartoe zal ik als eerste het begrip ‘professional’ uitwerken en voorts ingaan op de thema’s samenwerking en teamvorming. Deze begrippen worden vervolgens toegepast op de defensieorganisatie. Ik rond af met de vraag of de bedrijfsvoering voldoende is gericht op de instandhouding van de professionele delen van de organisatie.

* De auteur rondde in 2004 zijn studie bestuurskunde af. Hij is momenteel werkzaam als Chef Kabinet CLSK en was daarvoor vier jaar geplaatst in de Verenigde Staten als luchtmachtattaché. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

Wat is nu een professional?

Mintzberg (1983: 164) definieert een professional als:

In essence, a professional is someone in whom the capacity to carry out some complex, specialized work has been internalized through extensive training.

De professional ontleent zijn expertise aan opleidingen die zijn verbonden met 'zijn vakgebied'. Centraal bij de expert staat het leerproces dat is gericht op het verder optimaliseren van de beoefening van zijn vak. De professional legt over de uitvoering van zijn werkzaamheden primair verantwoording af aan zijn vakgebied. Hij handelt omdat hij het zo geleerd heeft – omdat het zo hoort – en niet omdat het zo moet van zijn direct leidinggevende.

De autoriteit van een professional wordt gebaseerd op kennis en ervaring. Hoe meer ervaring, des te meer waardering en respect. Zijn organisatorische positie is wat dat betreft minder relevant voor de onderlinge relaties. De professional neemt verantwoordelijkheid op grond van zijn kennis en vaardigheden.

Professionele bureaucratie

Mintzberg stelt vast dat een groep professionals met specifieke vaardigheden het beste gedijt in wat hij een 'professionele bureaucratie' noemt. En dergelijke organisatie ontwikkelt alleen tijdelijk regelgeving voor zover de effectiviteit daarmee is gediend. Dit betreft dan dus de vastlegging van afspraken in regelgeving.

Deze werkafspraken worden ook aangeduid als *Standing Operating Procedures* (SOP's), die op grond van voortschrijdend inzicht zijn ontstaan en dus ook aan verandering onderhevig zijn. De SOP's vormen als het ware de 'bevroren ervaring' van het vakgebied.¹ Ze zijn het resultaat van bewust handelen, waarna ze vervolgens via opleiding en training zijn geïnternaliseerd. Een professional die zijn handelen niet primair baseert op de SOP's onttrekt zich feitelijk aan deze gedeelde ervaring. Hij kwalificeert zich

FOTO: AVDD, R. MOI

Samenwerking van de Logistieke Dienst Verzorging om de luchtmacht van eten te voorzien (luchthaven Hato, Curaçao)

daarmee eerder als hobbyist dan als professional. Een professional improviseert alleen in zeer uitzonderlijke situaties, waarbij hij zijn handelen nog steeds baseert op zijn uitgebreide kennis en ervaring. Zo kiest een chirurg niet 'zomaar' voor een variatie op een erkende behandelmethode.

In dit licht bezien bestaat er een nadrukkelijk verschil tussen SOP's en standaardwerk-instructies of -voorschriften. SOP's worden uitgevoerd uit overtuiging gebaseerd op ervaring; terwijl standaardwerk-instructies worden uitgevoerd omdat daarmee tegemoet wordt gekomen aan de eisen van 'de leiding'. SOP's passen in een professionele omgeving; vaste werk-instructies passen in een bureaucratische structuur.

Opleiding en training

In een professionele organisatie staan opleidingen en training, zowel individueel als in

¹ A set of instructions covering those features of operations which lend themselves to a definite or standardized procedure without loss of effectiveness. The procedure is applicable unless ordered otherwise. (1 juni 1984), AAP-6, voluit Allied Administrative Publication no. 6, The NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French), jaarlijks uitgegeven onder de verantwoordelijkheid van de NATO Standardization Agency, (NSA), NATO HQ, te Brussel. SOP's hebben betrekking op specifieke handelingen die door individuen of kleine organisatie-eenheden moeten worden toegepast. SOP's worden dan ook op het laagste niveau van toepassing verklaard en ingetrokken, in reactie op specifieke omstandigheden.

teamverband, centraal. Een bureaucratische organisatie daarentegen draait om organisatorische posities en regelgeving. In een bureaucratie verplaatst de kennis van de uitvoeringspraktijk zich van de uitvoerder zelf naar 'de leiding' of bijvoorbeeld een programmeur of bedrijfsbureau. Het kennisniveau en/of de expertise van de uitvoerder/medewerker kan daardoor worden verlaagd. Om het onderscheid tussen professionals en niet-professionals te verduidelijken wil ik de volgende stelling poneren:

De professional kiest – de SOP's die hij nodig heeft om zijn opdracht uit te voeren; de niet-professional volgt – een instructie die hem is opgedragen

'Situational awareness'

Een belangrijk verschil tussen een professional en niet-professional is verder dat de eerste handelt vanuit een helder inzicht in de context van zijn opdracht. Dit wordt ook wel aangeduid als *situational awareness*. Vanuit dit inzicht kan hij bepalen of een bepaalde voorgenomen handeling cq. werkprocedure wel past binnen de

gegeven opdracht. Hij kan dan kiezen voor een alternatieve handelswijze of hij kan improviseren, zonder de uitvoering van de opdracht in gevaar te brengen. Een niet-professional kan niet voor een andere handelswijze kiezen dan de instructie die hem is opgedragen.

Professioneel samenwerken

Over teams en teamvorming zijn veel boeken volgeschreven. Centraal element in alle publicaties is dat een team een gemeenschappelijke missie heeft en dat het resultaat van de samenwerking meer is dan de simpele optelsom van individuele bijdragen. Er is sprake van een zekere chemie of synergie tussen de teamleden. Met andere woorden: de teamleden hebben ieder een eigen rol en versterken elkaar. Hiervoor zijn wederzijds respect en vertrouwen essentieel.

Weick & Sutcliffe introduceerden in 1987 het begrip *mindfulness*. Ze stellen dat betrouwbare prestaties alleen mogelijk zijn indien de organisatie *mindfull* is. Ze verbinden dit begrip niet aan individuen maar aan een groep. Mensen die nauw contact met elkaar hebben en een gezamenlijke opdracht volbrengen, ontwikkelen via intensieve communicatie een *collective mind*: de groep wordt 'slimmer'.

Groepen met een sterk ontwikkelde *collective mind* zijn beter in staat te reageren op onverwachte gebeurtenissen. Groepsbinding en interactie tussen de leden van de groep zijn daarbij essentieel.

Naarmate groepsleden langer met elkaar samenwerken ontstaat het risico dat er vaste communicatiepatronen ontstaan of hiërarchische structuren. Deze patronen zullen de ontwikkeling van de *collective mind* verzwakken. Zo stelt Karl Weick:

that one of the great enemies of high reliability is the usual combination of stability, routinization, and lack of challenge and variety that predispose an organization to relax vigilance and sink into a dangerous complacency that can lead to carelessness and error.

FOTO USAF, J. LOPEZ JR.

Mensen die nauw met elkaar samenwerken ontwikkelen een 'collective mind', waardoor de groep als geheel slimmer wordt

Twee voorbeelden

Om het vorenstaande te illustreren volgen nu twee voorbeelden van samenwerking tussen professionals die ik persoonlijk heb ervaren tijdens mijn plaatsing als luchtmachtattaché in de Verenigde Staten. Het eerste voorbeeld betreft de samenwerking in de cockpit van een B1-bommenwerper, zoals die mij werd getoond door de leden van een vliegtuigbemanning op de Amerikaanse luchtmachtbasis Dyess in Texas.

Voorbeeld 1

In de cockpit van de B-1 zijn naast gezagvoerder en co-piloot nog een 'defense system officer' (DSO) en een 'offensive system officer' (OSO) werkzaam. Hier werken dus vier specialisten met elkaar samen. Meestal staat bij het uitvoeren van een missie de offensieve taakstelling centraal. In die zin heeft de OSO de algehele leiding.

Gedurende de vlucht kunnen zich echter allerlei omstandigheden voordoen die de veiligheid van de missie, en dus het volbrengen van de opdracht, in gevaar brengen. Deze uitdagingen kunnen alleen door de gezagvoerder/co-piloot en de DSO worden opgelost. Alle 'specialisten' in het team communiceren voortdurend over het verloop van de missie. Voorts neemt de specialist die het beste is toegerust om een bepaalde fase van de opdracht te leiden naadloos de leiding over het team over. Hij doet dit door de melding: 'I take over'.

Beslissingen worden genomen door de expert die het beste is toegerust om de acute problematiek op te lossen. Geen van de overige experts trekt op dat moment de leiding van de andere expert in twijfel. Vanuit de opdracht geredeneerd is aanpassing van het leiderschap volkomen natuurlijk.

Het tweede voorbeeld gaat over de vervanging van de vloerbedekking in mijn huis in Amerika. Ook hier is samenwerking tussen specialisten nodig om de klus te klaren. Ik wendde mij tot Home-depot, een doe-het-zelfzaak die ook het leggen van laminaat en tapijt kan verzorgen.

Voorbeeld 2

Ik had samen met mijn vrouw een besluit genomen over het te leveren laminaat en tapijt. Nadat de medewerker van Home-depot deze gegevens had ingetypt, deelde de computer de uit te voeren werkzaamheden in: verzamel de benodigde materialen, verwijder vloerbedekking, plaats tapijt Y en plaats laminaat Z. De opdracht werd betaald en ik zou worden gebeld voor de planning van de klus zodra het materiaal bij Home-depot was aangekomen. Afwachten maar...

Een paar dagen later werd ik gebeld door een bedrijf (een onderaannemer van Home-depot) dat het laminaat zou gaan leggen. Het laminaat was evenwel nog niet geleverd. Verder vroeg ik of ze wisten dat de oude vloerbedekking nog moest worden verwijderd. Hun antwoord was dat dit niet hun verantwoordelijkheid was. Dat moest ik maar met Home-depot opnemen. Het werd mij zo langzamerhand duidelijk dat ik de deelopdrachten die zo netjes door de computer waren ingedeeld, weer zelf aan elkaar moest zien te koppelen. Ik ging dus naar Home-depot om te zoeken naar de 'werkvoorbereider'. Die was er niet. Ik kwam bij een medewerker van de klantenservice terecht die verstand had van de computer(invoer). Ik heb daarna de nodige tijd in de realisatie van de opdracht moeten steken en diverse telefoontjes moeten plegen om er zeker van te zijn dat alles in de goede volgorde zou worden gedaan, opdat niemand onverrichter zake terug zou moeten keren. Home-depot had de werkvoorbereider, die alle klussen aan elkaar moest verbinden, vervangen door het computerprogramma.

Vreemd genoeg had het telefoontje van de laminaatparketlegger, die zijn werk goed wilde doen, mij erop gewezen dat de coördinatie van alle activiteiten was overgelaten aan een computerprogramma en niet aan een persoon. Kortom, ik kon feitelijk niemand aanspreken op het eindresultaat, behalve dan 'de computer'. Bij Home-depot was niemand meer die het proces begreep, die ervaring had in de typische dingen die altijd misgaan, omdat dat nu eenmaal niet door het computerprogramma werd opgelost of omdat de verkoopmedewerkers dat altijd vergaten te vragen.

Professionalisme is nodig om complexe processen uit te voeren met een hoog afbreukrisico (Bredstad, Noorwegen)

Welke vorm van samenwerking herkent u in uw werkomgeving? Had het tweede voorbeeld in plaats van over laminaat ook kunnen gaan over vliegtuigonderdelen of over het repareren van een vliegtuig? Of niet?

Wezenlijke verschillen

De geschetste vormen van samenwerking verschillen op een aantal punten wezenlijk van elkaar. De *situational awareness* van de betrokken professionals in het tweede voorbeeld is niet of nauwelijks aanwezig. Hierdoor moet veel energie worden gestoken in de coördinatie van de werkzaamheden. Zonder werkvoorbereider en goed ingestelde computer komt er in het tweede voorbeeld niets terecht van de nodige samenwerking.

FOTO: USIAF, R.W. VALENCIA

Kortom, samenwerking moet worden georganiseerd; van teamvorming is feitelijk geen sprake. Duidelijk wordt echter ook dat de vorm van samenwerking in het eerste voorbeeld alleen te bereiken is na een uitgebreide voorselectie en intensieve training, waarin de verschillende teamleden ook een groot onderling vertrouwen hebben ontwikkeld. Om deze vorm van samenwerking te bewerkstelligen moet letterlijk veel worden geïnvesteerd, zowel in financiële als operationele zin.

In het eerste voorbeeld draait de samenwerking om onderling vertrouwen, gemeenschappelijke verantwoordelijkheid en het delen van kennis en ervaring. In het tweede voorbeeld staan gesplitste (deel)verantwoordelijkheid en het individueel nakomen van vaste afspraken en regelgeving centraal. In het tweede voorbeeld is geen sprake van communicatie over en weer tussen de diverse specialisten. Ze doen 'hun ding'

'Joint Project Optic Windmill' is een internationale oefening in het opsporen en vernietigen van ballistische raketten en kruisvluchtwapens. Amerikaanse, Engelse, Deense, Luxemburgse en Belgische militairen en burgers nemen eraan deel

FOTO J. VAN LEEUWEN

lijke *situational awareness* af. Dan zullen ook, vooral indien omstandigheden zich wijzigen, coördinatieproblemen ontstaan die afbreuk doen aan de effectiviteit van het totale proces.

De voorbeelden tonen ook de valkuil die kan ontstaan bij invoering van automatiseringssystemen.

In een professionele organisatie moet automatisering zijn gericht op versterking van de *situational awareness*

De gebruiker moet 'slimmer' worden. Of, anders geformuleerd, het informatiesysteem moet hem ontlasten, waardoor hij zich beter op zijn hoofdtaak kan richten. Het computerprogramma mag geen middel worden om eventuele coördinatieproblemen op te lossen. Dan wordt immers de professionele organisatie omgezet naar een bureaucratische structuur.

De standaardreactie op coördinatieproblemen zal binnen een bureaucratische structuur zijn dat de regelgeving wordt aangescherpt, terwijl eigenlijk het onderling begrip en het inzicht zouden moeten worden versterkt.

zonder besef van de consequenties. Ze zijn dan ook niet in staat te improviseren.

Belangrijk aandachtspunt is verder dat de coördinatiefunctie niet meer door onderling overleg wordt ingevuld, maar is 'ingeprogrammeerd' in de computer. Daaraan verbonden is ook de belangrijke les dat er bij Home-depot niemand meer was die het proces 'begreep'. De organisatie van Home-depot is dus niet *mindfull*. Integendeel zelfs, in de loop van de tijd zal de kennis van de uitvoeringspraktijk en de teamgeest verdwijnen.

De conclusie is dat professionalisme en standaardisatie tegenover elkaar staan. Professionalisme is nodig om complexe processen uit te voeren met een hoog afbreukrisico. De instandhouding van het vereiste professionalisme vergt veel energie door opleiding en voortdurende training. Bij afwezigheid van voldoende training en communicatie neemt de gemeenschappe-

Vakmanschap bij Defensie

Defensie kent vele groepen experts die verantwoordelijk zijn voor inzet en instandhouding van wapensystemen. Deze professionals moeten met elkaar samenwerken. Vanuit de eerder aangereikte verhandeling zou deze samenwerking moeten worden ingevuld op basis van expertise en versterking van de *situational awareness*, en niet op basis van bureaucratische regelgeving, standaardisatie en hiërarchie.

Er zijn vier hoofdprocessen binnen de defensie-organisatie en de daaraan verbonden specialisaties, te weten:

- het operationele proces;
- het Matlogproces;
- het personele proces;
- het financiële proces.

Om uitspraken te doen over de professionaliteit van de defensieorganisatie moet de uitvoering van genoemde processen worden getoetst op drie kernaspecten die zijn verbonden aan professionaliteit en teamvorming. Deze kernaspecten zijn de ontwikkeling van SOP's door oefening en training in plaats van door standaard-instructies; de ontwikkeling van *situational awareness*; en onderlinge communicatie.

Anders geformuleerd zouden bij iedere expert de volgende aspecten centraal moeten staan: het onderhouden van een hoge graad van geoefendheid en individuele expertise; een heldere visie op de te leveren individuele bijdrage aan het organisatieresultaat en het voeren van een voortdurende, proactieve dialoog met de overige teamleden om een betere afstemming te bewerkstelligen.

'Train as you fight'

De ontwikkeling van SOP's veronderstelt een organisatie waarin de vastgestelde procedures voortdurend worden getoetst in de praktijk. Beleid (regelgeving) en uitvoering liggen dus heel dicht bij elkaar. Voorts geldt het adagium: *train as you fight*. Tijdens oefeningen en uitzendingen ontstaat een klimaat waarin de professionals 'hun' procedures onderling toetsen aan het gewenste operationele resultaat. Dit kan aanleiding vormen om bepaalde procedures daadwerkelijk aan te passen omdat ze contraproductief blijken te zijn onder operationele omstandigheden.

De organisatorische belegging van de genoemde hoofdprocessen heeft in de loop van de jaren vele wijzigingen ondergaan. De reorganisaties hebben echter nauwelijks invloed gehad op de wijze waarop operationele eenheden zich voorbereiden op operationele inzet. Vliegers, tank- en scheepsbemanningen worden nog steeds op dezelfde wijze getraind. Wel is door introductie van simulatoren en informatienetwerken de effectiviteit van de opleidingen, trainingen en oefeningen verbeterd en is ook de *situational awareness* sterk verbeterd. De operationele sector is dus 'professioneler' geworden. Dit levert ook grote waardering op bij internationale partners. De typische Neder-

landse creativiteit en pragmatische opstelling staan hierbij centraal.

Daarentegen is er in de overige ondersteunende sectoren gekozen voor versterking van de doelmatigheid door het bijeen brengen van processen binnen 'paarse' organisaties, met eigen carrièrepaden en individuele beloningen. De noodzakelijke samenwerking wordt daardoor verzwakt. Vooral financiële en personele processen worden in toenemende mate op centraal niveau vastgesteld. Dit is ook het geval voor de materieel-logistieke sector, zij het in mindere mate.

Spanningen in de organisatie

Als gevolg van de doorgevoerde centralisatie ontstaan spanningen in de organisatie die de operationele taakuitvoering negatief beïnvloeden. De problemen rond de introductie van Peoplesoft en FINAD zijn hiervoor illustratief. Niemand kan ontkennen dat deze introductie negatieve effecten heeft (gehad) op de operationele taakuitvoering. Gelet hierop zal met nog meer aandacht de introductie van ERP voor de materieel-logistieke sector moeten worden begeleid, waarbij vooral ook de operationele sector wordt betrokken bij de implementatie.

Indien door opleiding en training geen integratie en afstemming tot stand wordt gebracht tussen de bijdragen van de professionals in teamverband gaan de belangen van het vakgebied prevaleren boven organisatiebelangen. Een gevaar is ook dat automatisering leidt tot een afname van de professionaliteit indien de kennis van uitvoerende processen wordt verplaatst naar derden, die geen verantwoordelijkheid voor de uitvoering hebben. Alleen in de uitvoering vindt immers de integratie plaats van alle deelprocessen.

Driehoeksoverleg

Om aan bovenstaande problematiek het hoofd te bieden, ontstaan thans overlegstructuren die bestaande organisatorische grenzen overbruggen. Veelal spreekt men daarbij van 'driehoeksoverleg'. Maar overleg in deze fora kan alleen effectief zijn indien de betrokken overlegpartners hun praktijkervaring ontlenen aan contacten

met uitvoerende eenheden. Dergelijke contacten stellen immers zeker dat de overlegpartners opereren vanuit een gemeenschappelijk perspectief of *situational awareness*.

Thans komen alle processen in de uitvoering bijeen binnen de operationele eenheden van de OPCO's. Om alle partijen in het genoemde driehoeksoverleg te voeden met de juiste informatie zullen de OPCO's dus moeten instemmen met veelvuldig contact in de uitvoering tussen toeleverende bedrijven zoals DMO en CDC, met onderdelen van de operationele eenheden. Voorts zullen de partners in het overleg moeten kunnen omgaan met een dubbele loyaliteit, gericht op zowel de 'eigen' organisatie als Defensie als geheel.

Kortom, samenwerking en teamvorming tussen de diverse professionele groepen verdient binnen de huidige organisatie bijzondere aandacht en is zeker niet meer vanzelfsprekend

Afronding en conclusie

Onderdelen van de Nederlandse defensie-organisatie ontvangen internationaal erkenning vanwege hun grote vakmanschap. De huidige praktijk toont echter aan dat de samenwerking met ondersteunende sectoren niet optimaal verloopt. Om de gewenste samenwerking en professionaliteit te versterken moet er sprake zijn van verdieping van het inzicht in de met elkaar samenhangende processen en de introductie van beloningssystemen op grond van gemeenschappelijke resultaten die organisatorische grenzen overstijgen.

In dit licht moet de operationele sector zich profileren als inspiratiebron voor de wijze waarop professionaliteit kan worden versterkt. Zo zou bijvoorbeeld de introductie van Peoplesoft en FINAD beter zijn verlopen indien de betrokken projectorganisaties eerst een goede *preflight* en vervolgens bij iedere implementatiestap een goede *debriefing* hadden uitgevoerd. Daarbij staan niet het zuilgerichte denken en hiërarchie centraal, maar de mate waarin de professionals beter in staat worden gesteld hun taken uit te voeren.

FOTO:AVDD

Reorganisaties hebben nauwelijks invloed gehad op de wijze waarop operationele eenheden zich voorbereiden op inzet

Ten aanzien van de introductie van ERP in de materieel-logistieke sector is het 'vijf voor twaalf'. Fouten in de implementatie zullen hier direct effecten hebben voor de operationele taakuitvoering. Ik hoop niet dat we na de aanstelling van een 'bezwarengeneraal' over enige tijd daar een 'SPEER-vanger' aan moeten toevoegen. ■

Literatuur

- Mintzberg, H. (1983). *Power in and around organizations*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall Inc.
- Reijling, J. (2007). 'Ontbureaucratisering en versterking van het operationele productieproces', in: *Carré, Tijdschrift van de Nederlandse Officieren Vereniging* (4), pp. 10 e.v.
- Rochlin, G.I., La Porte, T.R. & Roberts, K.H. (1987). 'The self-designing high-reliability organization: Aircraft carrier flight operations at sea'. *Naval War College Review*, Autumn.
- Weggeman, M., (1992). *Leidinggeven aan professionals: het verzilveren van creativiteit*. Kluwer Bedrijfs-wetenschappen, Deventer.
- Weick, K.E. (2001), *Making sense of the organizations*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Weick, K.E. (1987b) 'Organizational culture as a source of high reliability', *California Management Review*, 29 (2), pp. 112-127.

De rel van Delft

Insubordinatie tijdens de taptoe Delft van 1961

Militaire muziek houdt van tijd tot tijd de gemoederen bezig. De Luchtmachtkapel voerde tijdens de laatste voorstelling van de taptoe Delft op zaterdagavond 2 september 1961 plotseling een mars uit die niet in het programma stond. Tegen het verbod van het ministerie van Defensie in, speelde de kapel opeens de swingmars 'Oh, when the Saints go marching in'. De media doken er direct bovenop. Een relletje was geboren.

AOO drs. J.S. Smit*

Tijdens de oprichtingsceremonie van de Luchtmachtkapel op 1 april 1951 kon niemand bevroeden dat ruim tien jaar later de kranten vol zouden staan met wat de geschiedenis in zou gaan als 'de rel van Delft'. Toen ik in 1983 deel ging uitmaken van wat toen heette de 'Kapel van de Koninklijke Luchtmacht' hing daar altijd nog een sfeer van geheimzinnigheid rond 'de rel'. Dat 'Oh, when the Saints go marching in' altijd als toegift op het programma stond leek net zo toevallig als dat de Koninklijke Militaire Kapel (KMK) haar concerten steeds met 'Turf in je ransel' afsloot. Het verschil is echter dat 'Turf in je ransel' de officiële defileermars van het regiment Grenadiers is. De overeenkomst tussen de twee

marsen is dat ze allebei de signatuur van elke kapel kenmerken.

Oprichting van de Luchtmachtkapel

De Luchtmachtkapel werd op 1 april 1951 opgericht. Maar uit de lucht vallen deed ze geenszins. Al in de zomer van 1946 stelde de commandant van het regiment Luchtvaarttroepen, luitenant-kolonel-vlieger J.L. Zegers, de Minister van Oorlog voor om een luchtmachtkapel op te richten.¹ Zegers kreeg echter nul op het rekest. De secretaris-generaal schreef hem kort daarna dat hij geen aanleiding zag om tot de vorming van een luchtmachtkapel ter sterkte van de KMK over te gaan.² Zolang de Luchtvaarttroepen nog een regiment van de landmacht waren kon hij slechts instemmen met de oprichting van een regimentskapel.³ Met andere woorden, meer dan een fanfare, bestaande uit dienstplichtigen, zat er niet in.

Maar de wens van de Luchtvaarttroepen om te beschikken over een kapel bestaande uit beroepsmusici bleef bestaan. Twee jaar voor de verzelfstandiging van de Koninklijke Luchtmacht kwam de kapel er dan toch. Op 31 maart 1951 werd de LSK-band ontbonden en het Stafmuziekkorps van het regiment Stoottroepen werd een dag later de nieuwe Luchtmachtkapel.

* De auteur is medewerker bij de Inspectie Militaire Muziek Krijgsmacht. Voorts studeerde hij hoorn aan het Sweelinck Conservatorium in Amsterdam en muziekwetenschappen aan de Universiteit van Utrecht.

Ik bedank het centraal archievendepot in Rijswijk voor het kunnen raadplegen van de archieven van de Chef Luchtmachtstaf, Chef Generale Staf, Chefs van Staven, Minister van Oorlog en Inspecteur der Militaire Muziek. Verder heb ik gebruik gemaakt van collecties van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie, van de staf Commando Luchtstrijdkrachten en van majoor b.d. H.F.W. van Diepenbeek. *In de schaduw van de muur, maatschappij en krijgsmacht rond 1960*. B. Schoenmaker, J. A. M. M. Janssen (red.) (1997): 'Driestromenland in optima forma: identiteit taken en organisatorische inbedding van de krijgsmachtdelen rond 1960', pp. 236-238. *De Groene Amsterdammer*, 16 september 1961. Mevrouw Werkman en mevrouw Metz ben ik erkentelijk voor toestemming van publicatie 'Haegsche Sousa'.

1 Geheim No. 13846, Brief aan de Minister van Oorlog, 17 juli 1946.

2 Brief van 4 oktober 1946, No. A 217.

3 In de volksmond werd deze kapel de LSK-band genoemd. Een afkorting van Luchtstrijdkrachten kapel.

Met een kleine dertig man moest de pas benoemde kapelmeester, de 25-jarige reserve eerste luitenant H.F.W. van Diepenbeek, een nieuwe kapel opbouwen. Deze zou in de jaren daaropvolgend een organieke sterkte moeten krijgen gelijkwaardig aan die van de Koninklijke Militaire Kapel.

De eerste jaren

Toen alle beroepskapellen van de Nederlandse krijgsmacht begin jaren vijftig de beschikking hadden gekregen over prachtige ceremoniële uniformen ontstond de wens om eens per jaar een taptoe te organiseren. Het hoofddoel van een taptoe was de afstand tussen krijgsmacht en burger te verkleinen. Als plaats van handeling valt de keuze op het historische marktplein voor de nieuwe kerk in Delft, waar in augustus 1954 de eerste taptoe plaatsvindt.

Het festijn is direct een doorslaand succes en krijgt binnen enkele jaren een internationale uitstraling. In 1956 duikt er plotseling een nieuw fenomeen op. Is de muziekkeuze de eerste jaren vooral traditioneel, in dit jaar speelt de Marinierskapel der Koninklijke Marine de 'St. Louis Blues'-mars. Dit is de Chef van de Generale Staf, luitenant-generaal B.R.P.F. Hasselman, niet ontgaan. Daags na zijn bezoek aan de taptoe schrijft hij een brief aan de Minister van Oorlog. Hij waarschuwt de bewindsman, die dezelfde avond een bezoek aan Delft zal brengen, voor wat hem te wachten staat.

Hasselman meldt vol afschuw dat 'de marinierskapel jazzmuziek ten gehore gebracht heeft', wat op hem en, naar hij heeft kunnen vaststellen, ook op andere militairen 'een dwaze indruk' maakte. Hasselman vindt dat een taptoe een militair schouw- en hoorspel behoort te zijn. Buiten de gebruikelijke marsmuziek moet het geheel naar oud gebruik worden afgesloten met een paar koralen en het Wilhelmus.

Wie behoefte heeft aan jazzmuziek, kan een der vele dansgelegenheden bezoeken. Wie een taptoe bezoekt, verwacht zodanige muziek bepaald niet.⁴

FOTONIMH

Stoottroepenkapel, Nijmegen, eind jaren veertig

Aan het eind van de brief pleit Hasselman ervoor dat er bij de taptoe Delft vooral Nederlandse marsmuziek wordt uitgevoerd. De taptoe is een Nederlandse traditie en daar horen zijns inziens geen buitenlandse marsen op het programma te staan.

Averechtse propaganda

De volgende dag komt Hasselman op zijn brief terug. In een tweede brief schrijft hij dat propaganda voor de krijgsmacht de belangrijkste reden is voor ondersteuning van de taptoe Delft. Hij doet er tevens een knipsel uit *De Tijd* bij.⁵ Wanneer echter het resultaat is dat de pers bericht dat enkele generaals hun wenkbrauwen zullen fronsen en zich afvragen of dit nu wel militaire muziek is, is de krijgsmacht op de verkeerde weg en werkt de bedoelde propaganda averechts.

De (jazz) muziek is wel goed, maar de (domme) generaals begrijpen er niets van.

4 Brief aan de Minister van Oorlog op 27 augustus 1956. Nr. Kab. 56/706.

5 (...) Terwijl de Marinierskapel onder leiding van majoor Gijsbert Nieland in hun decoratieve nieuwe tenue het hoogtepunt van de taptoe brachten met de 'St-Louis Blues' van W.C. Handy.

Zowel de geraffineerde tempowisselingen als het karakteristieke timbre van deze ultramoderne muziek wisten zij daarbij op schier volmaakte wijze te interpreteren. Wellicht zullen bij de première van hedenavond enkele generaals hun wenkbrauwen fronsen en zich afvragen of dit nu wel militaire muziek is, maar de hartveroverende, vakkundige weergave van dit toch voor blaasinstrumenten voortreffelijk liggend brok muziek smaakt naar meer en doet als vanzelf de gedachte rijzen om bij volgende taptoes het hoofddoel van deze nationale, militaire manifestatie op de eerste plaats te leggen op het muzikale programma en daarnaast pas de nodige aandacht te besteden aan de show, die overigens zowel wat de gecompliceerde Amerikaanse countermarch als wat de minder ingewikkelde figuren betreft weer tot in de puntjes verzorgd was. *De Tijd*, 25 augustus 1956.

FOTO NIMH

Luitenant-generaal B.R.P.F. Hasselman in 1954

Uiteraard kunnen, volgens Hasselman, de militaire muziekkorpsen bij alle mogelijke gelegenheden concerner en daarbij niet-militaire muziek ten gehore brengen. Een taptoe is echter geen concert, maar een militaire demonstratie.⁶ De adjudant van de minister reageert met een kort briefje, waarin hij schrijft dat de commandant van het Korps Mariniers, generaal H.O. Romswinkel, uit het veld was geslagen nadat hij zijn mariniers had gehoord.

Discussies

Vanaf dat moment beginnen de discussies op het allerhoogste niveau over wat nu wel en niet toelaatbaar is als het gaat om de militaire muziek. De Marinierskapel wordt teruggefloten

en zal tijdens de taptoe voorlopig geen swingmuziek meer uitvoeren. De Luchtmachtkapel echter heeft de smaak te pakken en heeft het daaropvolgende jaar ook de 'St. Louis Blues' op het programma gezet.

De nervositeit omtrent het spelen van de moderne marsmuziek begint echter toe te nemen. De minister eist dan ook dat in het vervolg het programma van de taptoe vooraf aan hem wordt aangeboden. Tevens besluit hij dat bij andere gelegenheden waar de militaire muziek ten gehore wordt gebracht, het programma eerst aan de inspecteur Militaire Muziek ter goedkeuring wordt voorgelegd.⁷

Ook prins Bernhard in zijn functie van inspecteur-generaal mengt zich in de discussie. Hij verwoordt op 19 juli 1961 aan de minister van Defensie zijn zorg dat de taptoe ontaardt in een evenement waarbij slechts amusement voor het grote publiek wordt beoogd.⁸ De prins-gemaal stelt de minister voor om op korte termijn maatregelen te treffen om de taptoe te herstellen in haar oorspronkelijke vorm van kleurrijk, militair-muzikaal schouw- en hoorspel.

Swingverbod

De maat is dus vol en Van Diepenbeek moet na ingrijpen van de algemeen leider van de taptoe, majoor der cavalerie mr. P. C. L. Eschauzier en de directeur van de KMK, majoor R. van Yperen, die tevens muzikaal leider van de taptoe is, zijn programma in dezelfde zomer nog aanpassen. De geplande marsen 'Bill Bailey' van Zane van Auken en 'American Swing March' van Hugo de Groot moeten worden vervangen. Ook een deel uit de suite 'Cake Walk' moet uit het programma verdwijnen.⁹

Naar aanleiding van de brief van de prins stelt het comité verenigde chefs van staven met goedkeuring van de minister op 15 augustus een werkgroep samen om richtlijnen op te stellen om de normen waaraan de militaire en muzikale aspecten dienen te worden getoetst, nader te formuleren.¹⁰ Tevens zal de werkgroep richtlijnen moeten opstellen als het gaat om exercitie en om de uit te voeren muziek.

6 Nr. Kab. 56/706/A, 28 augustus 1956.

7 *Het is mij opgevallen dat de muziek, die door militaire muziekkorpsen wordt gespeeld, niet altijd genoegzaam past bij het karakter van de gelegenheid waarvoor het desbetreffende muziekkorps was uitgenodigd. Ik verzoek U daarom aan de directeur, c.q. kapelmeester van het (de) onder Uw bevelen staande militaire muziekkorps(en) op te dragen tijdig vóór elke muziekuitvoering, die buiten militair verband wordt gegeven, het programma ter inlichting aan de Inspecteur der militaire muziek te sturen ten einde deze autoriteit in de gelegenheid te stellen voor zover nodig zijn oordeel hierover tijdig ter kennis van de desbetreffende directeur/kapelmeester te brengen.* De chef van de Generale Staf, G.J. Le Fevre de Montigny, 18 oktober 1958. Sectie Kab. Bur. Cer. Nummer: 111.530.

8 Brief nummer: 463/61, Staven Inspecteur Generaal aan de minister van Defensie.

9 Pikant detail is dat de taptoe 1961 juist in het teken staat van het tienjarig bestaan van de Kapel van de Koninklijke Luchtmacht, maar dat de luchtmacht zelf geen invloed kan uitoefenen op de programmering.

10 Deze werkgroep bestaat uit kapitein-luitenant ter zee W. de Looze, majoor B. M. Koch van de generale staf, luitenant-kolonel H. A. J. Oostindien van de luchtmachtstaf, majoor mr. G. Herman van het comité verenigde chefs van staven en de heer D. van den Berg van de Stichting taptoes. Als adviseur in de werkgroep wordt opgenomen kolonel dr. C.L. Walther Boer, inspecteur der militaire muziek. Deze werkgroep zal echter door de gebeurtenissen op 2 september 1961 worden ingehaald. In de door mij geraadpleegde bronnen heb ik dan ook geen rapportage van deze werkgroep kunnen terugvinden.

Het uitgangspunt daarbij is dat de muziek slechts bestaat uit marsmuziek, koralen en het nationale volkslied.¹¹

Buikdans

Op vrijdag 25 augustus heeft kapitein Van Diepenbeek, naar eigen zeggen, een kort gesprek met de journalist P. Grotendorst van de *Telegraaf*. De volgende dag verschijnt er een artikel waarin staat dat:

Kapitein H. van Diepenbeek een stukje moderne jazz tegen de oude gevels [wilde] laten klinken, maar daar kwam niets van in. Op de vergadering van de verenigde chefs van staven zette men onmiddellijk een streep door de jazz. [...] Luitenant-generaal H. Schaper wilde er nog even over praten, maar het heeft niet mogen baten. [...] Er ging een streep door de jazz en het werd: 'Bathsheba', een zeer origineel Oosters muziekje, zo heette het. Maar een kenner vertelde mij gisteravond: Dat is een originele buikdans.¹²

Op 31 augustus is er in Haarlem een grote Fokker-herdenking waar ongeveer 100 journalisten aanwezig zijn. Voor de journalisten is

het artikel uit de *Telegraaf* de gespreksstof. De legervoorlichtingsdienst wordt voor commentaar door een aantal journalisten benaderd om erachter te komen waar de waarheid ligt. De volgende dag is opnieuw een aantal journalisten aanwezig bij de beëdiging van KMA-cadetten van de luchtmacht op het vliegveld Ypenburg. Ook nu raken de journalisten niet uitgepraat over de kwestie rond het 'jazzverbod'. En zelfs binnen de gelederen van de kapel, die gedurende de taptoeperiode op Ypenburg verblijft, is het onrustig. Onderling wordt er al gesproken dat ze 'de Saints' zullen gaan spelen op de laatste avond.

Onverwacht initiatief

Op zaterdag 2 september krijgt kapitein Van Diepenbeek door boden van het gemeentehuis een taart aangeboden vanwege zijn 36-ste verjaardag. Ze vragen hem of het mogelijk is om op deze slotavond ook een moderne mars te spelen. Van Diepenbeek overlegt dit met majoor Eschauzier. Hij krijgt hiervoor toestemming, met de beperking dat niet de 'St. Louis Blues' of de 'Saints' gespeeld mag worden.

Van Diepenbeek gaat vervolgens naar de plek in de kerk waar de kapel staat opgesteld, om te zeggen dat in plaats van de geprogrammeerde 'USA air force March', nu 'Bill Bailey' zal worden uitgevoerd. Enkele muzikanten vragen nog of de 'Saints' niet kan worden gespeeld, maar daar kan volgens Van Diepenbeek geen sprake van zijn. Voor de afmars is de tijdsduur van 'Bill Bailey' echter te kort. Van Diepenbeek geeft dan ook de opdracht om deze mars tweemaal uit te voeren. De gemoederen waren echter al zo hoog opgelopen dat aan het einde van 'Bill Bailey' de kapel de mars niet herhaalde, maar dat een aantal muzikanten het initiatief namen om, juist marcherend voor de hoofdtribune, pontificaal de 'Saints' in te zetten.

Kapelmeester H.W.A.C. Warnas, die voor de kapel uitliep, wist niet wat hem overkwam. En ook Van Diepenbeek, die naast de tribune

Opbouw van de tribunes en de technische installaties voor de taptoe Delft, augustus 1961

11 Comité verenigde chefs van staven, Nr. 61-813 CZ, 15 augustus 1961.

12 De *Telegraaf*. Stan Huygens op 26 augustus 1961.

FOTONIMH

Het plein voor de kerk in Delft, waar de taptoe zal plaatsvinden, augustus 1961

stond, kon niet meer ingrijpen. Hij kreeg juist op dat moment vanwege zijn verjaardag een vette paling aangeboden door leden van het Luchtmacht Demonstratie- en Exercitiepeloton. Het publiek vond het prachtig, en scandeerde bis... bis!

„CADEAU” VOOR JARIGE OVERTREDING BEVEL

Een grap met grote gevolgen

Wat een grap leek, kreeg echter nog een flinke staart. Op maandag 4 september had majoor Eschauzier zijn rapport al bij minister ir. S.H. Visser ingeleverd. Eschauzier schrijft hierin dat het op de laatste avond van de taptoe wel meer voorkomt dat er van het programma wordt afgeweken. Dat was de reden dat hij erin had toegestemd om een andere mars te spelen. Echter, hij had Van Diepenbeek op het hart gedrukt

geen verboden mars uit te voeren. Van Diepenbeek verzekerde hem dat het verbod hem bekend was, en dat hij een normale mars zou spelen.

Ik heb kapitein Van Diepenbeek na afloop van de voorstelling ter verantwoording geroepen, waarop hij aanvoerde, dat de kapel dit spontaan en buiten zijn voorkennis gespeeld had. Dit lijkt mij ongeloofwaardig, aangezien ik ook vóór de voorstelling de onderkapelmeester nog ten overvloede gewaarschuwd had om geen 'stunts' uit te halen.¹³

Onderzoekscommissie

De minister laat er geen gras over groeien en stelt onmiddellijk een interservice-commissie samen. Deze commissie bestaat uit kolonel J.L. Hollertt van de generale staf, kapitein-luitenant-ter zee W.A. de Looze en luitenant-kolonel mr. O. van der Bij van de Koninklijke Luchtmacht. Hij draagt de commissie op met spoed een grondig onderzoek in te stellen naar de omstandigheden waaronder het incident heeft kunnen plaatsvinden, welke militairen hierbij betrokken waren en hoe het mogelijk is dat verschillende persorganen ongeveer gelijklopende commentaren op het incident hebben gegeven.

Ook moet de commissie uitzoeken hoe de geruchten in de wereld zijn gekomen dat er onenigheid zou bestaan bij het comité verenigde chefs van staven.

De commissie gaat voortvarend van start. Al op 8 september worden majoor Eschauzier en kapitein Van Diepenbeek gehoord. Op 11 september moet Van Diepenbeek nogmaals voor de commissie verschijnen en ook kapelmeester Warnas is aan de beurt om zijn verhaal te doen. In de twee weken die daarop volgen worden er in totaal nog met veertien betrokkenen gesprekken gevoerd. De adjudant-onderofficieren A.J. Stolwerk, B. de Ruiters, W.M. Rijn, G. de Koning en C. Bakker van de kapel worden allemaal gehoord.

Adjudant Stolwerk, de oudste in rang, trekt het boetekleed aan. Hij wist van de plannen maar had niets ondernomen. Ook had hij zijn leiding-

¹³ Rapport van majoor der cavalerie mr. P.C.L. Eschauzier, 's-Gravenhage, 4 september 1961.

PLEIDOOI VOOR HARRY VAN DIEPENBEEK

KAPITEIN-DIRECTEUR VAN DE LUCHTMACHTKAPEL

AANBEVOLEN IN DE AANDACHT VAN DE INTER-SERVICE-COMMISSIE, BELAST MET HET ONDERZOEK NAAR DE ESSENTIE VAN EEN TAPTOE IN HET ALGEMEEN EN NAAR HET ONDISCIPLINAIRE OPTREDEN VAN DE LUCHTMACHTKAPEL TIJDENS DE DELFTSE TAPTOE HEEL IN HET BIJZONDER.

Heren,

De zaak, waarom het hier gaat, is — strikt genomen nog „sub judge“ — onder uwe berusting. Ge zult haar nog moeten bebroeden, totdat ze rond onder U vandaan komt in de vorm van een advies aan het comité Verenigde Chefs van Staven. Uw advies zal het vonnis over de Luchtmachtkapel bepalen. Welk advies? Men is er niet gerust op. Ge zult straks als de onfeilbare heiligen van minister Visser en enkele generaals een conclaaf binnen-

geven is van het gesnorrebaarde „mos“ (in latijne betekenis) waarmee de officieren-stand van de Landmacht vaak overwoekerd is. Schrijft U maar gerust, dat de Luchtmacht in de hoge regionen der andere wapenen naar de verdom-boek verwezen is. Weet ge hoe een ritmeester die van zijn vorstelijke paard beroofd, naar het kruithuis van een tank verbanen is, kijkt naar een stralijgerspiloot? Zo'n blik sprekt boekdelen. Is zo'n ritmeester uit het goede huzarenhout gesneden, dat zal hij de vlieger de lucht in

Dr. C. L. Walther Boer

grondpersoneel knokkens-bereid achter hun eigen geluid staan, achter hun „Saints“ en hun „Blues“.

Als ik U over de „spiritualiteit“ van het vliegende wapen nog even mag voorlichten; een vlieger, terug van de straaljagerjacht, haakt bepaald niet naar „Turf in je ransel“. Hij kan in zijn zuurstof-pak zo best niet marcheren. Hij loopt liever driekwarts, dan tweekwarts en het liefst stapt hij na zo'n vlucht een beetje synchisch de mess binnen. Hij moet ontspanningsmuziek hebben; hij heeft helemaal niets van doen met het mars-tempo van de infanteristen beneden hem. Misschien wil dr. C. L. Walther Boer de militaire muziek verdedigen als het „dynamiet voor een soldaten-siel“, maar daar heeft zo'n vlieger dan „voorlopig nog mooi even niets mee te maken“. Harry van Diepenbeek heeft dat uitstekend begrepen. Hij heeft ook beseft, dat er alleen in de Luchtmacht-mess graag gezongen wordt; dat de Luchtmacht altijd graag swingt en dat zij reeds in haar prille jaren op Soesterberg een „Daas-band“ had van officieren die na hun tochtjes in broze Fokkertjes gezellig wilden „an-dazen“. Vraagt U dat maar aan dr. Reynders, thans huisarts te Schipluiden; of aan de kolo-

gegenden niet op de hoogte gesteld. De inspecteur Militaire Muziek kolonel dr. C. L. Walther Boer komt uitleggen hoe het mogelijk was dat deze marsen zo naadloos in elkaar konden overgaan. Ten slotte wordt aan hem gevraagd wat hij van kapitein Van Diepenbeek vindt. Hij zegt dat deze in eerste plaats musicus is. Hij stelt zijn rol als muzikant boven die van militair en officier.

Hij is zeer ijverig en wilskrachtig, maar daarnaast eigenwijs. Hij zet zijn ideeën door.

Hij is eerzuchtig.

Walther Boer kan niet volmondig met 'ja' antwoorden op de vraag of hij Van Diepenbeek een goede militair vindt. Tot slot legt Van Diepenbeek op 26 september zijn slotverklaring af. Op 3 oktober rapporteert de commissie aan de minister.

Plichtsverzuim

De commissie concludeert er van overtuigd te zijn dat Van Diepenbeek de kapel er onvoldoende van heeft doordrongen dat het spelen

van de 'Saints' volkomen ontoelaatbaar was. Hij is ook tekortgeschoten op het gebied van de handhaving van de krijgstuicht. De commissie beveelt aan om in de toekomst rechtstreekse contacten tussen directeuren van de militaire kapellen en journalisten van de pers over andere dan muzikale zaken uitdrukkelijk te verbieden. Adjudant Stolwerk krijgt het verwijt van plichtsverzuim om de directeur en kapelmeester niet in te lichten over het voornemen. Hij had bovendien zijn collega's de consequenties van hun handelen moeten voorhouden.

Media-aandacht

Het was ook de landelijke pers niet ontgaan dat de kapel buiten haar boekje was gegaan. Iedereen lijkt ineens een mening over militaire muziek te hebben. Vele ingezonden stukken met voor- en tegenstanders buitelen over elkaar heen. Krantenkoppen met: 'De hoempa wint', 'Turf uit de mode', of 'Nu mag de Luchtmachtkapel niet eens meer swingen' zijn niet van de lucht. Zo verschijnt in *de Volkskrant* een ingezonden brief onder het kopje 'Swing Band'.

Een andere journalist suggereert weer dat men zich in hoge kringen binnen het ministerie afvroeg of de ontwikkeling van de Luchtmachtkapel naar een orkest 'dat jazzbands concurrentie aandoet' wel gewenst is.

Over het algemeen zijn de reacties in de bladen echter positief ten opzichte van de kapel. De luchtvaartredacteur van *Trouw* schrijft dat:

de goodwill, die onze kapel voor de luchtmacht heeft gekweekt, met geen duizenden guldens aan advertenties te bereiken is.

Brieven van prins Bernhard

Ook prins Bernhard is geschrokken van alle media-aandacht, en schrijft opnieuw een brief aan de minister. In deze tweede brief doet hij dat op een opvallend mildere toon. Hij blijft van mening dat de ceremonie van de taptoe

Militaire leiders buigen zich weer over probleem zware of lichte muziek

zelf, die ongeveer twintig minuten duurt, een zuiver militair karakter dient te hebben. Omdat de taptoe Delft ongeveer twee uur duurt, heeft hij er begrip voor dat het publiek ook andere dan louter militaire marsmuziek wil horen.

Ook om financiële redenen zou het gewenst zijn om lichtere muziek te brengen. Als derde argument stelt hij dat het:

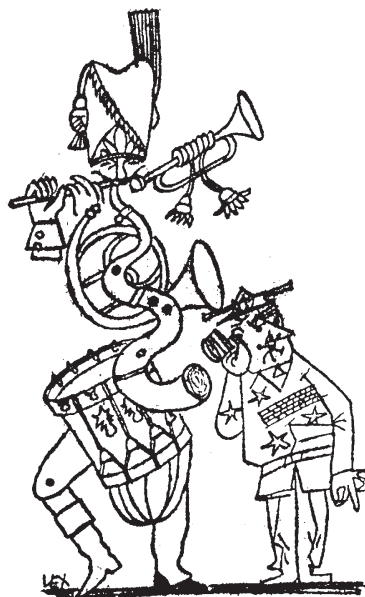
misschien wel goed is te demonstreren dat de militairen ook in dit opzicht met hun tijd meegaan.

Hoewel de prins hoopt dat de publiciteit zal luwen, staat er op 16 september alweer een stuk in de krant.¹⁴

De pers blijft de verrichtingen van de Luchtmachtkapel op de voet volgen. Een week na afloop van taptoe Delft krijgt Van Diepenbeek in het Zeeuwse Axel – waar opnieuw een taptoe

Haegsche Sousa

Krygheluchtelycke Variaties op het Thema „Turrof in je Ransel”. —

De Waereldt is een Speeltooneel,
Elck speelt zyn Rol en kryght zyn Deel:
De Landmacht blaest alleen klassieck,
De Luchtmacht toetert Jazzmuzieck,
Dat laetste zint, tot groot Verdriet
Van hoogh tot laegh, de eerste niet,
Waerdoor er tusschen Lucht en Land
Een Twist op hoogh Niveau ontbrandt,
Vermits de Landmacht, kort en goed,
Geen Turfjen uyt zyn Ransel doet,
De Luchtmacht, luchtigh als altydt,
Werpt Irving Berlin in de Strydt,
En oordeelt Sousa, suf en flets,
Als afgedaen en ouderwets;
Nu dreyght de Generale Staf
De laetste met een forsche Straf
Omdat het Kryghstuchtrechtlement
Geen Ranseldissonanten kent.
Ghy allen, die thans door Berlyn
Wat korter van Begrip zult zyn,
Verbaest U niet: hier woedt een Twist,
Die-ooch úw Wel en Wee beslist,
Is ledereen ten Eynde Raedt,
Den Haegh houdt kalm de juyste Maet.

JOOST.

Uit: 'De Groene Amsterdammer'

(gedicht Evert Werkman; tekening Lex Metz)

op het programma staat – een verbod van de organisatie om muziek die in Delft wel toegestaan werd, uit te voeren. Zo verdwijnt zelfs de geplande 'Luchtmacht Defileermars' van

14 Brief Prins der Nederlanden aan de minister van Defensie, 15 september 1961, 463/61.

FOTO NIMH

Taptoe Delft, augustus 1961

het programma. De ook hier geprogrammeerde 'Bill Bailey' en 'Rocking Rhythm' werden vervangen door 'Mars Gammatique' van Gerard Boedijn en de 'Eurovisiemars' van Van Holland. In Groningen was de burgemeester juist in zijn nopjes over het geboden programma.

Uitstel

De stichting Stadsontspanning in Utrecht wilde op 5 oktober een promenadeconcert organiseren, maar tijdens de persconferentie op 20 september in de officiersmess van de Kromhout Kazerne bleek dat de Luchtmachtkapel dit jaar niet was uitgenodigd. De organisatie wilde de PROM-'61 organiseren met de Koninklijke Militaire Kapel, de Johan Willem Friso Kapel en de Marinierskapel.

Majoor Van Yperen, die ook hier de muzikale leiding had, bracht naar voren dat het te gevoelig was om gezamenlijk met de Luchtmachtkapel op te treden, gezien het lopende onderzoek naar deze kapel. Dit leidde opnieuw tot veel publiciteit en ophef, met als gevolg dat de stichting Stadsontspanning eieren voor haar geld koos en de hele zaak – vanwege het 'swingconflict' – tot nader order uitstelde.

Een Edison

Aan het eind van de maand september haalde de kapel binnen 24 uur tot tweemaal toe opnieuw de voorpagina's. Verschillende kranten bespraken het concert dat de Luchtmachtkapel had gegeven op de jaarlijkse grote luchtmacht-

avond, georganiseerd door de afdeling Den Haag van de koninklijke vereniging 'Onze Luchtmacht'. Onder toezien oog van de chef van de luchtmachtstaf, luitenant-generaal H. Schaper en de sous-chef, generaal-majoor W. den Toom. Na 'Juke Box' en 'Rocking Rhythm' leek er aan het applaus geen einde te zullen komen. Van Diepenbeek dankte correct buigend, maar had moeite een brede lach te verbergen. Het *Vrije Volk* en het *Hengelo's Dagblad* kopten zelfs met: 'Vier generaalsvoeten tikken ritme van 'The Saints''.

De volgende avond, zaterdag 30 september, kreeg kapitein Van Diepenbeek uit handen van Wim Sonneveld een Edison uitgereikt. In de categorie 'Nederlands instrumentaal' had de kapel met de plaat 'Marching together' de prestigieuze muziekprijs in de wacht gesleept. In een rechtstreekse televisie-uitzending vanuit het Kurhaus in Scheveningen, werd de in luchtmachtuniform gestoken dirigent op het Grand Gala du Disque Populaire op slinkse wijze door Sonneveld aan de tand gevoeld over de 'enorme rel rond de Luchtmachtkapel'.

FOTO NIMH

Uitreiking van een Edison door Wim Sonneveld aan kapitein H.F.W. van Diepenbeek, 30 september 1961

Van Diepenbeek liet zich echter niet uit zijn tent lokken. De Luchtmachtstaf had hem op zijn hart gedrukt niet uit de school te klappen. Van Diepenbeek zei blij te zijn dat het om een plaat ging met twaalf marsen van Sousa en Schootemeyer, en niet uit het 'omstreden genre'. Over de swingmuziek zei Sonneveld ten slotte nog:

FOTO NINH

Jubileumconcert
Luchtmachtkapel, 1961

Ze zullen er vandaag of morgen toch aan moeten wennen. Maar het zal wel morgen worden, want in Nederland komt alles pas 50 jaar later (...),

waarna Van Diepenbeek onder groot applaus het podium verliet. Op maandag 2 oktober was in de kranten te lezen:

Na het concert in Den Haag en de toekenning van de Edison is nu wel duidelijk aangetoond, dat de Koninklijke Luchtmacht in zijn kapel een instrument heeft, dat bij grote groepen van het Nederlandse volk goodwill kweekt, die van onschatbare waarde is.

Tumult in de Tweede Kamer

Ook de Tweede Kamer is het tumult rond de gebeurtenissen op 2 september niet ontgaan. Tot twee maal toe stelt het Tweede Kamerlid mr. F.J. Kranenburg (PvdA) schriftelijke vragen aan de minister van Defensie. Zo wil Kranenburg weten of het comité verenigde chefs van staven zich rechtstreeks heeft ingelaten met het repertoire van de Luchtmachtkapel, en of dit comité zich daarmee heeft begeven in rechtstreekse gezagsuitoefening over onderdelen van de krijgsmacht.

Ook wil Kranenburg weten of de minister zich competent acht om langs hiërarchieke weg leiding te geven aan de ontwikkeling van een muzikaal repertoire, in het bijzonder als het gaat over hedendaagse muziek. Later wil hij nog weten of het rapport van majoor Eschauzier als basis heeft gediend voor de interservice-commissie.

De minister stelt dat het eindrapport van de commissie in handen zal komen van de betrokken bevelhebber. In Nijmegen, de thuisbasis van de kapel, laat laatstgenoemde tevens onderzoek doen. Op 20 oktober rapporteert de commandant, kolonel J.A. Vergouwe, aan de luchtmachtstaf in Den Haag. Hij constateert dat het spelen van 'Oh, when the Saints go marching in' niet beschouwd kan worden als een spontane actie, maar dat er sprake is van een van te voren beraamd plan. Vergouwe is er echter niet achter gekomen welke leden van de kapel kunnen worden aangemerkt als initiatiefnemers. Het zou te tijdrovend zijn om verder onderzoek te doen.

Lessen krijgstuicht

Maar ook betwijfelt Vergouwe of de waarheid ooit aan het licht zal komen. Hij stelt dat de

hele kapel zich schuldig heeft gemaakt aan 'onkrijgstuchtelijk' gedrag en zal daarom de kapel gedurende de komende maanden 'de nodige lessen krijgstuucht laten geven', waarbij het accent zal komen te liggen op het zuiver militaire element. Eén van zijn officieren heeft de kolonel voor deze klus reeds vrijgemaakt.

De discipline binnen de kapel is in het algemeen goed, maar de directeur heeft toch onvoldoende de stemming aan gevoeld, en is derhalve als militair leider tekortgeschoten.

Hij heeft Van Diepenbeek daarvan schriftelijk in kennis gesteld.¹⁵ Luitenant-generaal H. Schaper stuurt vervolgens de rapportage van kolonel Vergouwe door naar het ministerie, en bericht de minister dat hij zich in algemene zin met deze afdoening kan verenigen.¹⁶

Het zal nog een tijd onrustig blijven in Nijmegen en ook de Luchtmachtstaf heeft haar handen vol aan de kapel. Nog vele briefwisselingen zullen er volgen over vermeende interviews en mededelingen in de pers. Sommige journalisten vragen zich echter af of de generaals in Den Haag geen belangrijkere zaken omhanden hebben dan zich bezig te houden met het repertoire van de militaire muziek. In Berlijn is men immers begonnen met de bouw van de muur. En de dreiging van het Warschaupact neemt steeds grotere vormen aan.

Berispingen

De leden van de kapel worden na de bevindingen van het onderzoek, dat is uitgevoerd in opdracht van de minister, disciplinair gestraft. Zowel kapitein Van Diepenbeek als adjudant Stolwerk worden door de commandant LIMOS, kolonel J.A. Vergouwe, nog schriftelijk berispt. De muzikanten krijgen extra lessen in exercitie en militair recht, waarna alles weer in rustiger vaarwater terechtkomt.

Ten slotte

Van Diepenbeek werd op zeer jonge leeftijd de leiding toevertrouwd aan een kapel waarvan hij rond 1947 zelf nog als klarinettist deel had uitgemaakt. Na een paar maanden verliet hij

de Stoottroepenkapel voor een functie als klarinettist bij de Marinierskapel en omdat nog maar weinig muzikanten bij de militaire muziek beschikten over een conservatorium-diploma gold hij in 1951 als hoogopgeleid.

Hij werd als 25-jarige soldaat van de ene op de andere dag gepromoveerd tot eerste luitenant. De kapel, waar hij als kwajongen zijn carrière was begonnen, kwam ineens onder zijn leiding te staan en zal zijn autoriteit niet altijd als vanzelfsprekend geaccepteerd hebben. In de eerste tien jaar na de oprichting waren er erg veel mutaties binnen de kapel, wat op gezette tijden tot onrust zou leiden. Uit verschillende bronnen is op te maken dat de kapel grote moeite had om behoorlijk gekwalificeerde musici aan te trekken. Verschillende nieuwe leden van de kapel hadden al een behoorlijke naam opgebouwd in de lichte muziek en waren vaak wat ouder.

Een relletje dat ondanks de dreigende situatie rond Berlijn de media een half jaar wist te boeien, is hedentendage bij de militaire muziek iets om alleen nog maar van te dromen. De samenleving was zo kort na het beëindigen van de Tweede Wereldoorlog, en ook na de onafhankelijkheid van Indonesië, nog volop bezig met het zoeken naar een nieuwe balans. De legerleiding was waarschijnlijk ook helemaal niet voorbereid op een zo hevige reactie vanuit de samenleving.

De doelstelling van de militaire muziek was al vanaf het einde van de 19-de eeuw door de minister van Oorlog vastgelegd. De rol van de muziek op het slagveld was uitgespeeld. De muziek moest een schakel zijn tussen de burgermaatschappij en het leger. De schakel naar de maatschappij hadden Van Diepenbeek en zijn mannen met de Amerikaanse swingmuziek wel gevonden. ■

15 Brief van 24 oktober 1961 van de commandant LIMOS: 88CP. Nota voor kapitein H.F.W. van Diepenbeek.

16 Afdoening incident tijdens taptoe op 2-9-1961. 123778/T, 2 november 1961.

De Taliban in Uruzgan

Het karakter van de vijand en een aantal heroverwegingen om hem effectiever te bestrijden

De Taliban in Uruzgan volgt een cyclus van afwisselend activiteit en inactiviteit, met name bepaald door de beschikbaarheid van geld en middelen. De vrijwillige steun van de bevolking is hierbij belangrijk, maar niet allesbepalend. Zo nodig dwingt de Taliban de steun immers hardhandig af. Zolang ISAF onvoldoende afbreuk kan doen aan de infrastructuur die de middelen van de Taliban voortbrengt, zal het moeilijk zijn de *insurgents* in hun hart te raken. Door continue aanwezigheid in de leefgemeenschappen kunnen TFU-eenheden de druk op lokale Taliban-commandanten verder verhogen, totdat deze bezwijken omdat zij geen voortzettingsvermogen meer hebben. Daarmee wordt het ook beter mogelijk instituties van de Afghaanse regering verder uit te bouwen.

R.E.H. Coenen – Kapitein der infanterie*

De ISAF-missie in Uruzgan is het derde jaar ingegaan. De resultaten, net zozeer als de interpretaties ervan, lopen uiteen. Hoewel er op meerdere vlakken steevast vooruitgang wordt geboekt, is het duidelijk dat de Taliban in Uruzgan als *insurgency* nog actief en zeer complex is. In dit artikel wil ik proberen kort het karakter van de *insurgency* in Uruzgan te schetsen en een mogelijke methode aan te reiken om de karakterzwaktes van de Taliban bloot te leggen en uit te buiten. Mijn bijdrage heb ik vooral geschreven voor collega's die reeds een uitzending in Uruzgan achter de rug hebben of nog op missie moeten gaan. Het artikel richt zich met nadruk op de *insurgency* en is niet bedoeld als kritiek op het eigen optreden.

In volgorde beschrijf ik ten eerste beknopt de Taliban-organisatie in de gebieden die de *insurgents* vrijwel volledig beheersen. Ten tweede

komt de Taliban aan de orde in die gebieden waar de organisatie uitbreiding zoekt. Vervolgens wil ik een haalbare oplossing aandragen hoe de TFU de Taliban in die laatste gebieden nog doeltreffender kan bestrijden. Ik sluit af met een blik in de nabije toekomst en wat de Task Force Uruzgan daarin mogelijk te wachten staat.

Operationele cyclus van de Taliban

Om te beginnen zal ik de kern van het probleem beschrijven waarmee de TFU zich geconfronteerd ziet. Mijn uitgangspunt is dat de Taliban een eigen vrije wil heeft, maar in de praktijk logischerwijze ook gebonden is aan een aantal beperkingen. In Uruzgan worden deze beperkingen in het bijzonder bepaald door het terrein, de sociale structuren (*human terrain*) en de beschikbaarheid van geld en middelen (*resources*).¹ Dit zijn factoren die de vrije wil van de *insurgents* vergaand aan banden leggen. Het dunbevolkte terrein drijft de Taliban er immers toe om in de provincie als een *rural insurgency* zijn campagne te voeren: vanuit

* De auteur is – in verschillende functies en op meerdere niveaus van commandovoering – vier maal uitgezonden geweest vanwege ISAF in Afghanistan. Het artikel is op persoonlijke titel geschreven en vertegenwoordigt dan ook alleen de mening van de auteur.

¹ Jeremy Weinstein, *Inside Rebellion. The Politics of Insurgent Violence* (Cambridge, Cambridge University Press, 2007) blz. 12.

eigen gecontroleerde gebieden, de *green zones*, trachten veldcommandanten van de Taliban guerrillacapaciteit te werven en in te zetten om zo het gezagsgebied te vergroten. Deze methode is niet nieuw. Integendeel, zij doet denken aan een klassieke, maoïstische guerrillastrategie.

De cyclus wordt gekenmerkt door een jaarlijks terugkerend fenomeen waarbij Taliban-strijders overgaan van asymmetrische acties met IED's en raketbeschietingen naar een soort – en voor hen te grootschalig – offensief. Superieure ISAF-eenheden stoppen dit offensief vervolgens af, waarna de Taliban weer overgaat op het eerder genoemde kleinschalige asymmetrische optreden. ISAF-eenheden volgden bij deze cyclus. Hierbij werden wel tactische successen geboekt, maar zolang ISAF de cyclus volgde bleef de onderliggende infrastructuur deels ongemoeid. Dit leidde tot herbezinning op de inzet en door de inzet van Task Force 66 worden de netwerken van de Taliban nu structureel aangegrepen. Alle operaties in de winter van 2007 en het voorjaar en de winter van 2008 waren er vervolgens op gericht de infrastructuur van de Taliban in kaart te brengen en waar mogelijk te ontwrichten. Dat ontwrichten, laat staan het vernietigen, is en blijft echter een moeizame taak. Dat heeft alles te maken met de kenmerken van de Taliban en het optreden van deze tegenstander.

Enkele kenmerken van de Taliban in Uruzgan

In de guerrillavrijhavens (*Threat Staging Areas* of *sanctuaries*) is het zeer waarschijnlijk dat de insurgency tot op vergaand niveau georganiseerd is en een min of meer centrale of hiërarchische organisatie kent die vrijwel onafgebroken functioneert.² Dit is ook aannemelijk, want losse verbanden zonder onderlinge coördinatie zullen nooit in staat zijn de bevolking in het gareel te houden, het vechtende deel van de Taliban (de guerrilla's) te controleren en tegelijkertijd ISAF-eenheden de toegang tot het gebied te ontzeggen of wanneer noodzakelijk te bevechten. Verder – en dit strookt met het opportunistische karakter van de Taliban³ – is een gestroomlijnde inrichting van de in-

FOTO AVDD, G. VAN ES

Een pantserhouwtzer van de 14e afdeling veldartillerie vuurt met zijn 155 mm kanon vanaf Kamp Holland in Uruzgan op stellingen van vijandelijke elementen in Chora

surgency essentieel om de vloed aan geld en middelen binnen te schrapen die direct vrijkomt na de jaarlijkse papaver oogst in april en mei. Een grote *cash flow* zou aan Taliban-commandanten voorbijgaan als zij geen toegesneden organisatie optuigden om als belastingambtenaren het onderste uit de kan te halen. Zij romen bijvoorbeeld de traditionele *ushr* (heffing op landbouwproducten) en de begeleiding van drugstransporten (transportmaffia) een substantieel gewin af.⁴

Opportunisme Taliban

In deze vrijhavens toont de Taliban zich zeer opportunistisch, oftewel de focus is gericht op het binnenhalen en managen van geld, wapens en munitie. Er is weinig inspanning nodig om de bevolking te controleren, gewoonweg omdat er geen alternatief bestaat en de leefgemeenschappen zich erbij neerleggen dat het gezag van de insurgent van absolute aard is. Het is dan ook zeer twijfelachtig of de bevolking in deze vrijhavens nog het zwaartepunt is voor de Taliban; veeleer bepalen beschikbare middelen

2 Abdulkader H. Sinno, *Organizations at War in Afghanistan and Beyond* (Ithaca, Cornell University Press, 2008) blz. 21.

3 Jeremy Weinstein, *Inside Rebellion*, blz. 27.

4 Robert D. Crews en Amin Tarzi, *The Taliban and the Crisis of Afghanistan* (Cambridge, MA., Harvard University Press, 2008) blz. 59-90.

het campagnetempo van de insurgency. Hoe dan ook, een Taliban-hiërarchie is onontbeerlijk om de vrijhavens te behouden en deze uit te breiden. Realistisch bekeken is het moeilijk om de Taliban in de vrijhavens blijvende en systematische schade te berokkenen.

TFU-operaties zullen daar ten hoogste een verstoring karakter hebben en gericht zijn op het uitschakelen van *Command & Control* van de Taliban. De operaties zullen echter niet het noodzakelijke voortzettingsvermogen hebben om de bevolking definitief te onttrekken aan de wurggreep van plaatselijke Taliban-leiders. Ambities om de bevolking los te weken zijn daarom onrealistisch en dienen – mochten zij al bestaan – losgelaten te worden.

Optreden Taliban in nabij gelegen guerrillaoperatiegebieden

In contrast met de vrijhavens waarin de Taliban zich nagenoeg ongenaakbaar waant, zijn het hun operatiegebieden dicht bij de regeringscentra en de TFU-bases in Deh Rawod (Helmand-Westover) en Tarin Kowt die in theorie ook zouden welvaren bij een strakke(re) bevelstructuur. In dat geval zouden zij de gewapende strijd, dat wil zeggen de guerrilla, met meer tactisch succes kunnen voeren. Ik zeg uitdrukkelijk in theorie, want nu volgt de kern van mijn betoog: zouden Taliban-leiders er in de praktijk, op een continue basis, daadwerkelijk een (semi-)conventioneel gelede top op nahouden, dan zou het voor de TFU aanmerkelijk eenvoudiger zijn om met accurate en gerichte acties de insurgent-organisatie in gebieden zoals Deh Rashaan te ‘onthoofden’.

Op die manier zou een gewenst domino-effect kiemen waarbij een guerrillacommandant de verblijfplaatsen van zijn collega's prijsgeeft (vergelijk het Franse contra-guerrilla optreden). Nog waarschijnlijker is dat het uitschakelen van een enkele guerrilla-leider mogelijk onzekerheid en interne verdeeldheid bij meerdere onderhorige leiders teweeg zou kunnen brengen, zodat deze actiever moeten worden om hun

gezag te behouden of te claimen. Deze geldingsdrang zou zelfs tot lichtzinnigheid kunnen leiden wanneer deze handlangers zich als krachtige guerrillaleiders onder de bevolking willen manifesteren omdat zij de infrastructuur, opgebouwd door hun ontvallen leider, hard nodig hebben om voort te bestaan. Dit verschijnsel zou, na gedegen inlichtingenvoorbereidingen, gerichte counterguerrillaoperaties van de TFU tactisch rechtvaardigen. Dergelijke operaties vinden ook plaats. Task Force 66 is daar continu mee bezig. Waarom is het blijft het dan lastig om daarbij succesvol te zijn?

Meest geduchte tegenstander TFU: de lokale Taliban-commandanten

In de operatiegebieden voegt de insurgent-organisatie zich naadloos naar de sociale structuren en de modus operandi van de *counterinsurgent*. Het resultaat van die assimilatie is eigenlijk het grootste deel van het jaar (ongeveer acht tot negen maanden) in werking: een Taliban-organisatie gekenmerkt door een decentrale ordening.⁵ Door die ordening kunnen leiders een onopvallend profiel aannemen, terwijl zij toch, als prominente privépersonen binnen hun gemeenschap, strikte controle op hun directe omgeving uitoefenen. In de praktijk zal een willekeurige Taliban-commandant dus terugvallen op de bestaande en beproefde banden van familie en stamverwantschap. Het zijn juist deze banden die de *minds* van de bevolking ketenen aan deze lokale leiders, in tegenstelling tot de controle van een strak geleide, maar door *high profile* optreden risicovolle insurgent-organisatie. In historisch perspectief dient zich de vergelijking met het Nationaal Bevrijdingsfront (FLN) op het Algerijnse platteland aan. Hier opereerden de insurgents eveneens decentraal. Dat stelde het overleven van de FLN als beweging uiteindelijk veilig, ook toen het Franse leger steeds effectievere counter-guerrillaoperaties lanceerde.⁶

Afhankelijkheid, misplaatste loyaliteit, domweg schulden en aangeboren afkeer van verandering bepalen de mate van controle die lokale Taliban-commandanten houden over hun omgeving. Het zijn dan ook de lokale com-

⁵ Sinno, *Organizations at War in Afghanistan and Beyond*, blz. 21.

⁶ Alf Andrew Heggoy, *Insurgency and Counterinsurgency in Algeria* (Londen, Indiana University Press, 1972) blz. 188.

mandanten die de meest formidabele vijanden zijn van de TFU en niet de verre hogere leiders in Quetta of hun gezanten die vaak – abusievelijk – vergaande bevoegdheden krijgen toegedicht. In dit perspectief verschilt de Taliban-organisatie weinig met de hoofdkwartieren van de Mujahedeen-partij in Peshawar en hun haperende controle over gelieerde veldcommandanten in de jaren tachtig van de vorige eeuw.⁷ Kortom, voor de counterinsurgent vormen lokale Taliban-commandanten de grootste horde omdat zij niet alleen lokaal opereren, maar tevens lokale belangen hebben. Zij zullen die belangen verbeterd verdedigen omdat verlies ervan tot hun persoonlijke ondergang leidt.

Kort voor het binnenhalen van de jaarlijkse papaverooft ondergaat deze decentrale Taliban-structuur een metamorfose naar een meer hiërarchische organisatie. Zo kan de

doel is TFU-gevechtseenheden uit de green zone te houden. Op dat moment namelijk reorganiseert het lokale Taliban-kader zich en is, als een romporganisatie zonder voldoende manschappen, tijdelijk te zwak om het gevecht aan te gaan. In de periode direct hierna – in Uruzgan doorgaans van eind april tot en met mei – maken exponentieel toenemende guerrilla-activiteiten de Taliban als organisatie geleidelijk zichtbaarder voor de TFU. Meer personeel en meer wapens en munitie dwingen de Taliban als het ware in een stroomversnelling om in beperkte tijd en zonder de vereiste ervaring een gedoemde transformatie van plattelands-terroristen naar guerrilla's te ondergaan en in het offensief te gaan.

Lerende organisatie

In Uruzgan, maar ook in andere provincies zoals Helmand en Kandahar, bleef afgelopen lente/zomer een groot guerrillaoffensief uit.

Van 2005 tot 2007 vond dit wel jaarlijks plaats. Dat betekent in mijn interpretatie dat de insurgency een lerende organisatie is en er in de toekomst van afziet om verliezen te lijden in hopeloze guerrilla-acties. De Taliban zal eerder mankracht en middelen ontplooiën in uitgebreidere en intensievere asymmetrische acties die voornamelijk de *Afghan National Security Forces* (ANSF) in het vizier hebben. Ongeacht guerrillaoffensief of

terreurcampagne, vraagt dit in deze maanden om een tactische respons van de TFU. De TFU heeft er in 2007 voor gekozen om de cyclus niet langer als een soort gegeven te beschouwen en daarop de acties af te stemmen. Begin dit jaar vond een grotere actie plaats in de Baluchi-

FOTO AVDD, G. VANES

Leden van de Afghan National Army tijdens een actie in de green zone

Taliban drugswinsten zekerstellen en in de direct daaropvolgende weken het aanbod aan (kortstondig) werkloze weerbare mannen rekruteren om ze tijdens offensieve acties in te zetten. Naar mijn overtuiging is de sterk verhoogde IED-activiteit van de Taliban in die maanden dan ook pas secundair gericht op het uitschakelen van TFU-militairen. Het primaire

7 Sinno, *Organizations at War in Afghanistan and Beyond*, blz. 173.

vallei. Deze was bewust gepland in een periode waarin de Taliban zich in eerdere jaren veilig waande.

Nu wil ik kort refereren aan conventioneel tactisch optreden, waarin voorgeschreven staat dat het niet wijs is om het eigen zwaartepunt af te zetten tegen het vijandelijk zwaartepunt. Ik ben ervan overtuigd dat er in de eerder genoemde periode substantiële vooruitgang te boeken is, omdat de Taliban het proces dat in het voorjaar begon in het najaar weer in omgekeerde volgorde doorloopt en in rassen schreden decentraliseert.⁸ Vanaf globaal september zal het geaccumuleerde reservoir aan geld en middelen gaandeweg uitgeput raken en daardoor zal het aantal beschikbare strijders

De TFU beschouwt de cyclus van de Taliban niet langer als een gegeven

afnemen. Veldcommandanten van de Taliban begrijpen dit volledig en anticiperen hierop. Het heeft immers een cyclisch karakter en de insurgency zal daarom weer als een decentrale organisatie verder functioneren, zonder ook maar één concessie te hoeven doen aan zijn controle over de bevolking.

Hoe kan de TFU de Taliban blijvend ontwrichten?

Dit decentralisatieproces, in principe ingeluid door schaarser wordende middelen en personeel, moet de TFU zien uit te buiten. De Taliban moet niet alleen uit eigen beweging decentraliseren. Nee, sterker nog, de insurgent-organisatie moet gedwongen worden te versplinteren. Het cruciale onderscheid tussen decentralisatie en versplintering is het wegslaan en weghouden van het Taliban-gezag over zijn eigen infrastructuur dat figuurlijk onder het maaiveld existeert in de Pashtun- en met name de Ghilzai-leefgemeenschappen. Deze infrastructuur reikt van simpelweg kleinere caches (materiële logistiek)

FOTO AVDD, D. DE VAAI

tot een netwerk van Taliban-informanten (personele logistiek) en is in de herfst- en wintermaanden kwetsbaarder. In die periode kan er qua soldij en voeding geen parate guerrilla-organisatie in het veld worden gehouden die de infrastructuur afschermt, zoals dit in het late voorjaar en de zomer wel het geval is.⁹ TFU-gevechtseenheden zouden vanaf medio september door aaneengeschakelde presentie in afgebakende gebieden aanwezig moeten zijn om de individuele lokale Taliban-vertegenwoordigers te dwingen het gebied fysiek te verlaten.

Dit is absoluut haalbaar, want onder Taliban-kopstukken bestaat de tendens al om uit voorzorg of na een stimulans van de TFU (bijvoorbeeld *cordon and search*-operaties) tijdelijk het veld te ruimen. Een verkozen verblijf in de green zone leidt immers niet alleen tot persoonlijk gevaar (detentie of sneuvelen), maar ook tot het prijsgeven van het door henzelf zorgvuldig opgebouwde netwerk van vertrouwen en (persoonlijke) materiële reserves. Taliban-kopstukken zullen dus geneigd zijn om

⁸ Sinno, *Organizations at War in Afghanistan and Beyond*, blz. 23-98.

⁹ Zie ook: David Galula, *Counterinsurgency Warfare. Theory and Practice* (Londen, Pall Mall, 1964) blz. 107.

Waarnemer tijdens operatie Tura Ghar
in de Baluchi-vallei, 2009

regering te helpen reconstrueren.¹⁰ Zowel battlegroup als PRT treden op in nauwe samenwerking met respectievelijk ANA en ANP (*Afghan National Police*) omdat deze eenheden een beter onderscheidend vermogen hebben en Taliban-onderduikers eerder detecteren.¹¹ Nu wordt nog te vaak overgegaan op reconstructie en ontwikkeling zonder dat de ondergrondse van de Taliban geruimd is.

Ik zal in dit artikel niet verder ingaan op het PRT-concept, maar aangezien PRT-militairen hun belangrijke werk voornamelijk verrichten in de dorpen, is het misschien passender om te spreken van *Village Reconstruction Teams* (VRT). Provinciale instituties doen veel minder ter zake in het ondermijnen van lokaal Taliban-gezag dan vaak gesuggereerd wordt. Als succes voor de TFU in Uruzgan begint te stromen, dan is het eerder van beneden naar boven dan omgekeerd. De taskforce volgt dan impliciet dezelfde weg die de Taliban in december 1994 nam toen de insurgency begon te werven onder verongelijken in de dorpen (met name binnen de Ghilzai-confederatie).¹² Het doel van de Taliban was het provinciaal gezag zo buitenspel te zetten. Het strikken van een vijftal ogenschijnlijk onbelangrijke ouderen is eenvoudiger dan het overtuigen en rekruteren van een regionale autoriteit. Maar die vijf grijsaards zullen, onbewust en onbedoeld, twijfel en onrust gaan zaaien bij de lokale Taliban-commandant die 's nachts de slaap niet kan vatten omdat hij piekert over machtserosie.

voorzichtigheidshalve 'los te laten' en tijdelijk het vrijwillige asiel in Pakistan of een nabije vrijhaven te verkiezen. Zij zullen er blind op varen dat de in de regel kortstondige aanwezigheid van TFU-patrouilles ontoereikend is om de infrastructuur waarop hun gezag is gebouwd te detecteren, laat staan te vernietigen. Maar dat blindvaren kan niet meer. Inmiddels staat midden in de Baluchi-vallei een patrouillebasis met personeel van de Task Force en het Afghan National Army (ANA).

Rol PRT

Als het dan de *battlegroup* is die deze vlucht afdwingt en zich er vervolgens op toelegt om de materiële infrastructuur (caches en *safehouses*) op te doeken, dan zijn bij het blootleggen van de personele infrastructuur de *mission teams* van het *Provincial Reconstruction Team* (PRT) onontbeerlijk. Met andere woorden: in mijn visie zou het PRT eerst de Taliban-organisatie in de dorpen door stelselmatige recherche en verbeteren veldwerk moeten vernietigen alvorens de plaatselijke organisatie van de Afghaanse

10 John J. McCuen, *The Art of Counter-Revolutionary War. The Strategy of Counter-Insurgency* (St. Petersburg, Hailer Publishing, 2005) blz. 85.

11 Deze samenwerking wordt, denk ik, steeds minder vanzelfsprekend en moeizamer naarmate beide organisaties zelfbewuster gaan worden in de toekomst. Een apart onderwerp dat nadere studie vereist.

12 Robert D. Crews en Amin Tarzi, *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*, blz. 90; Antonio Giustozzi, *Koran, Kalashnikov and Laptop. The Neo-Taliban Insurgency in Afghanistan* (New York, Columbia University Press, 2008) blz. 33; Neamatollah Nojumi, *The Rise of the Taliban in Afghanistan* (New York, Palgrave MacMillan, 2002) blz. 117.

FOTO AVDD, G. VAN ES

Patrouille aan de zuidoever van de rivier Dorafshan in de Chora-vallei. Doel is om vast te stellen of lokale bewoners, massaal gevlucht voor het oorlogsgeweld, zijn teruggekeerd naar hun huizen

Een blik naar voren

Welke consequenties staan de TFU te wachten als de taskforce er niet in slaagt de Taliban in de operatiegebieden te ontwrichten? Het zou voor de hand liggen te veronderstellen dat in een doemscenario die gebieden waarin de Taliban naar machtsuitbreiding streeft langzamerhand zouden afglijden naar vrijhavens waarin de insurgency de scepter zwaait. Dit is echter minder aannemelijk. Het zou namelijk impliceren dat Taliban-commandanten ongestraft en met een onbelemmerde vrije wil hun eigen planning zouden kunnen volgen, terwijl de Taliban-leiding in de praktijk keer op keer (partieel) teruggezet wordt in haar voortgang door counterguerrillaoperaties van TFU/ISAF. Ik durf te stellen dat er hoogstwaarschijnlijk geen significante veranderingen waarneembaar zullen zijn in de gebieden waar de Taliban opereert, in ieder geval niet aan de oppervlakte.

Aannemelijk scenario

Het volgend aannemelijk scenario zal zich echter ontfouwen. De insurgency zal de cyclus van centraliseren en decentraliseren, van groeien naar krimpen, gewoonweg blijven volgen, maar zal de absolute controle over de bevolking steeds explicieter willen bestendigen in die periodes waarin de militaire (guerrilla)capaciteit gering is. Het verliezen van iedere vorm

van controle op de bevolking (versplintering) is te duur, want een 'vrije' bevolking zou theoretisch in de verleiding kunnen komen om haar loyaliteit te verleggen naar de Afghaanse regering. Als deze trend zou doorzetten, dan is er voor de Taliban geen basis meer om de guerrillacampagne van april tot september te starten en te ondersteunen. Kortom, geen caches meer om leeg te halen omdat ze zijn verraden door sympathisanten van de regering (of TFU) en geen safehouses meer voor regionale guerrilla's omdat de bewoners geen voordelen meer zien in het verlenen van onderdak. Deze angst van Taliban-leiders werd direct na afloop van de TFU-operaties *Spin Ghar* en *Pathan Ghar* het meest zichtbaar. Leiders keerden onverwijld terug om poolshoogte te nemen van de schade die hun infrastructuur had opgelopen en van het verlies in aanzien onder de bevolking die hun vlucht had veroorzaakt. De allergrootste dreiging voor de Nederlandse missie gaat schuil in de machinaties van lokale Taliban-leiders om de aloude banden van verbondenheid tussen bevolking en individuele kopstukken aan te halen en zodanig vorm te geven dat het voor twijfelaars en sympathisanten ondoenlijk wordt om ieder willekeurig alternatief ook maar te overpeinzen. Een middel bij uitstek om dit te bewerkstelligen is bijvoorbeeld de voorschotten op opiumopbrengsten (*salaam*), die drugsbankiers en -bemiddelaars

in november en december verstrekken aan de boeren, over te sluiten naar Taliban-bazen.¹³ Als de bevolking zo nog meer druk voelt van de Taliban, dan valt in feite het doek voor de hearts and minds-campagne van de TFU: ook al lopen de harten van de bevolking over van liefde voor Nederlandse betrokkenheid en rechtvaardigheid, hun ratio wordt gestuurd door geld en geweld van de Taliban.

Mankracht

Met het oog op het voorafgaande is het wellicht opportuun te overwegen of er nu al, zij het ook incidenteel, sprake is van een gerichte anti-hearts and minds-campagne van de Taliban. Zo'n campagne zou er op gericht zijn de essentie van het denken van de counterinsurgent, namelijk het losweken van de bevolking van de insurgent, onderuit te halen. Deze vraag is thans niet te beantwoorden. Om het antwoord niet lijdzaam af te hoeven wachten is er uiteindelijk geen andere reële oplossing dan de inktvlekstrategie: het verdrijven van de Taliban uit een gebied, het opdoeken van de infrastructuur, het mobiliseren van de bevolking en het wapenen van die mensen tegen een onvermijdelijke terugkeer van lokale Taliban-kopstukken. Uitzonderd het eerste aspect gebeurt dit in mijn beleving vooralsnog te weinig, omdat de grote hoeveelheid mankracht die daarmee gemoeid is niet ter beschikking staat. Lichte infanterie moet ononderbroken blijven patrouilleren, liefst in kleinere eenheden van acht tot tien man, inclusief de PRT-militair die veldwerk verricht.

Zichtbare veiligheid

Het staat buiten kijf dat de missie successen kent. Maar volgens mij is een deel daarvan gerealiseerd zonder de Taliban-infrastructuur afdoende te beschadigen of te vernietigen. In andere gevallen zijn de successen behaald in gebied gedomineerd door de Afghaanse regering (dat wil zeggen verdichting van de inktvlek, wat een verdedigbare keuze is, maar riskant als de opponent hetzelfde sneller bewerkstelligt met minder inspanning in een groter gebied daarbuiten). Uiteindelijk gaat het erom blijvend afbreuk te doen aan de band tussen Taliban en bevolking. Daarin spelen

FOTO AVDD, G. VAN ES

Patrouille bij Niazi, na een melding dat zich in de buurt een zestigtal Taliban-strijders ophoudt

diverse partijen een rol: de bevolking, ISAF, ANA en ANP en ook de Taliban zelf. De bevolking zelf zou een belangrijker aandeel kunnen hebben, maar zij is en blijft kwetsbaar zolang de Taliban door het benutten van sociale structuren en door geld of geweld invloed kan uitoefenen. Daar ligt ook voor ISAF een taak. Door presentie en acties moet zichtbaar zijn en blijven dat het om de veiligheid van de bevolking gaat. Uiteindelijk zullen de Afghanen echter zelf voor hun veiligheid zorg moeten dragen. Er is al veel geïnvesteerd in ANP en ANA. Deze investering blijft nodig om tot zichtbare veiligheid te komen. De Taliban zal proberen de band in stand te houden. Maar de Taliban is, zoals eerder beschreven, zeker niet onkwetsbaar.

Om een solide eindresultaat te behalen voor de bevolking van Uruzgan – op welke termijn dan ook – zijn *Diplomacy*, *Development* en *Defence* onontbeerlijk. Maar als het beoogde 3D-concept niet voorafgegaan wordt door *Disruption*, *Destruction* en *Demoralisation* van de insurgent-infrastructuur in de Taliban-operatiegebieden, komt ISAF amper verder. Simpelweg omdat de minds van de bevolking hun hearts niet zullen volgen. ■

13 Crews en Tarzi, *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*, blz. 274.

Uitval bij initiële opleidingen

De uitval bij initiële opleidingen ligt tussen 10 en 60 procent.¹ Defensie verliest veel jonge mensen. Zij houden Defensie feitelijk een spiegel voor. Het wordt tijd dat we de boodschap van deze jonge mensen eens oppakken. Stelt u zich voor dat we aspirant-militairen op hun dag van opkomst – na welkom en kleden – direct de opdracht geven een bivak in te richten. Reken maar dat ze dat kunnen. En de volgende dag krijgen ze opdracht om de bivak schoon te maken en te bevoorraden. Reken maar dat ze dan met vragen komen. En de derde dag dient het bivak beveiligd te zijn tegen een vijandelijke aanval. Reken maar dat ze doelgericht de beschikbare doctrines en leidraden bestuderen en toepassen, dat ze zich de werking van materieel eigen maken én de raad van de aanwezige instructeurs ter harte nemen en in de context van het moment zullen plaatsen.

Daarbij zullen ze disciplinaire regels en fysieke training omarmen, want ze zien dat disciplines en fysieke kwaliteiten essentieel zijn voor het bereiken van resultaten.

Presteren en verantwoordelijkheid

Waar het om gaat is dat we onze nieuwe mensen vanaf dag één verantwoording laten afleggen over de wijze waarop ze resultaten leveren. Presteren, verantwoorden, presteren in een complexere setting, enzovoorts. De aspirant-militairen dienen in hun opleiding elke dag bezig te zijn met de kerntaken van hun werk: sleutelen, verzorgen, verplegen, beeld opbouwen, bewaken en beveiligen, patrouilleren, opereren et cetera, in realistische contexten. Zo bouw je een repertoire op, zo leer je procedures situationeel toepassen, zo ontwikkel je expertise. Zo bereiken we ook dat de beelden die aspirant-militairen opdoen tijdens werving, opleiding en werk dezelfde zijn. Er is immers één focus: het werk.

Onder jongeren is een enorme hang naar het groepsgebeuren, naar discipline (weliswaar een ander concept dan vele ouderen hieronder verstaan). Ze verwachten wederzijds respect, verantwoordelijkheid, een strakke organisatie. Ze beseffen – veel beter dan wij ouderen wellicht – hoe in een complexe, netwerkgerichte samenleving resultaten alleen in teamverband tot stand kunnen komen.

Verlangen naar inhoud

Ze verlangen naar inhoud en willen zich competent voelen. De jeugd is doelgericht, inhoudelijk en gericht op samenwerking. Dit zijn de mensen die de krijgsmacht de komende decennia hard nodig heeft. Daarom stel ik voor ze precies te geven waarvoor ze komen: een doel, een voor hun toekomstige werk representatieve opdracht en de gelegenheid deze uit te voeren.

De huidige initiële opleidingen doen echter iets heel anders. Op dag één krijgt de aspirant-militair te horen dat hij moet doen wat er wordt gezegd en krijgt hij exercitie. Dat is de verkeerde eerste indruk van zijn toekomstige werk. Daarmee ontnemen we de aspirant-militair op dag één elk stukje verantwoordelijkheid. Dat getuigt van weinig respect. De opleiding vervolgt met een deel theorie en vervolgens de praktijk. Dat werkt niet. Niemand waardeert de (theoretische) oplossing van een (praktisch) probleem dat hij nog niet kent. Op deze wijze stimuleer je mensen niet om hun verantwoordelijkheid te nemen, terwijl de krijgsmacht juist nu mensen nodig heeft die in elke operatie situationeel weten te acteren binnen de vastgestelde kaders.

En wat betekent de voorgestelde aanpak voor de uitval? Degenen die afhaken baseren hun besluit op een integraal beeld van het werk in plaats van op allerhande losse elementen die een onderdeel van het militaire metier zijn. Maar vooral gaat het om de kwaliteit van hen die overblijven. Waar vroeger de commandant een jonge militair kreeg die zich de eerste

¹ Zie ook het artikel: 'Take it or leave it! Een onderzoek naar uitval van militairen bij initiële opleidingen', door R.A.L. Richardson en A.L.W. Vogelaar, in *Militaire Spectator* 178 (2009) (1), pagina 4-14.

weken keurig gedraagt, maar in zijn werk aan de hand moet worden genomen, krijgt hij er nu één die klaar is en *fit for the job*. En vooral ook één die klaar is om zich op de werkvloer verder te ontwikkelen tot een volwaardig vakman.

Uiteindelijk is dit waar het om gaat. Goede vaklui zijn de basis van een effectieve operatie. En uiteindelijk is dat wat aantrekkelijk is voor jongeren; een operatie waar ze gezamenlijk kunnen presteren, expertise ontwikkelen en zich competent voelen.

Vakmanschap

Waarom we in Nederland, en ook in de krijgsmacht, zijn gaan accepteren dat scholen niet één op één voorbereiden op het werk is mij een raadsel. *A perfection of means, and confusion*

of aims geldt in belangrijke mate voor de inrichting van onze opleidingen. De wereld om ons heen verandert op essentiële punten. We zullen onze initiële opleidingen moeten 'reconceptualiseren', willen we weer een slagvaardige krijgsmacht zijn die het voor onze (jonge) mensen mogelijk maakt hun militaire vakmanschap ten volle te ontwikkelen.

Praktische voorbeelden en een wetenschappelijke onderbouwing van deze Opleiding & Training-filosofie zijn beschikbaar (jw.stricker@mindef.nl). Deze aanpak is met succes – door een aanzienlijke inspanning – gerealiseerd bij diverse opleidingen van marine en landmacht. Wellicht wordt het tijd de handen ineen te slaan.

KLTZ J.W. Stricker

Aankondiging

Future Force 2020: Are We Prepared?

An international conference on the future of the Netherlands Armed Forces

Monday 16 March, 08.30-17.00 hours at the Prinses Juliana Kazerne, Thérèse Schwartzestraat 15, 2597 XK The Hague.

Internationally renowned experts will focus on future developments regarding the military profession, capabilities, recruitment, budgetary issues, and more.

Participants are also invited to join the conference dinner from 17.45-20.00 hours. Information about the program and registration can be obtained via e-mail: verkenningen@mindef.nl.

The conference is organised by the Futury Policy Survey of the Ministry of Defence in cooperation with the Netherlands Defence Academy and TNO.

De regeling verplaatsingen te voet¹

drs. F. Matser – kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst*

‘Gelukkig, hij is er nog!’
‘Wat bedoelt u, kapitein?’
‘Nou, de nieuwe regeling verplaatsingen te voet is weer uit, opper. En natuurlijk helemaal herzien!’
‘De nieuwe regeling verplaatsingen te voet... maar die ken ik helemaal niet, kapitein, en ik zit al twintig jaar bij de baas.’
‘Ik begrijp niet hoe u zichzelf en de mannen in die twintig jaar van A naar B heeft verplaatst, opper. Dat kan gewoon niet. Niet zonder de regeling verplaatsingen te voet.’

‘U klinkt echt opgelucht, kapitein.’
‘Dat ben ik ook, opper. Deze organisatie is zichzelf niet meer de laatste jaren. Dat hoef ik u toch niet uit te leggen. Soms lijkt het wel of ze op dat ministerie in Den Haag gek geworden zijn. Kruistocht tegen de bureaucratie en verwijderen van overvloedige regelgeving; iedere keer zijn er weer nieuwe acties die mij de haren te berge doen reizen. De mooiste juweeltjes van stafwerk, de prachtigste bronnen van lesmateriaal – het wordt allemaal *rucksichtsloss* over de kling gejaagd.’
‘Maar die regeling verplaatsingen te voet, waar komt die dan vandaan en waar is dat goed voor?’
‘Dat is nog een oude, trouwe regeling uit de vorige eeuw. Eigenlijk gaat hij zelfs terug tot de goede oude dienstplichttijd. In die tijd had je nog veel dienstplichtige kaderleden met weinig ervaring en als die dan op pad gingen met dertig soldaten dan konden ze die regeling gebruiken om te kijken hoe dat moest.’

‘Maar die zijn er nu toch niet meer, kapitein, dienstplichtigen?’
‘Ja, daar heb je gelijk in. Maar zo’n regeling heeft nog een ander doel, opper. Transparantie! Als er een ongeluk gebeurt is het van eminent belang dat we een set van duidelijke regels hebben waarin staat hoe het moet.’
‘Hoezo transparantie, ik snap dat niet. Wat staat daar dan voor bijzonders in, kapitein?’
‘Ongelooflijk belangrijke dingen staan daarin, opper, juist voor die transparantie. Hier bijvoorbeeld: dat je uit moet kijken als het donker is, en daar, dat je verlichting moet dragen als je op de autoweg loopt en niet te vergeten hier, dat een groep militairen die zich in een aaneengesloten formatie marcherend voortbeweegt onder leiding van een commandant, een door voetgangers gevormde colonne is in de zin van de Wegenverkeerswet 1994. Hier, kijk, ik neem zo maar een bladzijde en gelijk een aardig voorbeeld van transparantie, opper. Ik zal het je voorlezen:

Indien niet aan het gestelde in punt 4 en 5 van deze regeling kan worden voldaan, is het verplaatsen in een door militaire voetgangers gevormde colonne een verboden gedraging, waarvoor de opdrachtgever en/of de commandant van de colonne aansprakelijk gesteld kan worden.

Precies wat ik zeg: helder en duidelijk, aansprakelijk stellen!’

‘Maar er zijn zoveel regels, kapitein. Die kan iedereen onmogelijk kennen. Ik heb nog nooit van de regeling verplaatsingen te voet gehoord en ik denk onze pelotonscommandanten ook niet.’
‘Maar denk nu eens logisch na, opper. Stel er

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van kolonel (KL) Frans Matser en luitenant-kolonel der mariniers Marc Houben.

¹ De regeling verplaatsingen te voet defensie (nummer S2007701870) is een uitgave van de Directie Aansturing Operationele Gereedstelling (DAOG) van de Defensiestaf en natuurlijk in te zien op defensie-intranet.

gaat iemand op pad met dertig soldaten en er gebeurt een ongeluk. Hoe weten we anders wie er wat fout heeft gedaan? Als er geen regels zijn kun je ze niet overtreden en dan zou je dit soort zaken met gewoon gezond verstand moeten aanpakken. Ik moet er niet aan denken! Nee, als er wat fout gaat dan benoemen we een commissie en die zoekt in een paar maanden alle relevante regelgeving bij elkaar en dan kunnen we precies aanwijzen wie er wat fout heeft gedaan. Dit soort regelingen zijn de ruggengraat van ons militaire rechtstelsel. En zoals u weet wordt iedereen geacht alle regels te kennen. Dus de schuldvraag is altijd helder te beantwoorden: transparantie!

‘Maar kapitein, in zo’n commissie zitten toch allemaal verstandige mensen die veel van het onderwerp weten. Als die met z’n allen nu al maanden moeten zoeken naar alle relevante regelgeving bij zo’n ongeluk, hoe kunnen wij dan verwachten dat de groepscommandant, die vandaag op het lesrooster leest dat hij maandag iets moet gaan doen, met al die regels, voorschriften en aanwijzingen rekening houdt? Daar hebben die sergeanten toch helemaal geen tijd voor.’

‘Onzin, opper, daar gaat het niet om. We willen de mensen gewoon zo goed mogelijk helpen.’

‘Kapitein, soms heb ik de indruk dat het om iets heel anders gaat. Ik denk wel eens dat ze zoveel regels maken om de aansprakelijkheid te beperken. Als er dan weer eens een ongeluk gebeurt, dan zeggen ze tegen het slachtoffer – of nog erger: tegen de nabestaanden – sorry maar uw partner heeft zich niet aan de regels gehouden. Dus helaas kunnen we u geen schadevergoeding betalen. Een paar jaar geleden was er, meen ik, een marinier verdronken tijdens een rivieroversteek, met bepakking, in zijn opleiding. Een commissie met een paar kolonels is toen maanden bezig geweest om het uit te zoeken. Er waren voorschriften over de watertemperatuur, brieven over zwemmen met bepakking, aanwijzingen over zwemmen met wapens, en medische richtlijnen over aanwezigheid van medisch personeel en zuurstofapparatuur. Ze zijn maanden bezig geweest om

uit te zoeken welke regels nu van toepassing waren. En dan spreken die regels elkaar soms nog tegen ook! En de arme sergeant die de les gaf, was de klos.’

‘Opper, het is jammer dat u er zo over denkt. Regels moeten er zijn. Anders kan een organisatie als Defensie niet bestaan. Juist zo’n pareltje van functionaliteit, zoals de regeling verplaatsingen te voet, maakt onze organisatie zo helder en transparant.’

‘U zegt het, kapitein. Ik moet bekennen dat ik het nog nooit van die kant bekeken heb. Ik dacht eigenlijk altijd dat die regels, brieven en aanwijzingen overbodig waren en over ons uitgestort werden omdat er zoveel mensen in die hogere staven werken. Ze moeten daar allemaal toch wat te doen hebben. Dus schrijven ze brieven, verzorgingsinstructies, detaillijsten, instructiekaarten, technische bulletins, nota’s, aanwijzingen SG, en vaste orders. Ja, dat dacht ik. En toen ik u net hoorde praten, dacht ik echt even dat ze er alleen waren zodat iedereen zich veilig kon indekken. Maar misschien zit ik er gewoon helemaal naast. U hebt op die militaire academie ten slotte meer gestudeerd dan ik. Kennelijk dient het allemaal een hoger doel. Geef mij dan maar een kopie van de regeling verplaatsingen te voet. Ik hang hem wel op de publictor. Daar is dan vast wel iemand blij mee.’

‘Opper, u moet met u tijd meegaan. Dat papier hoeft allemaal niet meer op de publictor. Het staat allemaal op intranet.’

‘Maar de meeste mannen van het bataljon hebben helemaal geen intranet, kapitein. En als ze er op kijken dan weet ik niet of ze deze pagina’s opzoeken. Ik heb soms de indruk dat ze meer belangstelling hebben voor andere zaken.’

‘Dat, opper, is een kwestie van tijd. Binnen tien jaar is er geen leger meer zonder intranet.’

‘Kapitein, ik ben wel eens bang dat over tien jaar het intranet de enige plek is waar we nog een leger hebben.’ ■

Geweten

L. Polman*

Het is zowat een halve eeuw geleden, maar het experiment van professor Stanley Milgram van Yale University in New Haven, Connecticut, baart de mensheid nog steeds zorgen. Ook u heeft ervan versteld gestaan, dat kan niet anders.

Milgram wilde weten wat sterker is: de menselijke neiging om te gehoorzamen aan autoriteiten of het menselijke geweten. Van alle morele principes was 'gij zult een onschuldig, hulpeloos medemens niet opzettelijk pijn doen' volgens de professor het meest universeel geaccepteerd. Dus precies dát liet hij zijn proefpersonen doen. In een laboratorium maakte hij twee mensen die elkaar niet kenden wijs dat hij ze nodig had voor onderzoek naar het effect van straf op leervermogen. De proefpersoon die hij aanwees als de 'leerling' in het experiment werd in een stoel vastgebonden en kreeg een elektrode op zijn pols geplakt. De 'leraar' van de twee nam hij mee naar een zijkamer. Bij ieder fout antwoord van de leerling gaf de professor, gehuld in een witte jas, de leraar orders om een knop in te drukken en zo een stroomstoot uit te delen. Het voltage ging steeds met 15 omhoog, tot 450 volt. De leraar wist niet dat de leerling die hij pijnigde in werkelijkheid een acteur was. Diens steeds hartverscheurender pijnkreten klonken meer dan echt.

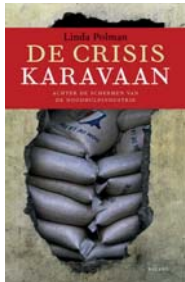
Milgram herhaalde het experiment veertig keer met veertig verschillende 'leraren', mannen en vrouwen uit alle lagen van de samenleving. Vijfentwintig van de veertig bleken bereid door te gaan tot en met 450 volt. Dat is 62,5 procent. Maar de score kelderde naar 20 procent toen de man in de witte jas niet meer te zien, maar alleen te horen was. Zonder directe supervisie bleken de leraren stiekem op lagere voltageknoppen te drukken.

Conclusie van Milgram: een substantieel deel van de mensen doet wat hen wordt opgedragen, ook het immoreelste, als ze de orders maar krijgen van een autoriteit, of iemand die dat lijkt te zijn. En de autoriteit moet ons op de vingers kijken.

In oorlogen leveren autoriteiten de ultieme strijd tegen het menselijk geweten, want dan moeten ze mensen bereid zien te vinden om nog een stap verder te gaan dan pijn toebrengen. Ze moeten mensen zover krijgen dat ze op bevel doden. Mede door Milgram is duidelijk dat als hij zeker wil weten dat zijn bevelen opgevolgd worden, een commandant persoonlijk aanwezig moet zijn. Anders gaan militairen er, net als gewone mensen, 'per ongeluk expres' naast mikken. In onderzochte incidenten in de Tweede Wereldoorlog schoot bijna 100 procent van de soldaten gericht op commando van een bevelvoerder die naast ze stond en maar 20 procent als de bevelvoerder een andere kant opkeek. Dan werden soldaten plotseling gewetensbezwaarden.

De conclusie die we uit dit alles kunnen trekken over de aard van de mens stelt me gerust: we zijn van nature niet tot moord en doodslag geneigd. Om ons geweten te kunnen uitschakelen en te doden, moeten we speciaal getraind en geconditioneerd worden en onder directe supervisie staan. En ons moet dan ook nog verzekerd worden dat de oorlog heilig, of op z'n minst 'tegen het kwaad' gericht is. En van de vijand moet het liefst een 'het' gemaakt zijn. We vechten immers gemakkelijker tegen 'moffen', 'joden', 'spleetogen', 'zandnegers', 'ploppers' of 'plofarabieren' dan tegen mensen. Als het gaat om 'alleen maar' pijn doen zijn we eenvoudiger te paaien, weten we dankzij Milgram. De leraren in zijn experiment pijnigden de student voor een beloofde dagvergoeding van vier dollar. Plus vijftig cent voor een buskaartje. ■

* Mw. L. Polman is freelance journalist en auteur van onder meer *De Crisiskaravaan*.
Achter de schermen van de noodhulpindustrie.

De crisiskaravaan

Achter de schermen van de noodhulpindustrie

Door Linda Polman

Amsterdam (Uitgeverij Balans) 2008

256 blz.

ISBN 978 90 501 8973 6

€ 17,95

Met 'Stel. U krijgt een telefoontje', begint een louterend boek over de achterkant en keerzijde van wat Linda Polman de 'noodhulpindustrie' noemt. Een boek waarvan het centrale dilemma als volgt zou kunnen luiden: moet een humanitaire organisatie hulp blijven verlenen, wetende dat daarmee een schrijnende situatie in stand wordt gehouden, of moet zij vertrekken zodat de hulp niet misbruikt wordt, wetende dat mensen daardoor hulp mislopen?

Dit thema, maar ook de ongewenste neveneffecten van humanitaire hulp, de organisatie van deze 'industrie' en de machinaties daarbinnen zullen militairen niet vreemd in de oren klinken.

In deze 'industrie' van de humanitaire hulp gaat jaarlijks zo'n 90 miljard dollar om aan ontwikkelings-samenwerking en ongeveer zes miljard dollar aan noodhulp. Linda Polman beschrijft in haar boek deze 'humanitaire gemeenschap', het conglomeraat van *niet-gouvernementele organisaties* (NGO's), *internationale* NGO's en de in opkomst zijnde *My Own* NGO's (MONGO's). De MONGO's – 'cowboys' volgens de NGO's – etaleren de renaissance van het particuliere initiatief.

Al deze organisaties delen een humanitaire doelstelling, zijn neutraal, onpartijdig en onafhankelijk in de verwezenlijking van hun doelstelling. Henri Dunants Rode Kruisbeweging – *International Committee of the Red Cross* – is hier het prototype van. Polman beschrijft echter op soms schokkende wijze wat er achter de schermen van de hulpverlening schuilgaat en hoe de beginselen onder druk kunnen staan.

Concurrenten

Genoemde organisaties zijn elkaars concurrenten in een beperkte 'humanitaire ruimte'. Zij strijden om de gunsten van donoren. Geen geld, geen Zwitsers, zo zouden we dat noemen. Om donoren te vangen maakt de industrie gebruik van moderne bedrijfskundige technieken: marketingstrategieën, pr- en reclamecampagnes, campagneplannen et cetera. Geen media-aandacht betekent geen geld. Als je er niet bij bent, loop je fondsen mis. Hoe schrijnender de beelden, hoe omvangrijker de voorgestelde schade en het leed, des te meer aandacht en dus geld. Polman toont deze ontluiserende praktijk in haar boek.

Journalisten komen – op uitnodiging van de NGO's – vaak niet verder dan

de voorkant van het humanitaire leed. De achterkant of de kern blijft daardoor onderbelicht. Een conclusie die de lezer herkent uit het boek *Het zijn net mensen* van Joris Luyendijk. De vluchtelingen in Goma en de ontvangers van de noodhulp bleken de daders van de genocide te zijn, op de vlucht voor represailles. Beveiligingsbedrijven, gelieerd aan één van de strijdende partijen, blijken aan de onveiligheid lucratieve contracten over te houden. De slachtoffers regisseren zelf ook hun campagne, waardoor *donor darlings* meer aandacht en hulp krijgen dan sommige meer schrijnende situaties. De Nederlandse diplomaat Peter van Walsum omschreef het geamputeerden-dorp Murray Town in Sierra Leone als 'het Volendam van West-Afrika'. Polman beschrijft ook hoe de opbrengsten van Bob Geldofs *Band Aid* (1994) onder de condities van de ontvangende Ethiopische regering werden besteed.

Ingrediënten oorlogsstrategie

Een andere keerzijde zou je aan kunnen duiden als *collateral damage*. Dat is hulp die onbedoeld het conflict verlengt, hulp die strijdende partijen als bevoorrading gebruiken en vluchtelingenkampen die een vrijplaats voor *refugee warriors* zijn (Hutu's in Goma, Taliban in Pakistan, Rode Khmer, PLO in Libanon, Bosnische moslims in Srebrenica). Hulp en hulpgoederen zijn ingrediënten van een oorlogsstrategie, zo luidt Polmans stelling: zorg dat de tegenpartij weinig krijgt en maximaliseer de toevoer aan eigen zijde. Polman beschrijft ook de dubieuze praktijken van een aantal (religieuze) MONGO's. Dit levert één van de vele kleurrijke

typeringen en stellingen op: slachtoffers moeten beschermd worden tegen onuitgenodigde, ongediplomeerde hulpverleners die hun 'goddelijke' gang gaan. De lezer is zojuist getraakteerd op het relaas over de MONGO *Feed my Lambs*, die operaties en narcoses zonder anesthesist liet uitvoeren.

Loffelijk streven

Polman voert de lezer in elf vlot en filmisch geschreven thematische

hoofdstukken mee in de humanitaire ruimte. Het boek is ook een reis in de tijd, een reis langs de breuklijnen van (vergeten) gewapende conflicten zoals Biafra, Ethiopië, Goma, Sierra Leone en Afghanistan. Polman is er zelf vaak geweest en dat proef je. Op een soms wat cynische toon laat ze de achterkant, de keerzijde, de interne processen, de collateral damage zien. Polman besteedt daarnaast nog 44 pagina's aan het jargon en de geschiedenis

van de noodhulpindustrie. In haar nawoord zegt ze dat ze het antwoord op het centrale dilemma ook niet heeft. Dat iedere situatie weer anders is. Als journalist stelt ze zich ten doel vragen te stellen en niet tevreden te zijn met de voorkant van het probleem. Ze wil vooral ook de achterkant en de kern blootleggen en de waarheid tonen. Een loffelijk streven.

Kol. mr. dr. P.A.L. Ducheine, NLDA

Iran's Long Reach

Iran as a Pivotal State in the Muslim World
Door Suzanne Maloney
Washington, D.C. (United States Institute of Peace) 2008
156 blz.
ISBN 978-1-60127-033-7
€ 9,-

Sinds de omslag in het Iraanse politieke systeem na de islamitische revolutie van 1979 geldt Iran als een bedreiging voor de regionale status quo en voor de vitale veiligheidsbelangen van de Verenigde Staten. In haar boek *Iran's Long Reach* geeft Suzanne Maloney, onderzoekster bij de denktank *Brookings Institution*, een analyse van het huidige Iran en zijn regionale invloed. In vier hoofdstukken legt de auteur uit waarom Iran als spil binnen de moslimwereld kan worden gekwalificeerd. Tevens gaat ze in op de sociale, economische en regionale factoren die het land wellicht tot fundamentele veranderingen kunnen aanzetten en tot

slot noemt ze welke realistische beleidsalternatieven Washington resten in zijn toekomstige benadering van Teheran.

Maloney start haar analyse van de recente politieke situatie in Iran met het presidentschap van de liberale en hervormingsgezinde president Khatami (1997-2005). Hij slaagde er uiteindelijk niet in de beloofde verandering te brengen. Met matige ambities en door samenwerking vanuit conservatieve hoek lukte het de hervormingsbeweging niet om de bevolking te mobiliseren. De verrassende verkiezingszege van Khatami's opvolger Ahmadinejad (2005-heden) was een teken

dat de bevolking zich meer zorgen maakte om werk, inkomen en materiële verbeteringen in het dagelijks leven dan om grootse beloftes over democratische hervormingen. Onder Ahmadinejad is de economische situatie van Iran er echter niet beter op geworden. Wanneer de huidige regering niet voldoet aan de economische verwachtingen van de bevolking, kan dit perspectief bieden voor een comeback van de hervormers bij de presidentsverkiezingen van dit jaar.

Invloed en verandering

In hoofdstuk twee onderzoekt Maloney Irans invloed in de regio. Het land ambiert een positie als regionale grootmacht en wil een leidende rol spelen binnen de moslimwereld. Dit uit zich in Irans aanzienlijke invloed in Irak en Afghanistan, de steun aan shiitische facties in Syrië, Pakistan, Jordanië en enkele Golfstaten en de militaire en financiële steun aan organisaties als Hezbollah en Hamas. Ook het nucleaire programma in combinatie met de ontwikkeling van nieuwe

raketten kan de status en macht van Teheran vergroten. Verder maakt Iran gebruik van religieus-culturele netwerken en heeft het vanwege zijn enorme olie- en gasvoorraden veel economische invloed in de Golfregio en Centraal-Azië. De handel met China en India is sinds 2004 sterk toegenomen en ook de banden met Latijns Amerika zijn aangehaald. In Latijns Amerika heeft Ahmadinejad partners gevonden die zijn anti-Amerikaanse standpunten delen.

Maloney gaat daarna in op de sociale, economische en regionale factoren die voor verandering in Iran zouden kunnen zorgen. Het land beschikt over een disproportioneel jonge, goed opgeleide bevolking (40 procent is jonger dan achttien jaar); de economie staat zwaar onder druk en biedt slechte vooruitzichten vanwege zelf opgelegde beperkingen, mismanagement en internationale sancties; binnen landen in de regio vinden democratische hervormingen plaats; technologische ontwikkelingen (internet, satelliet-tv) zorgen dat de bevolking in aanraking komt met de rest van de wereld; en culturele, sociale en politieke onderdrukking van de privésfeer is aan de orde van de dag als gevolg van de religieuze wetgeving die Teheran handhaaft.

Al deze factoren zorgen voor frustraties en spanningen onder de bevolking. De twee grootste groepen die zich regelmatig verzetten tegen het regime hebben tot nu toe echter geen lans kunnen breken. Om daadwerkelijk een fundamentele verandering van het politieke systeem te realiseren is het noodzakelijk dat de dissidente bevolking komt

te beschikken over een leider, een organisatie, een gemeenschappelijke strategie en dat zij bereid is huidige wetten en regels te schenden.

Strategie VS

Tot slot geeft Maloney enkele richtlijnen die voor de VS als basis zouden kunnen dienen in de strategische relatie met Teheran. Washington moet beseffen dat diplomatie het enige alternatief is en dat een militaire oplossing de (regionale) belangen van de VS ernstig zou kunnen schaden. Dé ideale gelegenheid om met Teheran om de tafel te zitten zal er nooit komen en daarom blijft 'an abiding commitment to engagement' met Iraanse machthebbers noodzakelijk, ook met individuen wier ideeën de VS tegenstaan. Verder moet Washington het idee laten varen dat een van buitenaf gearrangeerde *regime change* vergaande politieke veranderingen in Iran zal bewerkstelligen. Wanneer de VS er in slaagt zijn relatie met Iran te verbeteren, zou dit een positief effect kunnen hebben op de Amerikaanse betrekkingen met de moslimwereld.

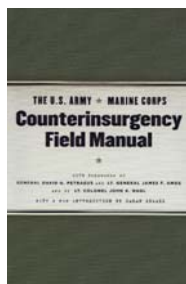
Volgens Maloney moet Washington Iran zien als een *pivotal state*. Dat begrip is in 1996 geïntroduceerd door R. Chase, E. Hill en P. Kennedy in een gezamenlijk artikel in *Foreign Affairs*. Het drietal meende dat de Amerikanen hun nationale veiligheidsstrategie na de Koude Oorlog specifiek moesten richten op ontwikkelingsstaten die, vanwege hun omvang, geschiedenis en geografische positie, de potentie bezitten om disproportionele invloed uit te oefenen binnen hun regio of de internationale gemeenschap. Deze pivotal states balanceren daar-

bij continu op de rand van 'potential succes and possible failure'.

Punten van kritiek

De Amerikaanse benadering van Iran is een lastig vraagstuk dat al drie decennia speelt. Het is jammer dat Maloney in haar slothoofdstuk maar relatief kort (acht bladzijden) en niet erg concreet ingaat op haar richtlijnen. Een even diepgaande behandeling als in de overige hoofdstukken had het boek nog completer en waardevoller gemaakt. Opvallend aan haar bronengebruik is dat ze relatief vaak verwijst naar krantenartikelen, tv- en radio-uitzendingen, interviews of andere media en minder naar boeken of tijdschriften. Over het algemeen is het boek gemakkelijk leesbaar, maar zo nu en dan gebruikt Maloney (te) moeilijke woorden om haar punt te maken. Desalniettemin is het boek een aanrader voor iedereen die interesse heeft in Iran, omdat het een goed inzicht biedt in de binnenlandse spanningen en de regionale invloeden van deze pivotal state. Enige voorkennis over Iran is geen vereiste, maar vergemakkelijkt het lezen wel.

P. van Hattem, kapitein KLu

The U.S. Army and Marine Corps Counterinsurgency Field Manual

Met een voorwoord van generaal David H. Petraeus, luitenant-generaal James F. Amos en luitenant-kolonel John A. Nagl
Chicago (University of Chicago Press) 2006;
Heruitgave 2007 met nieuw voorwoord van Sarah Sewall
472 blz., ill.
ISBN 9780226841519
€ 12

In de twintigste eeuw verschenen baanbrekende studies en doctrine-publicaties over het bestrijden van irreguliere tegenstanders meestal te laat om relevant te zijn voor de counter-insurgency campagnes waaruit ze voortkwamen. Het *U.S. Army and Marine Corps Counterinsurgency Field Manual* (FM 3-24) kwam eind 2006 uit als reactie op de falende pacificatie van Irak en Afghanistan; hopelijk was het wel op tijd om een nieuwe generatie militairen de beginselen van deze *graduate-level of war* bij te brengen. Volgens de achterflap van de handelseditie van het Field Manual was dit hard nodig, want in 2003 wisten Amerikaanse officieren beduidend meer van de Amerikaanse Burgeroorlog dan van counter-insurgency.

Toegankelijkheid

Het duizelingwekkende productietempo van FM 3-24 was mogelijk door de druk van initiatiefnemer generaal David Petraeus, de rijzende ster binnen de Amerikaanse krijgsmacht, maar ook door de kundigheid waarmee het grote interdisciplinaire schrijversteam op handige en snelle wijze gebruik maakte van de bestaande ‘verlichte’ counter-insurgency theorie en de bekende basisprincipes. Conceptueel is de doctrine dan ook niet baanbrekend.

De kracht van de doctrinepublicatie, die in 2007 als handelseditie verscheen, schuilt in de toegankelijkheid als gevolg van de naadloze integratie van historische casuïstiek, het incorporeren van recente ervaring en het leggen van de juiste accenten.

Zo hamert FM 3-24 met grote regelmaat op de noodzaak tot het nemen van meer risico – tenminste op de korte termijn – om de civiele bevolking veiligheid te bieden: ‘*the cornerstone of any counterinsurgency effort*’. Daarnaast legt FM 3-24 de nadruk op een geïntegreerde civiel-militaire benadering, effectieve inlichtingenvergaring en het belang van het beïnvloeden van de perceptie van de bevolking.

Breed publiek

Revolutionair is vooral de omvang van het publiek dat deze militaire doctrinepublicatie wist te bereiken en de discussie die FM 3-24 teweegbracht. De uitgelekte online-versie werd de eerste maand 1,5 miljoen keer gedownload en de handelseditie, op zich al een novum voor een doctrinepublicatie, wist ook nog eens de non-fictie bestsellerlijst van de *New York Times* te halen. Fascinerend in FM 3-24 zijn de *paradoxes of counterinsurgency*,

die als uitgangspunt dienden voor het auteursteam onder leiding van de militair-historicus dr. Conrad Crane. Ook tabellen met opsommingen als *successful and unsuccessful counterinsurgency practices* zijn verhelderend door hun beknoptheid. Na het lezen van deze en andere sleutelpassages bekruipt de lezer het ongemakkelijke gevoel dat het de westerse mogendheden niet eens zozeer ontbreekt aan de kennis, als wel aan de wil – en daarmee de militaire en civiele middelen en het aanpassingsvermogen – om zich in op korte termijn in counter-insurgency te bekwamen.

Hoewel de auteurs in 2006 overduidelijk een Amerikaans lezerspubliek voor ogen hadden, maakt FM 3-24 andere westerse doctrinepublicaties over het onderwerp voorlopig overbodig. Dit zal pas veranderen wanneer de gewapende opstanden van de vroege 21ste eeuw fundamenteel nieuwe concepten en methoden voor het bestrijden van een irreguliere tegenstander zullen voortbrengen.

Dr. T.W. Brocades Zaalberg, NIMH

SUMMARIES

P.M.H. Groen – The Njai in the Royal Dutch East Indies Army

The Command in the former Dutch East Indies officially allowed European lower ranks to live together with a local woman, the so-called njai. In the barracks the njai was not only tolerated, she was fostered. This official concubinage, which existed for almost a century, is notable if not

unparalleled. Why was the njai accepted in the ranks and why did this concept of cohabitation exist so long? The author clarifies the background and the position of the njai within the barracks. The question arises if the njai was just a victim or if there was more to the story of these women.

J.S. van der Meulen – Voices on Afghanistan

The Taliban is not the only party in the conflict in Afghanistan to understand that public opinion is probably the Achilles heel of the international community. In this context, two questions arise. The first is how the Dutch government should deal with public opinion where military operations abroad

are concerned. The second question is how society and the military deal with casualties, in particular with fallen Dutch soldiers. The author states that the public discussion should not stop at the conclusion that soldiers are fully aware of the risks of their profession.

J. Reijling – How to Develop a Professional Military Organization

What makes an organization a professional one and what are the consequences for the conduct of business and the organization? Applying the definitions of experts like Weggeman and Mintzberg it becomes clear that Defense has many professional groupings that have to be developed and

need to cooperate. 'Mindfulness' might be a key notion as a collective mind has advantages, but also bears risks. How can the Defense organization develop a more comprehensive approach to Standing Operating Procedures, to situational awareness and communication?

J.S. Smit – The Row of Delft

Military music plays a special role within the military organization and its traditions. In 1954 the first Tattoo in Delft was held. There and elsewhere the public enjoyed the appearance of military bands. However, some bands did not limit themselves purely to military music. In 1961 the

Air Force Band played the forbidden 'Oh, when the Saints go marching in'. This led to the 'row of Delft' and broad discussions on what could or should be acceptable music to play at military tattoos. The Air Force Band paid a price, but the establishment finally conceded.

R.E.H. Coenen – The Taliban in Uruzgan

Reading about the Taliban in Uruzgan, one might get the idea that 'the' Taliban exists and that this organization has a lot in common with the notion of 'normal' Armed Forces. In reality the world in Afghanistan is more complex. The Taliban has 'commanders', some structure and does not shun the use of force. But the insurgent organization also has a specific

character and applies a specific operational action cycle based on money and means. According to the author, understanding their structure, assets and limitations is necessary to find the most effective way to oppose the Taliban.

Aankondiging

PROF. IR. DR. J.M.J. KOOY-SYMPIOSIUM

Dinsdag 14 april 2009
Marinekazerne, Amsterdam

Thema:

De robots aan zet

Tijdens dit achtste Prof. Ir. Dr. J.M.J. Kooy-symposium zullen deskundigen ingaan op allerlei aspecten van robotica. Er zal ook een kleine tentoonstelling met robotdemonstraties zijn.

Dagvoorzitter is generaal-majoor b.d. ir. Lex Besselink. Keynote spreker is brigadegeneraal Leanne van den Hoek.

De ontvangst is om 13.00 uur in het Defensie Evenementencentrum op de Marinekazerne in Amsterdam. Het symposium sluit af om 17.00 uur met een borrel en rijsttafelbuffet.

Het symposium is georganiseerd door KIVI NIRIA DV in samenwerking met de APA (de vereniging van technische officieren van de Koninklijke Landmacht) en TNO Defensie en Veiligheid. Voorafgaand aan het symposium vinden vanaf 11.00 uur de algemene ledenvergaderingen van KIVI NIRIA Defensie en Veiligheid en APA plaats.

AANMELDEN

U kunt zich voor het Kooy-symposium alleen aanmelden via de website van KIVI NIRIA Defensie en Veiligheid (<http://www.kiviniria.nl/dv>).

Als u geen lid bent van KIVI NIRIA kunt u zich op onze website kosteloos aanmelden als 'relatie'. U krijgt na aanmelding een relatienummer waarmee u zich voor het symposium kunt registreren.

Prof. Johan Kooy (1902-1983), elektrotechnisch ingenieur en wis- en natuurkundige, heeft generaties officieren onderricht in de grondslagen en de technieken van wat hij zelf noemde 'Ballistics of the Future'. In zijn colleges bracht hij oorspronkelijke ideeën naar voren over voortstuwing, controle en besturing en constructie van raketten en satellieten.